

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

#YEREL
KALKINTI
HAMLESİ

Batı Akdeniz Bölgesi Dış Ticaret Analizi (2014-2023)

BATI AKDENİZ KALKINMA AJANSI (BAKA)

Adres : Çünür Mahallesi 102 Cadde Ekonomi Kampüsü A2 Blok No: 185-B
32200 Merkez / Isparta TÜRKİYE
Telefon : (+90 246) 224 37 37
Faks : (+90 246) 224 39 49
E-posta : info@baka.org.tr

Batı Akdeniz Bölgesi Dış Ticaret Analizi (2014-2023)

Yayın Sahibi : Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı
Yayın Yılı : 2024
Sayfa Sayısı : 72
Yazar Adı : Tolga KESKİN (İktisadi Sektörler Birimi Uzmanı)
ISBN :
BAKA Yayın No : 2024/

Bu çalışma Ajans internet sitesinde yayımlanmıştır. Çalışmanın basımı yapılmamıştır.

Bu çalışma Batı Akdeniz Kalkınma Ajansının görüşlerini yansıtmaz. Çalışmanın içeriğine ilişkin sorumluluk yazara aittir.

Yayının kısmen ya da tamamen yayımlanması ve çoğaltılması fikri mülkiyet hukukuna tabidir. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı yayınları kaynak gösterilmek kaydı ile üçüncü kişiler tarafından kullanılabilir.

İçindekiler Tablosu

YÖNETİCİ ÖZETİ	6
1. ULUSLARARASI GÖRÜNÜM	7
2. TÜRKİYE'DE GÖRÜNÜM.....	15
3. TR61 BÖLGESİ DIŞ TİCARET GÖRÜNÜMÜ.....	25
3.1. Antalya.....	34
3.2. Burdur.....	39
3.3. Isparta.....	44
4. ANALİZLER	49
Ülke Sektör Yoğunlaşma Oranı	49
Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) ve İhracat Çeşitliliği	53
Açıklanmış Mukayeseli Üstünlük (RCA)	55
Açıklanmış Ticari Üstünlük Endeksi (RC).....	58
Lafay Endeksi (LFI)	61
Mukayeseli Ticaret Dengesi (CTB)	63
Açıklık.....	64
5. SONUÇ	65
KAYNAKLAR	68

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Dünya Dış Ticaretinden En Fazla Pay Alan Ülkeler Sıralaması.....	8
Şekil 2 Dış Ticaret Dengesi Bakımından Türkiye ve Diğer Ülkelerin Karşılaştırılması	9
Şekil 3 Dünyanın En Büyük 10 İhracatçı Ülkesinin Son 10 Yıllık İhracat Değişimi.....	12
Şekil 4 Ar-Ge Firmalarının Sektör Bazlı Dağılımı	14
Şekil 5 Türkiye Dış Ticaretinin Son 10 Yıllık (2014-2023) Değişimi	15
Şekil 6 GSYH'nin Son 10 Yıllık Değişimi	16
Şekil 7 Türkiye'nin Son 10 Yılda En Fazla İhracata Konu Olan Sektörler (ISIC Rev4 Dijit 2)	17
Şekil 8 Türkiye'nin Son 10 Yılda En Fazla İthalata Konu Olan Sektörler (ISIC Rev4 Dijit 2)	19
Şekil 9 Türkiye'nin Son 10 Yılda En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler.....	20
Şekil 10 Türkiye'nin Son 10 Yılda En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler	22
Şekil 11 Türkiye Dış Ticaretinin Teknolojik Yapısı (2023).....	25
Şekil 12 TR61 Bölgesi Dış Ticaretinin Teknolojik Yapısı (2023)	26
Şekil 13 TR61 Bölgesi İhracatının 2014-2023 Yılları Arasında Sektörel Değişimi (ISIC Rev.4 Dijit 4)	27
Şekil 14 TR61 Bölgesi İthalatının 2014-2023 Yılları Arasında Sektörel Değişimi (ISIC Rev.4 Dijit 4)	28
Şekil 15 TR61 Bölgesi İllerinin 2014-2023 Yılları Arasında İhracat ve İthalatının Değişimi.....	29
Şekil 16 TR61 Bölgesi İllerinde En Fazla İhraç Edilen Ürünler (SIC Rev 3-4. D. Sektör ve İl Ayrımında), 2023.....	29
Şekil 17 TR61 Bölgesi İllerinde En Fazla İthal Edilen Ürünler (SIC Rev 3-4. D. Sektör ve İl Ayrımında), 2023.....	30

Şekil 18 2014-2023 Yıllarında Toplamda En Fazla İhracat Yapılan Ülkeler	31
Şekil 19 Antalya İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin Değişimi.....	35
Şekil 20 Antalya İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin Değişimi.....	36
Şekil 21 Burdur İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin Değişimi.....	40
Şekil 22 Burdur İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin Değişimi.....	41
Şekil 23 Isparta İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin Değişimi.....	45
Şekil 24 Isparta İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin Değişimi.....	46
Şekil 25 TR61 Bölgesi CR5M5 ve CRM25 Endekslerinin Son 10 Yıllık Değişimi	49
Şekil 26 HHI 2014 ve 2023 Arasında Değişimi	53
Şekil 27 Türkiye ve Bölge illerinde İhracat Çeşitliliğinin 2014 -2023 Değerleri	54
Şekil 28 Açıklık Endeksinin Bölge İlleri ve Türkiye'de Değişimi.....	64

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1 Dış Ticaret Hacminde İlk Sıralarda Yer Alan Ülkelere Ait Veriler	8
Tablo 2 Uluslararası Deniz Taşımacılığı Endeksi, 2023 Üçüncü Çeyrek	10
Tablo 3 Dünyada En Fazla İhraç Edilen Ürünler.....	11
Tablo 4 Türkiye'de Son 10 Yılda Dış Ticaret Değerlerinin Değişimi	16
Tablo 5 Türkiye'de Son 10 Yılda En Fazla İhracat Yapılan Sektörlerde Değişim	18
Tablo 6 Türkiye'de Son 10 Yılda En Fazla İthalat Yapılan Sektörlerde Değişim	19
Tablo 7 Türkiye'nin 2023 Yılında En Fazla İhracat Yaptığı 5 Ülke ve En Fazla İhracat Yapılan 3 Ürün... ..	21
Tablo 8 Türkiye'nin 2023 Yılında En Fazla İthalat Yaptığı 5 Ülke ve En Fazla İthalat Yapılan 3 Ürün	22
Tablo 9 Dünyada 2023 Yılında Elektrikli Makine Cihazlar (85) En Fazla İhraç Eden Ülkeler.....	23
Tablo 10 Bölgenin Önde Gelen İhraç Ürünlerinin Dış Ticaretinde Önde Gelen Ülkeler (2023).....	32
Tablo 11 Antalya İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin İhracat Tutarı ve Payları	34
Tablo 12 Tablo 11 Antalya İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin İhracat Tutarı ve Payları.....	34
Tablo 13 Antalya İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapılan Sektörler ve Ülkeler.....	37
Tablo 14 Antalya İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapılan Sektörler ve Ülkeler	38
Tablo 15 Burdur İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin İhracat Tutarı ve Payları	39
Tablo 16 Burdur İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin İthalat Tutarı ve Payları	39
Tablo 17 Burdur İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapılan Sektörler ve Ülkeler.....	41
Tablo 18 Burdur İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapılan Sektörler ve Ülkeler	42
Tablo 19 Isparta İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin İhracat Tutarı ve Payları	44
Tablo 20 Isparta İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin İthalat Tutarı ve Payları	44
Tablo 21 Isparta İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapılan Sektörler ve Ülkeler.....	47
Tablo 22 Isparta İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapılan Sektörler ve Ülkeler	48
Tablo 23 CRm Endeksinin Yıllara ve İllere Göre Değişimi	50
Tablo 24 Antalya İlinde En Fazla İhracat 25 Ülkenin Paylarının Değişimi.....	50
Tablo 25 Burdur İlinde En Fazla İhracat 25 Ülkenin Paylarının Değişimi	51
Tablo 26 Isparta İlinde En Fazla İhracat 25 Ülkenin Paylarının Değişimi	52
Tablo 27 Antalya İli 2023 Yılı Verilerine Göre RCA Değeri ve İhracat Payı	55
Tablo 28 Burdur İli 2023 Yılı Verilerine Göre RCA Değeri ve İhracat Payı	56
Tablo 29 Isparta İli 2023 Yılı Verilerine Göre RCA Değeri ve İhracat Payı	57
Tablo 30 Antalya İlinde 2023 Verilerine Göre RCA ve RC Değerleri	59
Tablo 31 Burdur İlinde 2023 Verilerine Göre RCA ve RC Değerleri	59

Tablo 32 Isparta İlinde 2023 Verilerine Göre RCA ve RC Değerleri	60
Tablo 33 TR61 Bölgesi'nde LFI Değeri En Yüksek 10 Ürünün Bölge İlleri ve Türkiye Karşılaştırması.....	61
Tablo 34 Türkiye'de LFI Değeri En Yüksek 10 Ürünün TR61 Bölgesi ve İlleri İle Karşılaştırması.....	62
Tablo 35 CTB Endeksinde TR61 Bölgesi ve Türkiye'de Öne Çıkan Sektörler	63

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
CR _i	Yoğunlaşma Oranı
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
HHI	Herfindahl-Hirshmann Endeksi
ISIC	Ekonomik Faaliyetlerin Sanayi Bazlı Sınıflandırılması
PVC	Polivinil Klorür
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

YÖNETİCİ ÖZETİ

Literatürde zaman zaman uluslararası ticaret olarak da adlandırılan dış ticaret, yöntem açısından ülke içi ticaretle benzerlik gösterse de icra edilmesi ve maliyeti bakımından önemli farklar içermektedir. Bunlardan en önde geleni iki farklı ülke arasında icra edilmesi gerekliliğidir. Dış ticaretin yapılması sırasında aralarında ikili anlaşmalar olmayan veya Avrupa Birliği gibi ortak pazar uygulamalarının olmadığı ülkeler arasındaki alışveriş belli ödemelere ve vergilere tabi olabilmektedir. Diğer fark ise teslimat için daha uzun bir mesafenin aşılması gerekliliğidir. Ancak bazı durumlarda bir ülkeden başka bir ülkeye bir ürün satmak ve bunu sevk etmek daha geniş bir coğrafyaya sahip bir ülkenin içinde ticaret yapmaya göre daha az maliyetli olabilmektedir. Dolayısıyla dış ticaret belli kıstasları olmasına rağmen hatırı sayılır miktarda istisnaya sahiptir.

Başlangıcı atın evcilleştirilmesine kadar giden dış ticaret, coğrafi keşiflerin başlaması ve ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Tarımın ülke ekonomilerindeki tahtını sarsan ve sağladığı sermaye birikimi avantajıyla rakip ülkelere karşı bir silah olarak kullanılmaya başlanan dış ticaret, iktisat yazınının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Aslında dış ticaretin zamanla değişimi sadece devlet kavramının değişimi ve siyasi çekişmeler ile sınırlı değildir. Sanayi Devrimi ile baş döndürücü bir değişim çağına giren üretim teknikleri, taşımacılıkta meydana gelen ilerleme ve haberleşmenin dış ticareti destekleyecek şekilde evrimi bu sürecin son dönemdeki kilometre taşları olmuştur. Belli limanlar ve rotalar ticaretteki göreceli üstünlüklerini korurken özellikle Uzak Doğu'daki bazı merkezler sağladıkları rekabetçi ürünlerle dünya ticaretinde hâkim duruma gelmeye başlamışlardır.

Eski dünya arasında sıkışmış durumda olan Türkiye belli avantaj ve dezavantajlarla dünya ticaretinde hızlı değişimlerin olduğu bu döneme girmektedir. Rekabetin oldukça yoğun olduğu sektörlerde ticaret yapmaya çalışırken otomotiv gibi yıllar içerisinde yer edindiği sektörlerdeki değişimlere ayak uydurmaya, karbon ticareti gibi önemli sonuçları olacak gelişmelere karşı önlem almaya çalışmaktadır. Küresel ısınmanın tehdit etmeye başladığı tarım sektörünün geleceği hem ülkemiz hem de TR61 Bölgesi için önemli olacaktır.

Bütün bu gelişmelerin ışığında hazırlanan raporda uluslararası boyutta dış ticaretten başlanarak ülke, bölge ve il kademesine kadar ürün ve ülke bazında dış ticaret rakamları irdelenmeye çalışılmıştır. Türkiye ve TR61 Bölgesi'nin dış ticaretinde öne çıkan ürün ve ülkelerin ayrıntılı şekilde yer aldığı çalışmada literatürde yaygın olarak kullanılan analiz araçlarından da faydalanılmıştır. Cumhuriyetimizin 100. yılında son 10 yıllık verilerle dış ticaretin gelişiminin sebepleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Güncel veriler kullanılarak Bölge illerinin de dış ticaretinin analiz edilmeye gayret edildiği bu çalışmanın, bu konuda mesai harcamak isteyenlere yol göstermesi bu dokümanın en önemli gayelerinden biridir.

1. ULUSLARARASI GÖRÜNÜM

Uluslararası ticaret ve bu kapsamda gerçekleşen finansal işlemler, bir devletin kendisinde bulunmayan veya eksik olan mal ve hizmetler karşılığında kendisinde ihtiyacından fazla bulunan mal ve hizmetleri değiş tokuş etmesi olarak tanımlanabilir (Allais vd., 2024). Dış ticaret tanımından da anlaşıldığı üzere temelde bir ihtiyacın giderilmesine yönelik yapıyor olsa da pek çok ülke için vatandaşlarının yaşam standardını artırmaya ve diğer ülkelere karşı avantaj elde etmeye yönelik stratejik bir araç olarak da kullanılabilir.

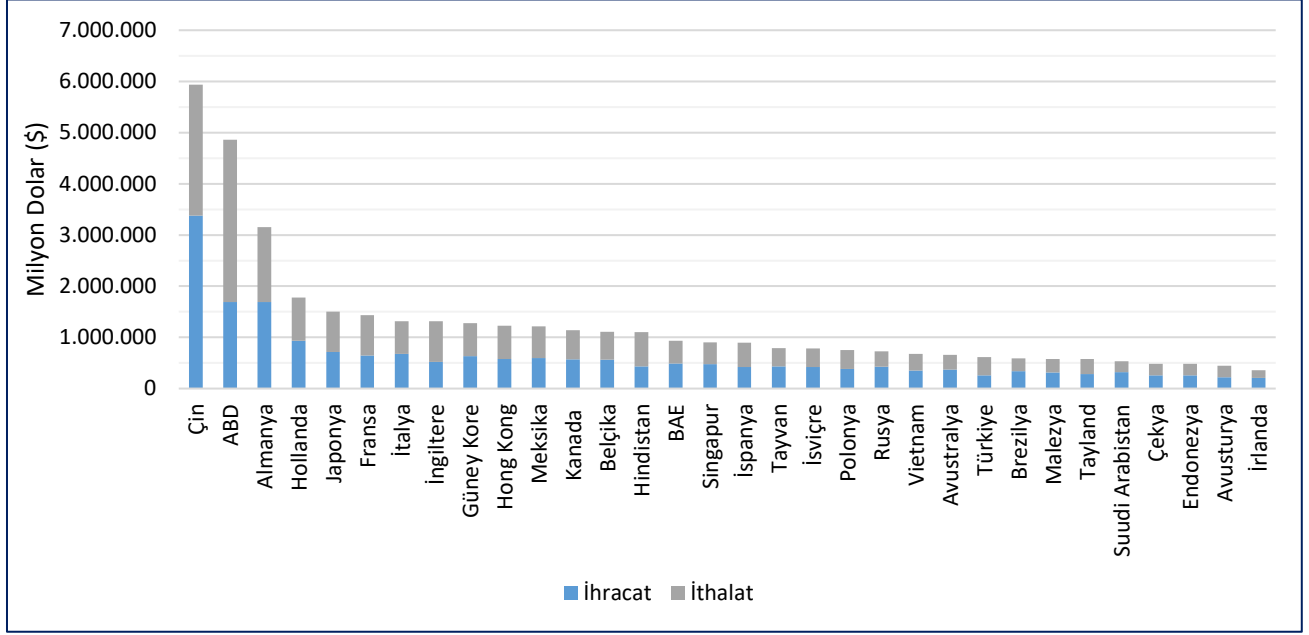
Mal ve hizmetlerin insanlar arasında değiş tokuşu insanlık tarihi kadar eskidir. Kronolojik olarak atın evcilleştirilmesine kadar uzandığı düşünülmektedir. Antik dönemde Tayvan ve Filipin arasında yapılan ticaret, Hindistan-Mezopotamya Ticareti veya Asurluların Anadolu içlerine uzanan ticaret rotaları uluslararası ticaretin ilk örneklerinden kabul edilmektedir. İpekyolu ise yaklaşık 10.000 kilometre üzerindeki uzunluğu ile en ünlü ticaret rotalarından biridir. Ancak uluslararası ticaret farklı devletlerarası ticareti konu almakta ve tarihte benzer örnekleri olmasına rağmen ulus devletlerle beraber ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Coğrafi keşiflerle hacmi büyüyen uluslararası ticarete farklı fikir akımları etkili olmaya başlamıştır.

Merkantalizmin etkili olduğu ilk dönemde Avrupalı devletler genel olarak ham madde ithalatını ve mamul mal ihracını teşvik etmişlerdir. Ulusların gücünün refah seviyeleri ya da sahip oldukları altın miktarıyla ölçüldüğü bu dönemde devletler dış ticaret fazlası sağlayacak önlemler almışlardır. Bu düşünceye bir tepki olarak ortaya çıkan liberal dönem ise ticarete kısıtlamaların kalkmasının faydalarının tartışıldığı ve karşılıklı ticaret anlaşmalarının imzalandığı genişlemeci bir dönemdir. Ancak bu dönem ticaretin tamamen serbest olduğu bir dönem olarak düşünülmemelidir. Çünkü bu dönemle birlikte devletlerin gümrük vergilerini artırarak özellikle ithalatı kısıtlamaya başladıkları korumacı önlemler uygulanmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi ticaretin önemli ölçüde aksadığı dönemler ile 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran gibi dönemler haricinde artış eğiliminde olan toplam dış ticaret hacmi son yıllarda Covid-19 salgını sonrasında tekrar daralmış ve toparlanmaya başlamıştır. Pandemi döneminde artan emtia fiyatları ve merkez bankalarının yükseltmek durumunda kaldığı faiz oranlarının önümüzdeki dönemde de ticarete yavaşlamaya neden olacağı değerlendirilmektedir.

Dünya ticaretinden en çok pay alan ülke Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Bu ülkenin 2023 yılı toplam ticaretten aldığı pay %12,3'tür. ABD %10,1 ve Almanya ise %6,5 ile bu ülkeyi takip etmektedir. İhracatta da ilk üç sıra aynı şekilde oluşmaktadır. İhracat sıralamasında bu üç ülkeyi sırasıyla Hollanda, Japonya, Fransa, İtalya, İngiltere, Güney Kore ve Hong Kong takip etmektedir. İthalatta ise farklı bir tablo ile karşılaşmaktadır. ABD dünyanın en büyük ithalatçısı olup Çin ve Almanya bu ülkeyi takip etmektedir. İlk sıralarda yer alan ülkelerin Batı Avrupa ve Uzak Doğu'da yoğunlaştığı görülmektedir. Katma değerli ürün üretiminde önemli paya sahip ülkeler dünyanın en büyük şirketlerine de ev sahipliği yapmaktadırlar. Dünya dış ticaretinden %1,28 pay alan Türkiye 24. Sırada yer almaktadır. İhracatta 29. Sırada, ithalatta 20. Sırada kendine yer bulan Türkiye dış ticaret açığı veren ülkelerden biridir.

Şekil 1 Dünya Dış Ticaretinden En Fazla Pay Alan Ülkeler Sıralaması

Kaynak: WTO, 2023

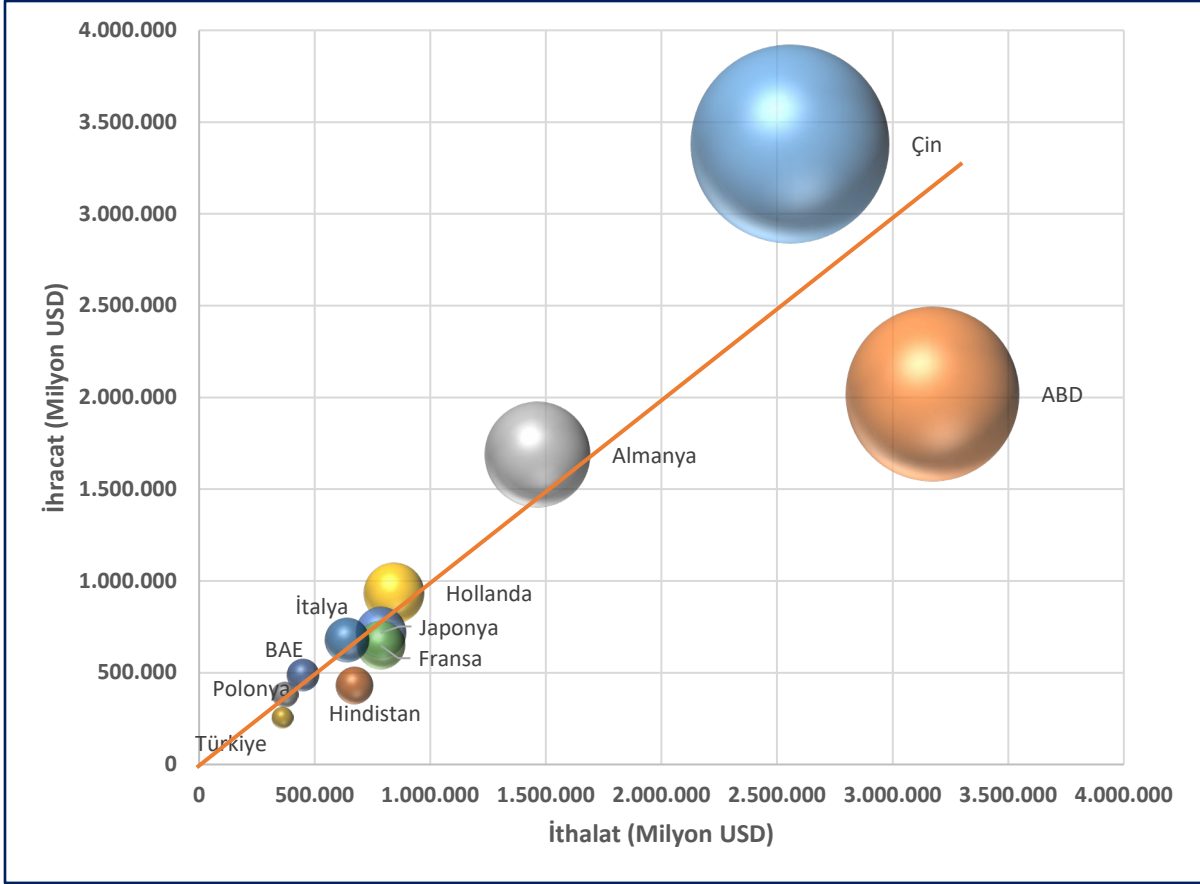
Tablo 1 Dış Ticaret Hacminde İlk Sıralarda Yer Alan Ülkelere Ait Veriler

Ülkeler	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Ülkeler	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
Çin	5.936.826	3.380.024	2.556.802	823.222	İspanya	893.549	423.221	470.328	-47.107
ABD	5.192.056	2.019.542	3.172.514	-1.152.972	Tayvan	791.297	432.337	358.960	73.377
Almanya	3.151.021	1.688.419	1.462.602	225.817	İsviçre	784.268	420.170	364.098	56.072
Hollanda	1.776.619	934.568	842.051	92.517	Polonya	751.593	381.517	370.076	11.441
Japonya	1.502.930	717.315	785.615	-68.300	Rusya	727.701	423.915	303.786	120.129
Fransa	1.434.365	648.481	785.884	-137.403	Vietnam	679.558	353.782	325.776	28.006
İtalya	1.316.593	676.963	639.630	37.333	Avustralya	658.606	370.866	287.740	83.126
İngiltere	1.311.993	520.691	791.302	-270.611	Türkiye	617.551	255.777	361.774	-105.997
Güney Kore	1.274.798	632.226	642.572	-10.346	Brezilya	592.406	339.696	252.710	86.986
Hong Kong	1.227.567	573.871	653.696	-79.825	Malezya	578.601	312.846	265.755	47.091
Meksika	1.214.488	593.012	621.476	-28.464	Tayland	574.316	284.562	289.754	-5.192
Kanada	1.139.676	569.257	570.419	-1.162	Suudi Arabistan	533.284	322.256	211.028	111.228
Belçika	1.109.204	562.439	546.765	15.674	Çekya	486.049	255.450	230.599	24.851
Hindistan	1.104.668	432.001	672.667	-240.666	Endonezya	480.743	258.857	221.886	36.971
BAE	936.466	487.778	448.688	39.090	Avusturya	448.092	223.549	224.543	-994
Singapur	899.700	476.252	423.448	52.804	İrlanda	356.564	209.499	147.065	62.434

Kaynak: WTO, 2023

Şekil 2 Dış Ticaret Dengesi Bakımından Türkiye ve Diğer Ülkelerin Karşılaştırılması

Kaynak: WTO, 2023

En büyük 10 ihracatçı ülkenin son 10 yılda ihracat verileri oldukça sıradan görünmektedir. Dünyadaki ticarete bağlı olarak ihracat değeri artış ve azalış göstermektedir. Covid-19 sonrası Çin haricindeki ilk 10 ülkenin her birinde düşüş yaşanmıştır. Bunun dışında bu ülkelerin artış ve azalış desenleri birbirine benzemektedir. Ancak Çin'in dış ticaret payını rakipleri aleyhine daha fazla artırdığı inkâr edilemez bir gerçektir. Özellikle teknolojik ürünler imalatı başta olmak üzere neredeyse her türlü imalatta ülke ilk sırada yer almaktadır.

Dış ticarete ülkelere avantaj sağlayan en önemli faktörlerden biri lojistik avantajdır. Bir ürünün üretim maliyeti yanında nakliye maliyeti de o ürünü üreten rakiplere göre öne çıkmasına veya geride kalmasına sebebiyet verebilmektedir. Aynı zamanda iyi işleyen bir gümrük sistemi mesafe bakımından dezavantajlı olan limanları ön plana çıkarabilmektedir. Bu noktada UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) verileri önemli ipuçları vermektedir. Dünyadaki 5 bölge bazında 2023 yılı 3. çeyrek gemi taşımacılık bağlantı endeksi dünyada dış ticarete öne çıkan ülke istatistikleri ile örtüşmektedir. Gemilerin limana uğrama sayıları, konteyner elleçleme kapasitesi, sağlanan hizmetler ve firma sayısı ve doğrudan ulaşılabilecek ülke sayısı gibi unsurları dikkate alan bu endeks ülkeler özelinde hesaplanmıştır. Ayrıca öne çıkan limanları belirten başka bir endeks daha bulunmaktadır. Tablodaki verilere bakıldığında Kuzey Amerika ve Avrupa ile Asya bölgelerindeki ülkelerin endeks değeri açısından ön plana çıktığı görülmektedir. Dünya ticaretinde söz sahibi olan bu ülkeler arasında

da genel anlamda Asya bölgesi limanlarının bir zamanlar dünya ticaretinin merkezi olan Avrupa ülkelerini geride bıraktığı görülmektedir. Çin, Güney Kore gibi ülkeler üretim sürecinde yakaladıkları avantajı nakliyecilikteki eriştikleri seviye ile birleştirerek dünya ticaretinin merkezinin Uzak Doğu'ya kaymasını sağlamışlardır.

Tablo 2 Uluslararası Deniz Taşımacılığı Endeksi, 2023 Üçüncü Çeyrek

Bölge	Ülke	Bağlantı Endeksi
Kuzey Amerika ve Avrupa	ABD	98
	İspanya	95
	Hollanda	92
	İngiltere	90
	Belçika	89
Latin Amerika ve Karayipler	Panama	54
	Kolombiya	52
	Meksika	52
	Peru	44
	Ekvador	42
Afrika	Mısır	73
	Fas	73
	Güney Afrika	43
	Gana	41
	Fildişi Sahilleri	40
Asya	Çin	179
	Güney Kore	119
	Singapur	116
	Malezya	103
	Hong Kong	90
Okyanusya	Yeni Zelanda	41
	Avustralya	37
	Polinezya	15
	Yeni Kaledonya	12
	Papua Yeni Gine	12

Kaynak: UNCTAD, 2023

Uluslararası ticarete en fazla ihraç edilen ürünlere bakıldığında teknolojik ilerlemenin sonucu olarak gittikçe yaygınlaşan ve gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan elektrikli makine ve cihazların ilk sırada olduğu göze çarpmaktadır. Dünyada ticaretin en önemli girdi kalemlerinden sayılan nakliye giderleriyle doğrudan ilgili olan mineral yakıtlar ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada ise enerji üretim ve imalat tesislerinin en önemli ekipmanlarından

nükleer reaktörler, kazanların bulunduğu görülmektedir. Sonrasında yine ulaşım sistemlerinin gelişiminin bir tezahürü olarak kabul edilebilecek demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar gelmektedir. Beşinci sırada ise mücevher ve değerli taşlar kendine yer bulabilmiştir. İlk 10 sırada yer alan bu ürünler genel itibarı ile mamul mallardır. Ülkemizin en fazla ihraç ettiği ürünler sıralaması dünyada en fazla ihraç edilen ilk 10 ürünle benzerlik göstermekte olup ulaşım araçları ilk sırada bulunmaktadır. Ayrıca tekstil ürünlerinin de ilk 10'da yer aldığını belirtmekte fayda bulunmaktadır.

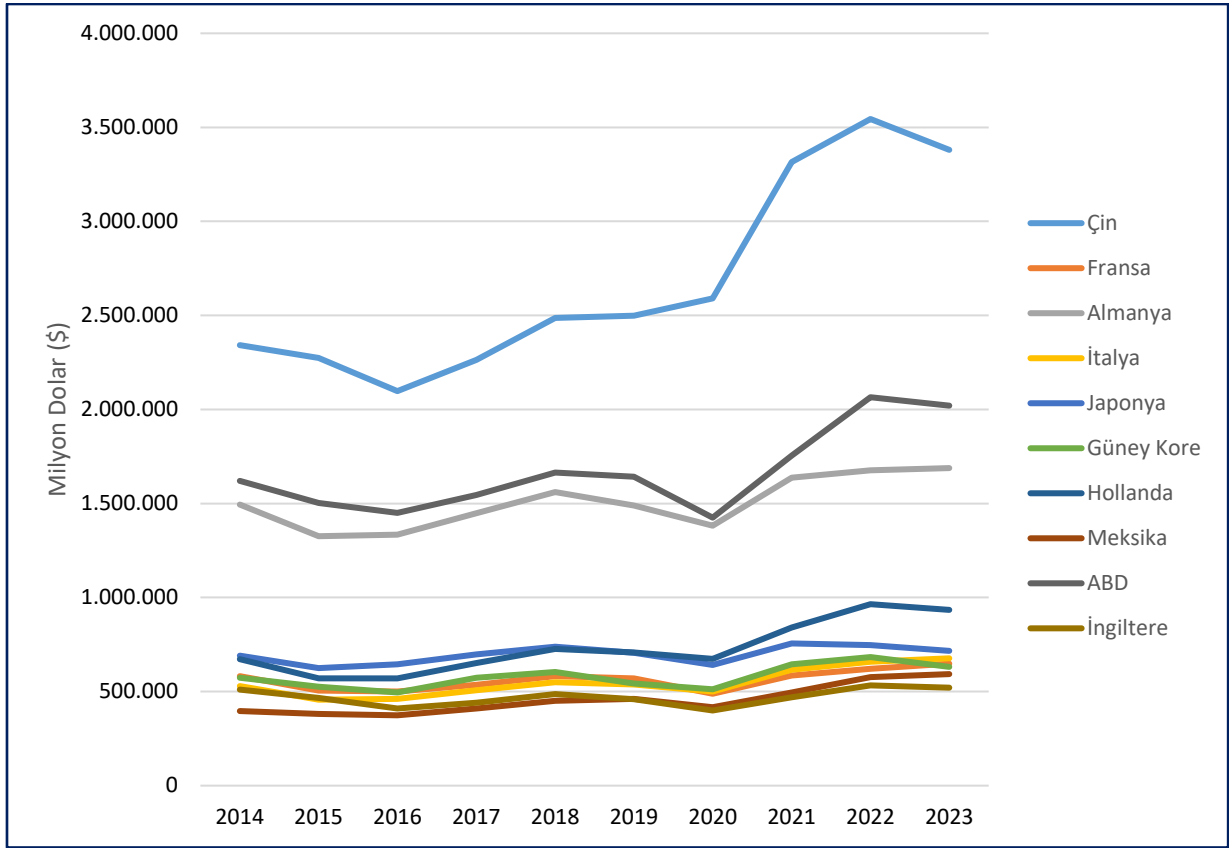
Tablo 3 Dünyada En Fazla İhraç Edilen Ürünler

Ürünler	Payı
Elektrikli makine ve cihazlar ile bunların aksam ve parçaları; ses kaydedici ve çoğaltıcıları, televizyon görüntü ve ses kaydedici ve çoğaltıcıları ile bunların aksam ve parçaları	0,149
Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler; Bitümenli Maddeler; Mineral Mumlar	0,136
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların parçaları	0,110
Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların aksam ve parçaları	0,080
Doğal veya kültür incileri, değerli veya yarı değerli taşlar, değerli metaller, değerli metalle kaplanmış metaller ve bunların eşyaları; taklit mücevherat; madeni para	0,037
Eczacılık Ürünleri	0,036
Plastikler ve Bunlardan Mamul Eşyalar	0,031
Optik, fotoğrafik, sinematografik, ölçme, kontrol, hassas, tıbbi veya cerrahi alet ve cihazlar; bunların aksam ve parçaları	0,029
Organik Kimyasallar	0,021
Demir ve Çelik	0,020

Kaynak: Trademap, 2024

Dünyanın en fazla ihracat yapan ülkelerinin son 10 yıllık performanslarına ait grafik aşağıda paylaşılmaktadır. Önceki tablolardan da bilindiği üzere dünyanın en büyük ihracatçısı Çin'dir. ABD ve Almanya bu ülkeyi takip etmektedir. Listede Avrupa ülkeleri çoğunluktadır. Avrupa ülkeleri dışındaki ülkeler Uzakdoğu'nun sanayi ve teknoloji devleri Çin, Japonya ve Güney Kore'dir. ABD ve Meksika ise Amerika kıtasından listeye giren ülkelerdir. Meksika, ABD gibi önemli bir tüketim pazarına yakın olmasının avantajı sayesinde önemli bir ihracat başarısı yakalamıştır. Ülkenin ihracat yapısı Türkiye ile benzerlik göstermektedir. İlk üç sırada demiryolu taşıtları dışındaki taşıtlar, elektrikli makine ve cihazlar, nükleer reaktörler ve kazanlar yer almaktadır.

Şekil 3 Dünyanın En Büyük 10 İhracatçı Ülkesinin Son 10 Yıllık İhracat Değişimi

Kaynak: WTO, 2023

Literatürde Ar-Ge ve yenilikçilik faaliyetlerinin uluslararası arenada ülkelerin ve sanayilerin rekabetçiliğine yaptığı katkı çokça dile getirilmiştir (Nelson ve Winter, 1982). Rekabetçilikte üstün konumda olan ülkeler dış ticarete avantajlı konuma geçmektedir. Ar-Ge harcamaları verilerine göz atmak bu aşamada faydalı olabilir. Dünyada son 20 yılda bilişim teknolojileri, sağlık ve otomotiv sektörleri toplam Ar-Ge harcamalarının %75'inden fazlasından sorumludur. Avrupa Birliği ülkeleri otomotiv alanında lider konumlarını sürdürmektedirler. ABD ise çoğunlukla bilişim teknolojileri ve sağlık sektörü yatırımları ile öne çıkmaktadır. Çin'e ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Bilişim teknolojileri ve sağlık sektörü alanlarında listeye yeni giren firmalarıyla ABD'den sonra en fazla sayıda şirkete sahiptir ülke konumundadır (European Commission, 2023).

Tablo 4 Dünyada 2023 Yılında En Fazla Ar-Ge Harcaması Yapan Firmalar

Dünya Sıralaması	Firma	Ülke	Bölge	Sektör (ICB3)	Ar-Ge Harcaması (Milyon €)	Ar-ge Yıllık Değişim	Net Satışlar (Milyon €)
1	ALPHABET	ABD	ABD	Yazılım ve Bilgisayar Hizmetleri	37.033,58	25,2	265.175,44
2	META	ABD	ABD	Yazılım ve Bilgisayar Hizmetleri	31.519,80	36,4	109.327,82

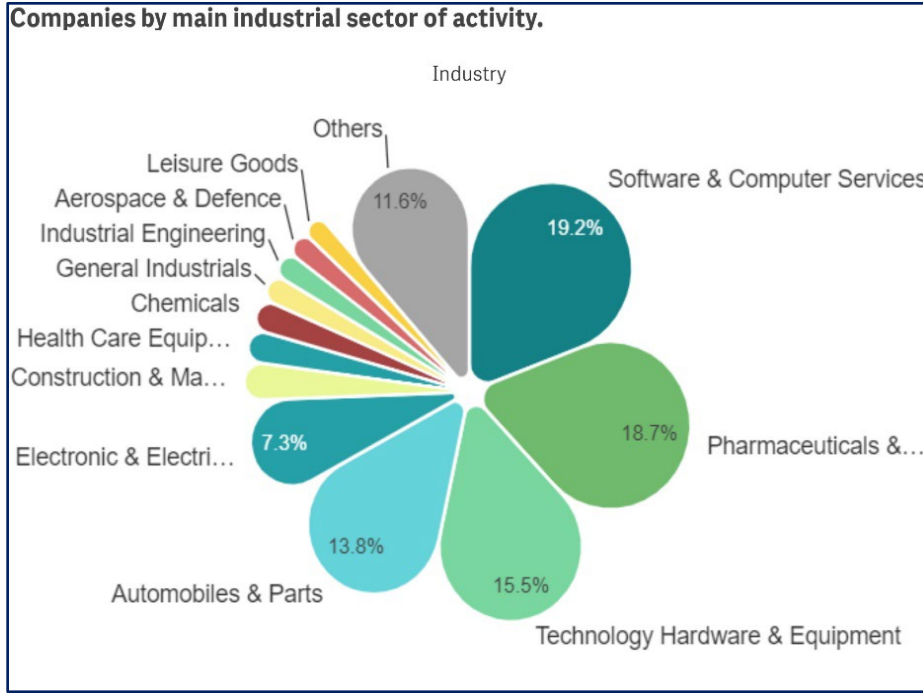
3	MICROSOFT	ABD	ABD	Yazılım ve Bilgisayar Hizmetleri	25.496,92	10,9	198.682,82
4	APPLE	ABD	ABD	Teknoloji Donanım ve Ekipmanları	24.611,86	19,8	369.705,77
5	HUAWEI INVESTMENT & HOLDING	Çin	Çin	Teknoloji Donanım ve Ekipmanları	20.925,04	10,6	86.205,24
6	VOLKSWAGEN	Almanya	AB	Otomobiller ve Parçaları	18.908,00	21,3	279.232,00
7	SAMSUNG ELECTRONICS	Güney Kore	Diğer	Elektronik & Elektrik Parçaları	18.435,43	10,3	223.593,25
8	INTEL	ABD	ABD	Teknoloji Donanım ve Ekipmanları	16.433,53	15,4	59.116,85
9	ROCHE	İsviçre	Diğer	İlaçlar ve Biyoteknoloji	14.267,75	2,5	64.261,76
10	JOHNSON & JOHNSON	ABD	ABD	İlaçlar ve Biyoteknoloji	13.691,17	-0,8	89.014,66
11	MERCK US	ABD	ABD	İlaçlar ve Biyoteknoloji	11.080,07	14,2	55.581,31
12	PFIZER	ABD	ABD	İlaçlar ve Biyoteknoloji	10.712,55	-1,5	94.065,29
13	GENERAL MOTORS	ABD	ABD	Otomobiller ve Parçaları	9.188,08	24,1	146.948,31
14	ASTRAZENECA	İngiltere	Diğer	İlaçlar ve Biyoteknoloji	8.943,38	18,5	41.581,68
15	BRISTOL-MYERS SQUIBB	ABD	ABD	İlaçlar ve Biyoteknoloji	8.823,37	-10,5	43.276,79
16	TOYOTA	Japonya	Japonya	Otomobiller ve Parçaları	8.776,13	10,4	262.603,44
17	NOVARTIS	İsviçre	Diğer	İlaçlar ve Biyoteknoloji	8.520,54	0,5	48.591,81
18	MERCEDES-BENZ	Almanya	AB	Otomobiller ve Parçaları	8.509,00	-5,2	150.017,00
19	TENCENT	Çin	Çin	Yazılım ve Bilgisayar Hizmetleri	8.240,35	18,4	74.423,88
20	ORACLE	ABD	ABD	Yazılım ve Bilgisayar Hizmetleri	8.084,57	19,4	46.834,82

Kaynak: The European Commission (2023)

Toplam sayı bakımından 827 firma ile ABD ilk sırada yer alırken Çin 679 firma ile ikinci ve AB ülkeleri 367 firma ile üçüncü sıradadır. AB ülkelerinde ilk 5 sırada Almanya, Fransa, Hollanda, İsveç ve İrlanda yer almaktadır. 2.500 firmanın sıralandığı listeye Türkiye'den giren 5 firma bulunmaktadır. Bu firmalardan ikisi elektronik ve elektrik parçaları, birisi havacılık ve savunma, birisi otomobiller ve parçaları ve diğeri de genel endüstriler adlı sektörlerde faaliyet göstermektedir.

Şekil 4 Ar-Ge Firmalarının Sektör Bazlı Dağılımı

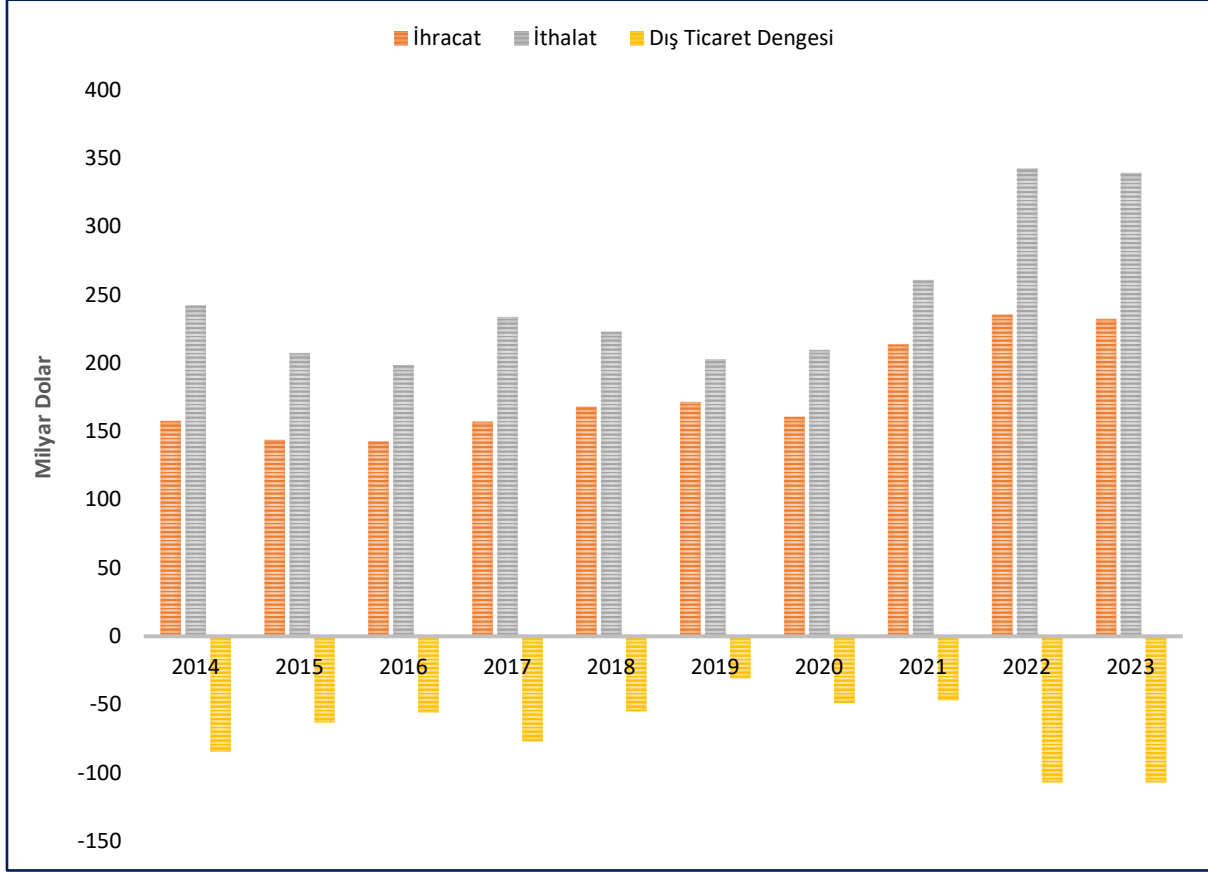
Kaynak: The European Commission, 2023

Dış ticarete öne geçen ülkeler ile araştırma ve geliştirme çalışmalarında öne geçen ülkeler birbiriyle ilintili görülmektedir. EU Scoreboard verilerine göre dünya en fazla Ar-Ge harcaması yapan ilk 2.500 şirket arasında Türkiye'den 5 şirket girebilmiştir. Otomotiv, elektronik, savunma sanayi şirketleri olan bu firmaların listeye girebilmesi önemli olsa da sayı ve sıralama Türkiye açısından yeterli görülmemelidir. Katma değeri düşük ürünlerde rekabet her geçen gün artmakta fiyat avantajını ele geçiren ülkeler belirli bir süre pazara hâkim olmaktadır. Dolayısıyla katma değeri yüksek ürünlere yapılacak Ar-Ge yatırımı ihracatta Türkiye'yi ön sıralara yükseltebilecektir.

2. TÜRKİYE'DE GÖRÜNÜM

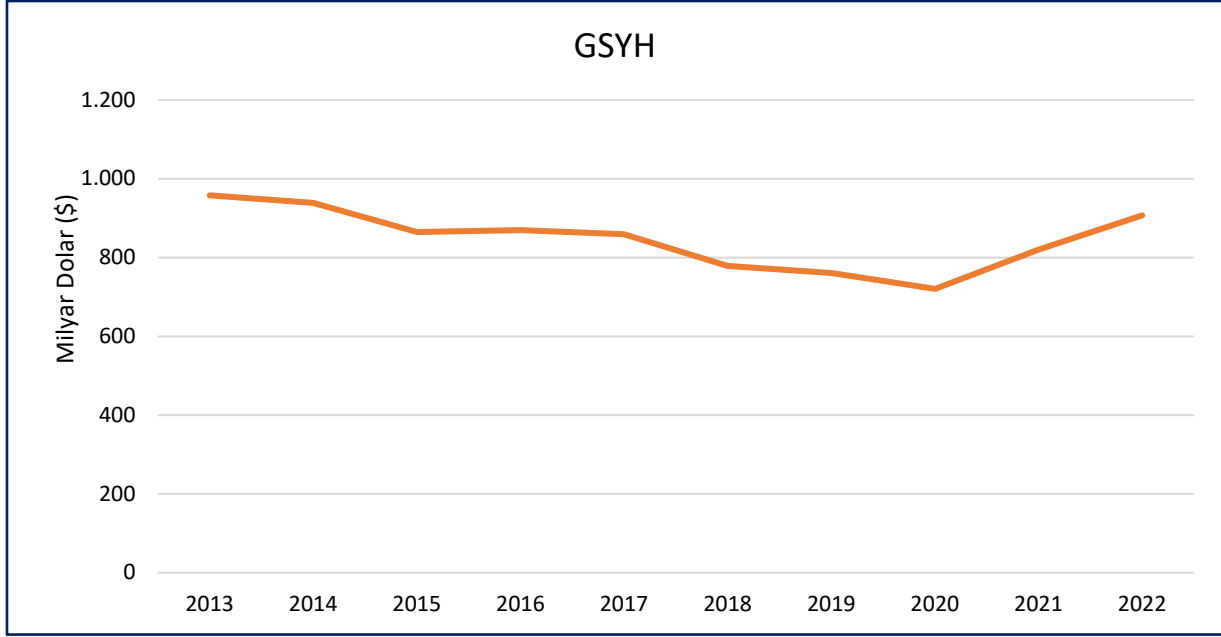
Şekil 5 Türkiye Dış Ticaretinin Son 10 Yıllık (2014-2023) Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere ülkemizin dış ticaret dengesi değişkenlik göstermektedir. Covid 19 pandemisinin yaşandığı 2019 yılına göre düşüş eğiliminde olan dış ticaret açığı bu yıldan sonra hızla yükselmiştir. Ülkemizin 2019 yılından sonraki GSYH verisi de dış ticaret açığı ile paralellik göstermektedir. Bu durumun sebeplerinden en önemlisi sonraki kısımlarda verilerde çokça göreceğimiz gibi Türkiye ekonomisinin ithalata dayalı bir büyüme modeline dayanması ve ihracatın da kullandığı girdiler bakımından ithalata bağımlı olmasıdır. Diğer bir deyişle Türkiye büyüdüğü ve ihracatta rekor kırdığı yıllarda önemli miktarda dış ticaret açığı vermektedir. Dış ticaret açığının azaltılması için alınan önlemler ise 2013 yılından sonra görüldüğü gibi büyüme ivmesini negatife çevirmektedir. İhracat deseni değiştirilemediği için Türkiye "Orta Gelir Tuzağı" denilen döngünün içinden çıkamamaktadır. Öncelikle ithalat artışa geçmekte döviz kurlarının düşük kalması ile büyüme artarken dış ticaret açığı da yükselmektedir. Yerli ürünlere ilginin azaldığı bu dönemin sonunda döviz kurları tekrar yükselerek ülkenin döviz cinsinden büyüklüğünü azaltmakta ve tekrar başa dönülmektedir. Artan döviz kurları ülkeyi yabancılar için cazip haline getirmekte ve bir süre kurların yükselmemesini sağlamaktadır.

Şekil 6 GSYH'nin Son 10 Yıllık Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024

Türkiye’de dış ticaretin son 10 yıllık değişimi daha ayrıntılı olarak incelendiğinde oldukça değişken bir dış ticaret dengesinin varlığı göze çarpmaktadır. 2014 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 0,65 iken 2019 yılında 0,85’e kadar yükselmiştir. 2019 yılı aynı zamanda turizm faaliyetlerinde rekor kırılan bir yıldır. Ancak bu yıldan sonra Covid-19 salgın hastalığının etkisiyle ihracat gelirleri 2020 yılı haricinde artış trendine girmesine rağmen ithalattaki artışın gerisinde kalmıştır. Son iki yıllık veriler gözden geçirildiğinde ihracatın ithalatı karşılama oranının %70’in altına gerilediği gözlemlenmektedir. Ülkemizdeki enflasyonun önemli müsebbiplerinden kabul edilen dış ticaretteki menfi denge durumunu ortadan kaldırmak amacıyla başlatılan ihracatı artırıcı ve ithalatı azaltıcı önlemlere bağlı kalmak ve katma değeri yüksek ürünlerin imalatına yönelmek önem arz etmektedir.

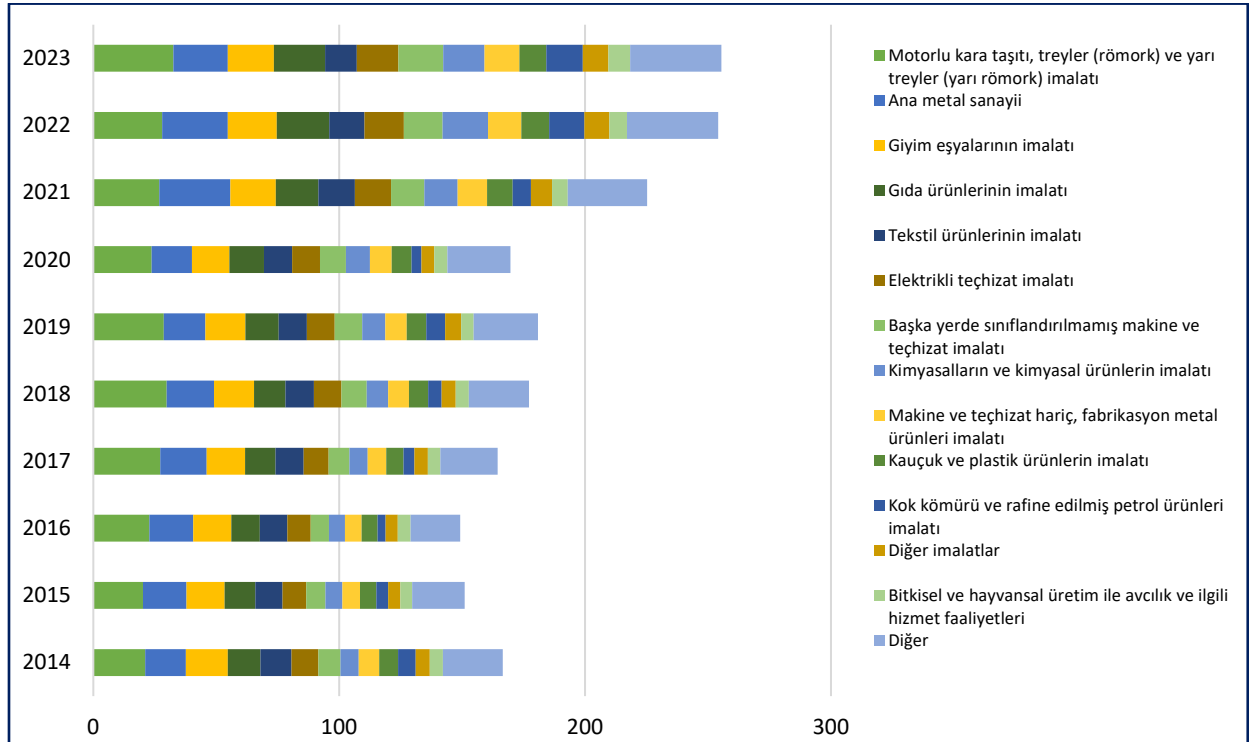
Tablo 5 Türkiye’de Son 10 Yılda Dış Ticaret Değerlerinin Değişimi

Yıl	İhracat (\$)	İhracat Yıllık Değişimi Oranı	İthalat (\$)	İthalat Yıllık Değişimi Oranı	Dış Ticaret Dengesi (\$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2014	157.610.157.690		242.177.117.073		-84.566.959.383	0,65
2015	143.838.871.428	-0,09	207.234.358.616	-0,14	-63.395.487.188	0,69
2016	142.529.583.808	-0,01	198.618.235.047	-0,04	-56.088.651.239	0,72
2017	156.992.940.414	0,10	233.799.651.234	0,18	-76.806.710.820	0,67
2018	167.920.613.455	0,07	223.047.094.482	-0,05	-55.126.481.027	0,75
2019	171.464.944.593	0,02	202.704.319.533	-0,09	-31.239.374.940	0,85
2020	160.656.652.087	-0,06	209.534.324.904	0,03	-48.877.672.817	0,77
2021	213.598.368.958	0,33	260.682.217.185	0,24	-47.083.848.227	0,82
2022	235.247.081.459	0,10	342.209.949.571	0,31	-106.962.868.112	0,69
2023	232.212.102.505	-0,01	339.055.653.502	-0,01	-106.843.550.997	0,68

Kaynak: TÜİK, 2024

Ülkemizde son 10 yılda ihracata konu olan kalemlere bakıldığında ihracatın önemli kısmının imalat sektörlerinde yapıldığı görülmektedir. Son 10 yıl toplamında en fazla ihracat yapılan sektör motorlu kara taşıtları olmuştur. Ülkemizin uzmanlaşma sağladığı bu alanda yakalanan ihracat başarısı önemlidir. Ana metal sanayi ikinci sırada yer alırken giyim eşyaları imalatı, gıda ve tekstil ürünleri ilk beş sırada yer alan diğer kalemlerdir. Başka yerde sınıflandırılmamış makine teçhizat imalatı, kimyasal ürünler ve kauçuk ürünler imalatı listede yer alan diğer imalat ürünleridir. Bitkisel ve hayvansal ürünlerin ihracatı ise 13. sırada yer almaktadır. İhracatı son 10 yılda %100'ün üzerinde artan sektörler ise kimyasal ürünler, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri ve başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı olarak sıralanmaktadır. İhracatı en az artan sektörler ise giyim eşyaları ve tekstil ürünleri imalatı olmuştur. Türkiye'de ihracatın lokomotifi olarak bilinen bu sektörlerde yaşanan ivme kaybı uluslararası arenada rakiplerin ortaya çıkmasıyla açıklanabilir. Örneğin TradeMap verilerine göre örme giyim eşyaları ihracatında Türkiye; Çin, Bangladeş, Vietnam, Almanya ve İtalya'dan sonra beşinci sıradadır. Bu ürünlerin imalatının yüksek teknoloji gerektirmemesi ve bazı ülkelerdeki düşük işçilik fiyatları Türkiye'yi bu alanda zorlayan konular olarak gündemdedir. Döviz kurunun seviyesi de ihracat rekabetinde oldukça belirleyicidir.

Şekil 7 Türkiye'nin Son 10 Yılda En Fazla İhracata Konu Olan Sektörler (ISIC Rev. 4 Dijit 2)

Kaynak: TÜİK, 2024

Son 10 yıl içerisinde Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünlerin toplam ihracat içindeki pay değişimi bazı önemli ayrıntıları göz önüne getirmektedir. Bazı sektörlerde ufak değişimler yaşanmış bazı sektörlerde ise değişimin boyutu oldukça fazla olmuştur. Giyim eşyaları ve

tekstil ürünleri sektörlerinin payında 10 yıl öncesine kıyasla önemli azalma yaşanmıştır. Türkiye’de ihracat artarken bu sektörlerde yapılan dışa satım yerinde saymış ve doğal olarak payları gerilemiştir. Artan ihracatla payını artıran sektörler ise makine ve teçhizat imalatı, kimyasal ürünler imalatı ve kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı olmuştur.

Tablo 6 Türkiye’de Son 10 Yılda En Fazla İhracat Yapılan Sektörlerde Değişim

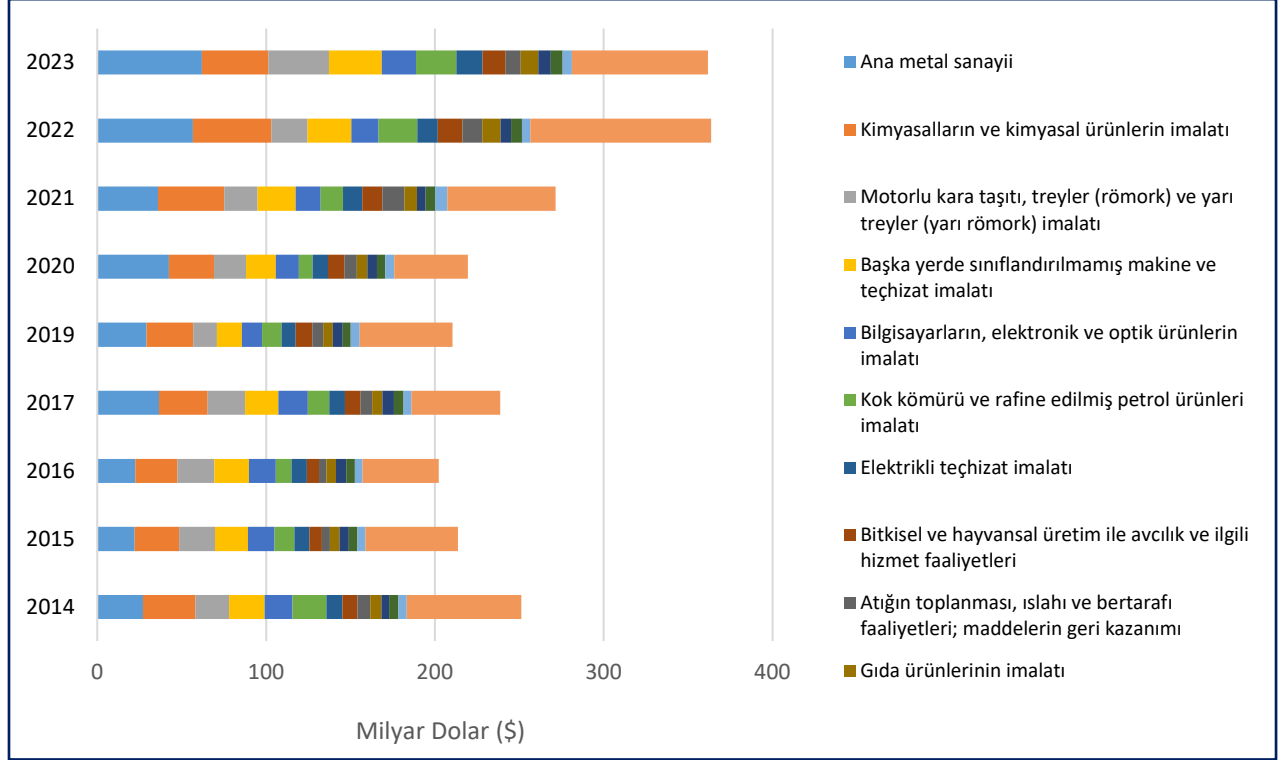
Sektörler	2014	2014 Oranı	2023	2023 Oranı
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	21.079.304.299	0,13	32.530.142.693	0,13
Ana metal sanayii	16.534.428.492	0,10	22.220.838.871	0,09
Giyim eşyalarının imalatı	17.127.009.602	0,10	18.656.293.014	0,07
Gıda ürünlerinin imalatı	13.206.069.951	0,08	20.811.924.895	0,08
Tekstil ürünlerinin imalatı	12.610.502.807	0,08	12.947.456.079	0,05
Elektrikli teçhizat imalatı	10.997.360.910	0,07	16.868.450.889	0,07
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	8.922.420.679	0,05	18.241.338.211	0,07
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	7.500.994.979	0,05	16.789.903.710	0,07
Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı	8.243.802.341	0,05	14.236.343.026	0,06
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	7.756.567.927	0,05	10.959.623.399	0,04
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	7.114.993.357	0,04	14.817.321.453	0,06
Diğer imalatlar	5.713.603.540	0,03	10.396.061.380	0,04
Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	5.350.825.275	0,03	8.914.503.855	0,03

Kaynak: TÜİK, 2024

Son 10 yıl içerisinde ithalata konu olan ürünler incelendiğinde *ana metal sanayii ürünleri, kimyasal ürünler ve motorlu kara taşıtlarının* ilk 3 sırada yer aldığı görülmektedir. Makine ürünleri, elektronik ve optik ürünleri, kömür ve petrol ürünleri ise ilk 3 sırayı takip eden sektörlerdir. Elektrikli teçhizatlar, bitkisel ve hayvansal ürünler, atıklar ve gıda ürünleri de en fazla ithal edilen ürünler listesinde yer almaktadır. En fazla ihraç edilen ürünler listesindeki birçok kalem en fazla ithal edilenler listesinde de yer almaktadır. *Ana metal sanayii ve motorlu kara taşıtları* hem ihracat hem de ithalatta ilk 3 sırada yer almaktadır. Yine *makine ve teçhizat, kimyasal ürünler, elektrikli teçhizat, kömür ve petrol ürünleri, bitkisel ve hayvansal ürünler* her iki liste de var olan ürünlerdir. Türkiye ana sınıflandırma gruplarında yer alan belli ürünleri üretmekte belli ürünlerde ise dışa bağımlı durumda bulunmaktadır. Örneğin Türkiye 2023 yılında 485 milyon dolarlık pirinç ithalatı yaparken sadece 178 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Ülkenin ihtiyacını karşılayacak kadar yetiştirilemeyen bir ürünün ithal edilmesi oldukça sıradan bir durumdur. 7214 GTİP koduna sahip inşaat demiri ihracatı ise ithalatın oldukça üzerinde bir seyir çizirken 2022 yılında 4,2 milyar dolardan 2023 yılında 2,3 milyar dolara inmiştir. Bunda ülke içi ihtiyacın artmasına sebep olan 6 Şubat’ta yaşanan depremler ana etkindir. Hem ihracatta hem de ithalatta aynı ürünlerin en başta yer almasının diğer bir sebebi de ithalata dayalı bir ihracat yapısının varlığıdır. Ülkemiz buğdayda ithalatçı bir konumdayken buğdaydan imal edilen makarnada ise ihracatçıdır. Ancak bu duruma montaj sanayisinin geliştiği *motorlu kara taşıtları, elektrikli teçhizat* gibi sektörler ile ara madde ithalatının kritik olduğu kimyasal ürünlerde daha yaygın şekilde rastlanmaktadır. Atık ürünler

ithalatına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Ülkemizde son yıllarda gelişen geri dönüşüm endüstrisinin gereksinimi için gerekli girdinin bir kısmı yurtdışından temin edilmektedir.

Şekil 8 Türkiye'nin Son 10 Yılda En Fazla İthalata Konu Olan Sektörler (ISIC Rev. 4 Dijit 2)

Kaynak: TÜİK, 2024

İthalatı son 10 yıl içerisinde en fazla artış gösteren ürünler ana metal sanayii ürünleri, motorlu taşıtlar ve elektrikli teçhizattır. Türkiye, motorlu taşıtlarda önemli bir imalat merkezi olmasına rağmen gerek ithalata dayalı imalat gerekse de özellikle binek otomobil üretiminde dışarıya bağımlılık bu sonucun ortaya çıkmasında etkilidir. En az artış yaşanan ürünler ise temel eczacılık ürünleri ve eczacılığa ait diğer malzemeler, geri dönüşüm atıkları ile kömür ve petrol ürünleridir.

Tablo 7 Türkiye'de Son 10 Yılda En Fazla İthalat Yapılan Sektörlerde Değişim

Sektörler	2014	2014 Oranı	2023	2023 Oranı
Ana metal sanayii	27.162.656.112	0,11	62.028.185.860	0,17
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	30.952.172.950	0,12	39.332.882.020	0,11
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	19.896.373.987	0,08	35.896.645.052	0,10
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	21.152.401.390	0,08	31.192.284.673	0,09
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	16.496.265.251	0,07	20.409.607.154	0,06
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	20.153.472.689	0,08	23.844.523.165	0,07
Elektrikli teçhizat imalatı	9.442.900.658	0,04	15.479.671.872	0,04

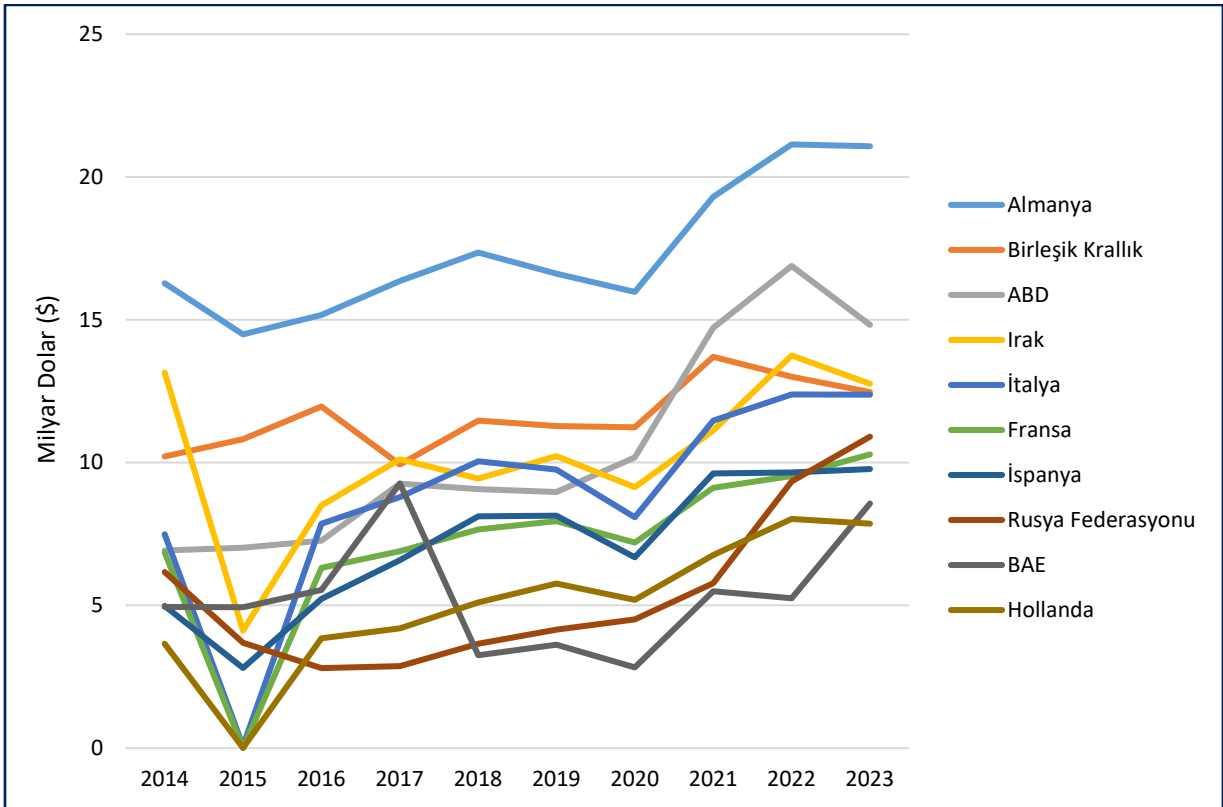

Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	8.775.412.186	0,03	13.683.601.526	0,04
Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri; maddelerin geri kazanımı	7.613.918.047	0,03	8.965.972.318	0,02
Gıda ürünlerinin imalatı	6.752.653.982	0,03	10.454.388.978	0,03
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	4.521.625.540	0,02	7.368.879.320	0,02
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	5.475.633.566	0,02	7.051.344.851	0,02
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ait malzemelerin imalatı	4.975.145.378	0,02	5.401.269.766	0,01

Kaynak: TÜİK, 2024

Son 10 yıl içerisinde ithalattaki payını en çok artıran ürün grubu ana metal sanayii ürünleridir. Motorlu kara taşıtları, makine ve teçhizat ile bitkisel ve hayvansal ürünler ithalatta payı artan gruplardır. Kimyasallar, elektronik ürünler ile kok kömürü ile petrol ürünleri ise ithalat payı azalan ürünler olmuştur. İthalatın azalması veya ithalat artışındaki ivmenin düşüşü döviz kurunun artışı ile gerçekleşebilmektedir. Ancak ülkemizde üretilmeyen ürünlerin üretilmesine yönelik çalışmaların yaygınlaşması dış ticaret açığında kalıcı düzelmeye sağlayabilir.

Şekil 9 Türkiye'nin Son 10 Yılda En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler

Kaynak: TÜİK, 2024

2014-2023 yılları arasında ülkemizin toplamda en fazla ihracat yaptığı 5 ülke Almanya, Birleşik Krallık, ABD, Irak ve İtalya'dır. Bu ülkeler coğrafi ve sosyal olarak birbirinden farklı ve birbirine benzer özellikler içermektedir. Bu beş ülkeyi Fransa, İspanya, Rusya, BAE ve Hollanda takip

etmektedir. Türkiye ihracatının önemli bir kısmını Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine yapmaktadır. Coğrafi ve kültürel yakınlık ile ihracatı yapılan ürünler Türkiye dış ticaretine önemli ölçüde şekil vermiştir. 2023 yılı itibarıyla en fazla ihracat yapılan ülkelere en fazla satılan ürünler bu noktada farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

En fazla ihracat yapılan Almanya'ya motorlu kara taşıtları, giyim eşyaları ve metal ürünler satılmaktadır. İkinci sırada yer alan Birleşik Krallık ve beşinci sırada yer alan İtalya'ya yapılan ihracatta da motorlu taşıtlar ilk sıradadır. Bu veriler ışığında Türkiye'nin Avrupa'nın araç üretim üslerinden biri olduğu söylenebilir. Elektrikli araçların yaygınlaşmaya başladığı günümüzde bu üründeki ihracat verisinin izlenmesi faydalı olacaktır. Aynı zamanda değişen teknolojik eğilimlere uyum sağlamak, ihracattan elde edilen gelirin korunmasında önemlidir. Üçüncü sırada yer alan ABD ve beşinci sırada yer alan İtalya'ya en fazla ihraç edilen kalemlerden biri ana metal sanayii ürünleridir. Coğrafi olarak yakın ve uzak olan ülkelere metal sanayii ürünlerinin satılabilmesi bu üründe Türkiye'nin önemli bir tanınırlık seviyesine ulaştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 8 Türkiye'nin 2023 Yılında En Fazla İhracat Yaptığı 5 Ülke ve En Fazla İhracat Yapılan 3 Ürün

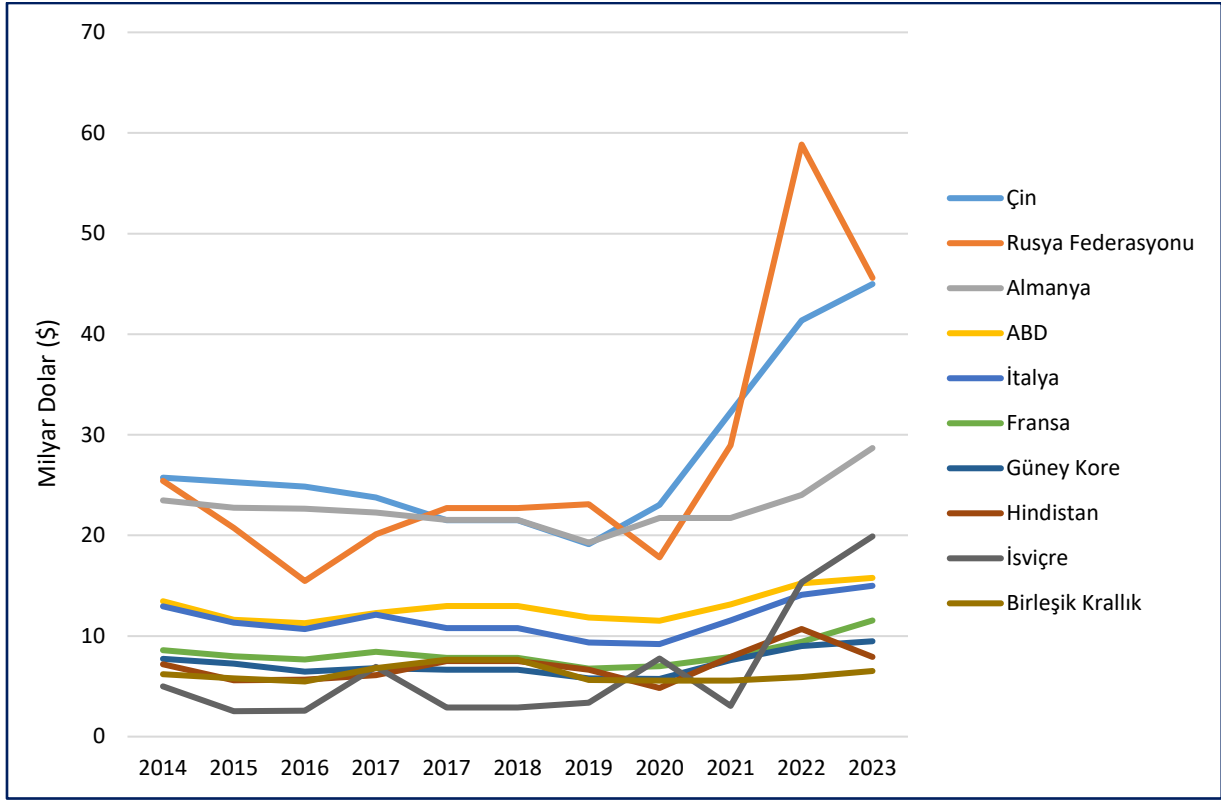
Ülke	Sektör Sıra	Sektör Adı	2023 İhracat (\$)	Sektör Payı
Almanya	1	Motorlu kara taşıtı imalatı	4.587.875.733	0,22
	2	Giyim eşyalarının imalatı	3.044.567.720	0,14
	3	Fabrikasyon Metal Ürünler imalatı	1.708.359.588	0,08
Birleşik Krallık	1	Motorlu kara taşıtı imalatı	3.230.216.440	0,26
	2	Elektrikli Teçhizat İmalatı	1.570.374.943	0,13
	3	Giyim eşyalarının imalatı	1.500.217.982	0,12
ABD	1	Gıda ürünlerinin imalatı	1.591.074.923	0,11
	2	Tekstil ürünlerinin imalatı	1.553.457.735	0,10
	3	Ana metal sanayii	1.384.130.861	0,09
Irak	1	Gıda ürünlerinin imalatı	3.081.009.482	0,24
	2	Diğer İmalatlar	1.400.515.557	0,11
	3	Bitkisel ve Hayvansal Ürünler	1.213.119.737	0,10
İtalya	1	Motorlu kara taşıtı imalatı	2.970.429.594	0,24
	2	Ana metal sanayii	1.200.491.922	0,10
	3	Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol	905.569.120	0,07

Kaynak: TÜİK, 2024

Sosyoekonomik olarak ilk sıradaki diğer ülkelerden ayrılan Irak, Türkiye'den yoğunlukla satın aldığı ürünler bakımından farklılaşmaktadır. Gıda ürünleri ile bitkisel ve hayvansal ürünlerin ilk sırada yer alması bu ülkenin yaşadığı siyasi sorunlara ve savaş sonrası temel ihtiyaçlarını karşılamakta henüz yeterli seviyeye gelmediğine işaret etmektedir. Gıda sanayisi kendi nüfusunu beslemekte yetersiz kalmaktadır. Ayrıca iklimsel açıdan belli ürünlerde istediği üretim değerlerine ulaşamamaktadır.

Şekil 10 Türkiye'nin Son 10 Yılda En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler

Kaynak: TÜİK, 2024

Türkiye'nin ithalatında Çin ilk sırada yer almaktadır. Rusya Federasyonu ve Almanya bu ülkeyi takip etmektedir. İlk 10 sırada yer alan ülkeler genel olarak Avrupa kıtasında yer alan ülkeler olmakla beraber Güney Kore, Hindistan ve Çin gibi Asya ülkeleri de sıralamaya girmiştir. Türkiye ihracatında etkili olan pazara yakınlığın ithalatta daha az etkili olduğu görülmektedir. İthal edilen ürünlerin genellikle teknolojik ürünler olması ve bu ürünlerde belli ülkelerin ön planda olması bu sonucu doğurmuştur. Aslında ihracatta ilk 10 sırada yer alan Almanya, Birleşik Krallık, ABD, İtalya, Fransa, Hollanda, Rusya Federasyonu gibi ülkeler ithalatta da ilk 10 sırada olduğundan, bu ülkelerle gelişmiş bir ikili ticaretin varlığından söz edilebilir.

Tablo 9 Türkiye'nin 2023 Yılında En Fazla İthalat Yaptığı 5 Ülke ve En Fazla İthalat Yapılan 3 Ürün

Ülke	Sektör Sıra	Sektör Adı	2023 İthalat (\$)	Sektör Payı
Çin	1	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	10.515.580.554	0,23
	2	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	7.339.474.547	0,16
	3	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	5.891.726.470	0,13
Rusya	1	Gizli veri	14.453.018.893	0,32

	2	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	12.213.666.566	0,27
	3	Ana metal sanayii	6.539.519.959	0,14
Almanya	1	Motorlu kara taşıtı imalatı	7.995.464.897	0,28
	2	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	5.740.261.654	0,20
	3	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	3.339.710.347	0,12
ABD	1	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	2.451.258.163	0,16
	2	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	2.093.636.856	0,13
	3	Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri; maddelerin geri kazanımı	1.886.816.940	0,12
İtalya	1	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	3.664.897.083	0,24
	2	Motorlu kara taşıtı imalatı	1.685.638.585	0,11
	3	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	1.598.686.687	0,11

Kaynak: TÜİK, 2024

İthalatta ilk 5 sırada yer alan ülkelerden satın alınan ürünleri incelemek bu aşamada daha derinlemesine bilgiler sağlayabilir. İlk 5'teki ülkelerden en fazla satın alınan ilk üç ürün içinde yer alan *kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı* Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalat hariç tüm ülkelere ortak satın alınan bir kalemdir. Bu ürün yer aldığı sınıfta Türkiye'nin dışa bağımlı olduğu sonucu çıkarılabilir. Aynı zamanda Rusya Federasyonu'ndan alınan *kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri* yine fosil yakıt ithalatına olan bağımlılığın bir göstergesidir. Türkiye'nin ihracatta güçlü olduğu motorlu kara taşıtları imalatında önemli ölçüde ithalat yaptığı da anlaşılabilmektedir. Almanya ve İtalya gibi otomotiv ülkelerine bir yandan motorlu kara taşıtları ihraç ederken diğer taraftan bu ürünleri ithal etmektedir. Türkiye'nin bu sektörde ithalata dayalı bir ihracat yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye binek otomobillerde ithalatçı, ticari araçlarda ihracatçı konumdadır. Benzer şekilde ana metal sanayii ürün grubu hem ithalat hem de ihracatta üst sıralarda yer almaktadır. Avrupa ülkelerine kıyasla Türkiye'ye uzak mesafede yer alan Uzak Doğu ülkelerinden en fazla ithal edilen ürünlerde ilk sıralarda *bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı* dikkati çekmektedir. Uzak Doğu'nun bu ürünlerde edindiği rekabetçi pozisyon ve imalat üssü haline gelmesi dünya ihracatına bu ülkelerin yön vermesini sağlamıştır. TradeMap'den alınan 2023 yılı *Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları; Ses Kaydetmeye ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye Mahsus Cihazlar; Televizyon Görüntü ve Seslerinin Kaydedilmesine ve Kaydedilen Görüntü ve Sesin Tekrar Verilmesine Mahsus Cihazlar ve Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarı* ihracat istatistikleri bölgenin üstünlüğünü göstermektedir.

Tablo 10 Dünyada 2023 Yılında Elektrikli Makine Cihazlar (85) En Fazla İhraç Eden Ülkeler

Ülke	İhracat (Bin Dolar)	Oran
Çin	899.043.465	0,26
Hong Kong	336.205.322	0,10
Tayvan	222.876.409	0,06
ABD	200.654.689	0,06
Almanya	191.264.791	0,06
Vietnam	189.247.417	0,05
Güney Kore	171.301.418	0,05

Singapur	161.739.813	0,05
Malezya	119.185.201	0,03
Meksika	103.407.353	0,03

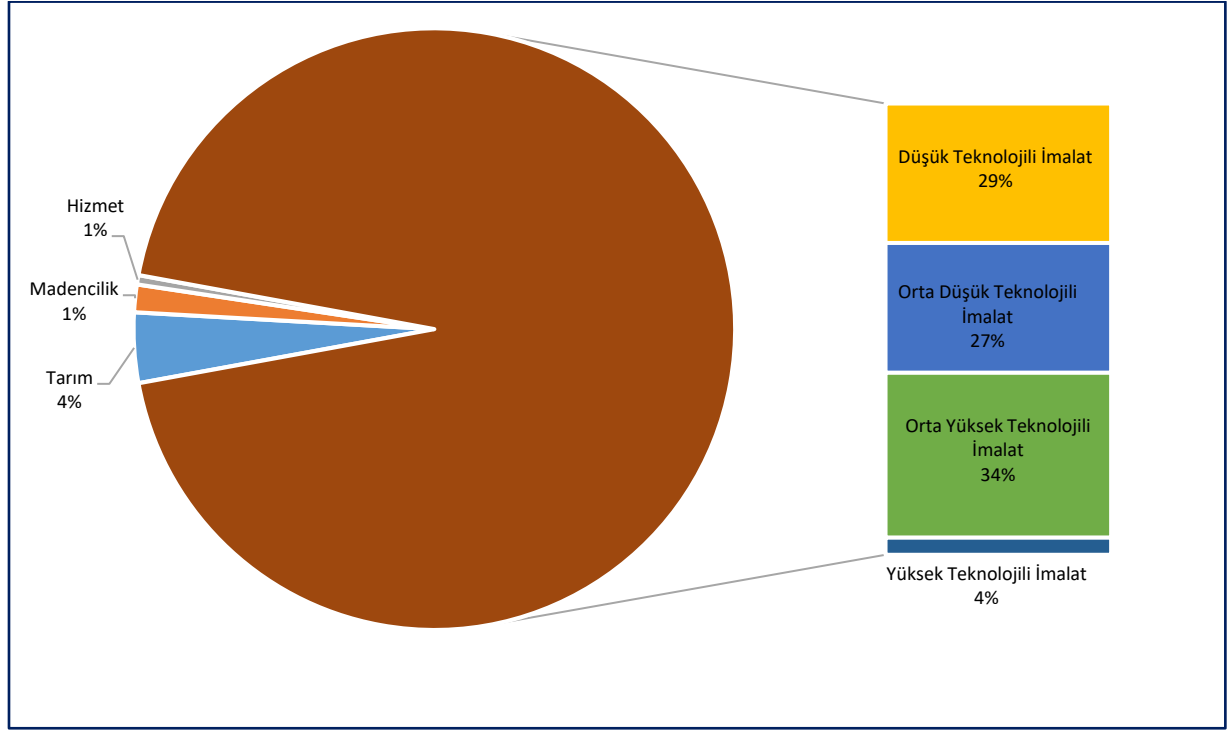
Kaynak: Trademap, 2024

Dikkat çeken bir diğer kalem de Amerika Birleşik Devletleri'nden yapılan ithalatta üst sıralarda yer alan *“atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri; maddelerin geri kazanımı”* dır. Geri dönüşüm endüstrisi belli bir seviyeye ulaşan Türkiye atık ithal ederek bu endüstrinin ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.

3. TR61 BÖLGESİ DIŞ TİCARET GÖRÜNÜMÜ

2023 yılı TÜİK verilerine göre Batı Akdeniz Bölgesi dış ticaret hacmi ülkemizin dış ticaret hacminin %0,84'üdür. İhracat değeri 2,89 milyar \$, ithalat değeri ise 1,9 milyar \$ civarındadır. Dış ticaret fazlası ise yaklaşık 981 milyon \$'dır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise 1,51'dir.

Şekil 11 Türkiye Dış Ticaretinin Teknolojik Yapısı (2023)

Kaynak: TÜİK, 2024

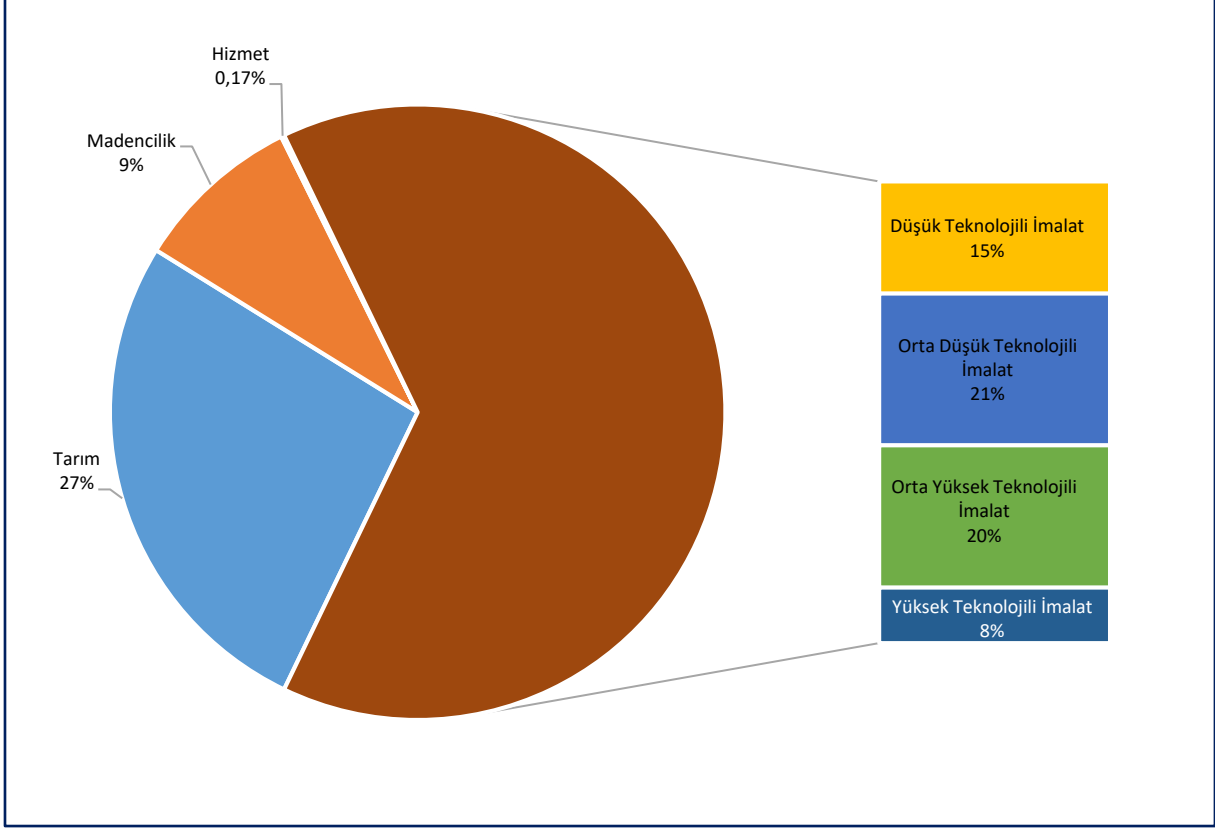
Bölgenin ihracat yapısı ile Türkiye'nin ihracat yapısı birbirinden farklıdır. Türkiye ihracatının %94'ü imalat sanayii ürünlerinden oluşmaktadır. Batı Akdeniz Bölgesi'nde imalat sanayii ürünlerinin bölge ihracatı içindeki payı ise %64'tür. Ekonomik faaliyetleri tarım ve turizm alanlarında temerküz eden Batı Akdeniz Bölgesi ihracatında işlenmemiş ürünler önemli yer kaplamaktadır. Tarım ve madencilik ürünleri bölge ihracatının %38'lik kısmını oluşturmaktadır.

Türkiye bitkisel ve hayvansal ürünler ihracatının %10'u, madencilik ve taş ocakçılığı ihracatının %14'ü ve orman ürünleri ihracatının %10'u bölge tarafından karşılanmaktadır.

Teknoloji düzeyi açısından bölge ihracatı, ülke ihracatından farklılaşmaktadır. Orta yüksek ve yüksek teknoloji ihracatın payı Türkiye'de %38 iken bölgede %28'dir. Orta yüksek teknoloji içerisinde yer alan motorlu kara taşıtları, makine ve teçhizat imalatı, elektrikli teçhizat imalatı, kimyasal ürünler imalatı gibi sektörler bölgeden ziyade ülkenin diğer bölgelerinde gelişmiş sektörlerdir. Bölge ihracatında yaş sebze meyve ile doğal taş gibi işlenmemiş ürünlerin payının yüksek olmasının bu durumun ortaya çıkmasında payı yüksektir. Bölgede hava ve uzay araçları ve ilgili makinelerin imalatı sektöründe ihracatın yüksek olması yüksek teknolojili imalat

payının yüksek olmasında etkili olmuştur ancak ilgili kalemlerde ithalata bağımlı bir ihracat yapısının olması dikkatten kaçırılmamalıdır. Yine orta yüksek teknoloji ürünler içerisinde yer alan tıbbi ve dişçiliğe ait araç ve gereçlerin bölge ihracatındaki payının yüksek olması bu noktada katkı sağlamaktadır.

Şekil 12 TR61 Bölgesi Dış Ticaretinin Teknolojik Yapısı (2023)

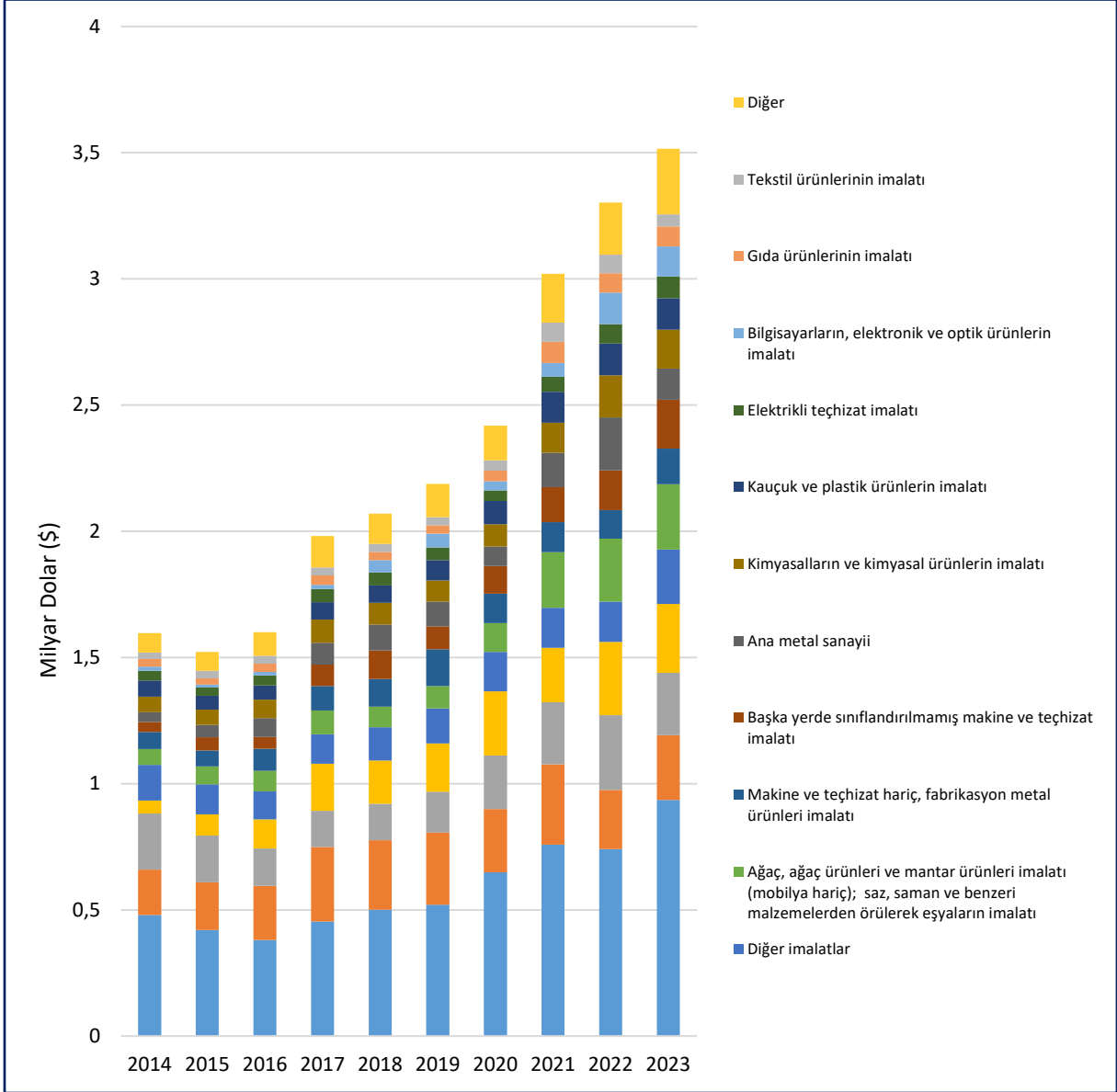

Kaynak: TÜİK, 2024

TR61 Bölgesi'nde 2014-2023 yılları arasında ihracat değişiminin yer aldığı aşağıdaki tablo son 10 yılda en fazla ihraç edilen grubun bitkisel ve hayvansal ürünlerin yer aldığı grup olduğunu göstermektedir. Madencilik ve taş ocakçılığı ile diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı sırayla ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer ulaşım araçlarının imalatı, diğer imalatlar ile ağaç ürünlerini içeren grup ilk üçlüyü takip etmektedir. Sıralamada bu gruplar arasında değişiklik görülmeyle birlikte en fazla dalgalanma diğer ulaşım araçları imalatında gözlemlenmektedir. Bu ürün grubu yukarıdaki kısımlarda da bahsedildiği üzere aslında bölgenin hava taşımacılığı bakımından yoğun olması sebebiyle ithal ettiği ürünlerin ihracatına dayalıdır. Dolayısıyla dalgalanma göstermesi beklenen bir durumdur. Sıralamaya bakıldığında ilk on sırada yer alan sektörlerin imalat sektörleri olmasına rağmen ilk üç sırada yer alan sektörlerin ağırlığının %40'ın üzerinde olması sanayinin payının yukarıda bahsedildiği gibi düşük olması sonucunu doğurmuştur. Toplam ihracata bakıldığında son on yılda düzenli artış kaydedildiği belirgindir.

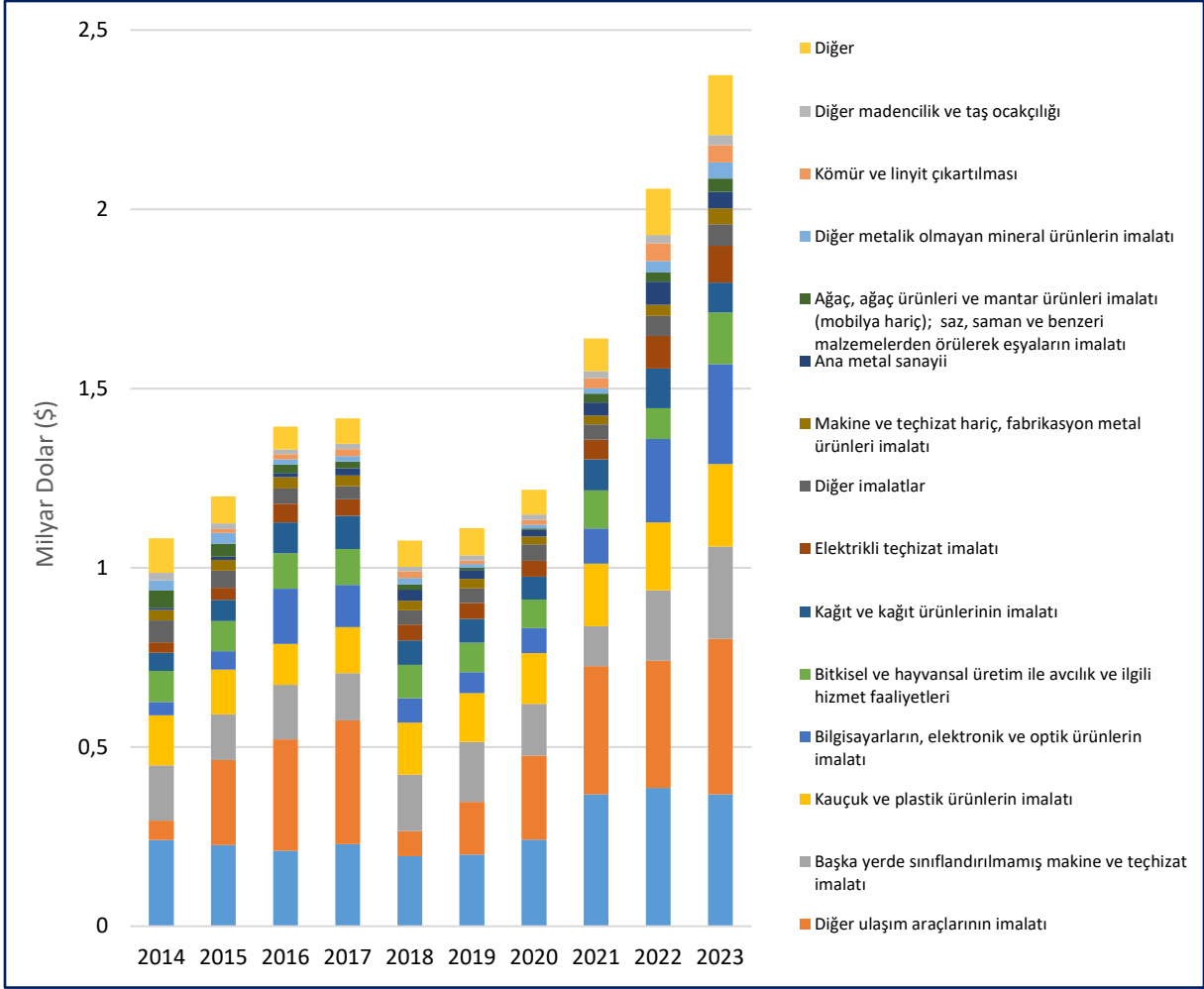
Şekil 13 TR61 Bölgesi İhracatının 2014-2023 Yılları Arasında Sektörel Değişimi (ISIC Rev.4 Dijit 4)

Kaynak: TÜİK, 2024

Bölgenin 10 yıllık ithalat verileri incelendiğinde imalata dayalı sektörlerin ilk sıralarda yer aldığı hemen göze çarpmaktadır. Kimyasal ürünler, diğer ulaşım araçları, makine ve teçhizat, kauçuk ve plastik ürünler ile bilgisayar, elektronik ve optik ürünler ilk beşte yer alan ürün gruplarıdır. Bölge ihtiyacı olan mamul ürünleri ithal etmektedir. İhracatta ön sıralarda yer alan ürünlerin ithalatta da yer alması ve toplamalarının daha yüksek olması mamul ürün ithalatına dayalı ihracat yapısını bir kere daha göstermektedir. İhracat verilerinden farklı olarak TR61 Bölgesi'nde kur artışının yaşandığı ve COVID-19 salgın hastalığının etkili olduğu yıllarda ithalatın en düşük seviyeye gerilediği ancak son yıllarda ihracata paralel şekilde artış gösterdiği dikkat çekmektedir.

Şekil 14 TR61 Bölgesi İthalatının 2014-2023 Yılları Arasında Sektörel Değişimi (ISIC Rev.4 Dijit 4)

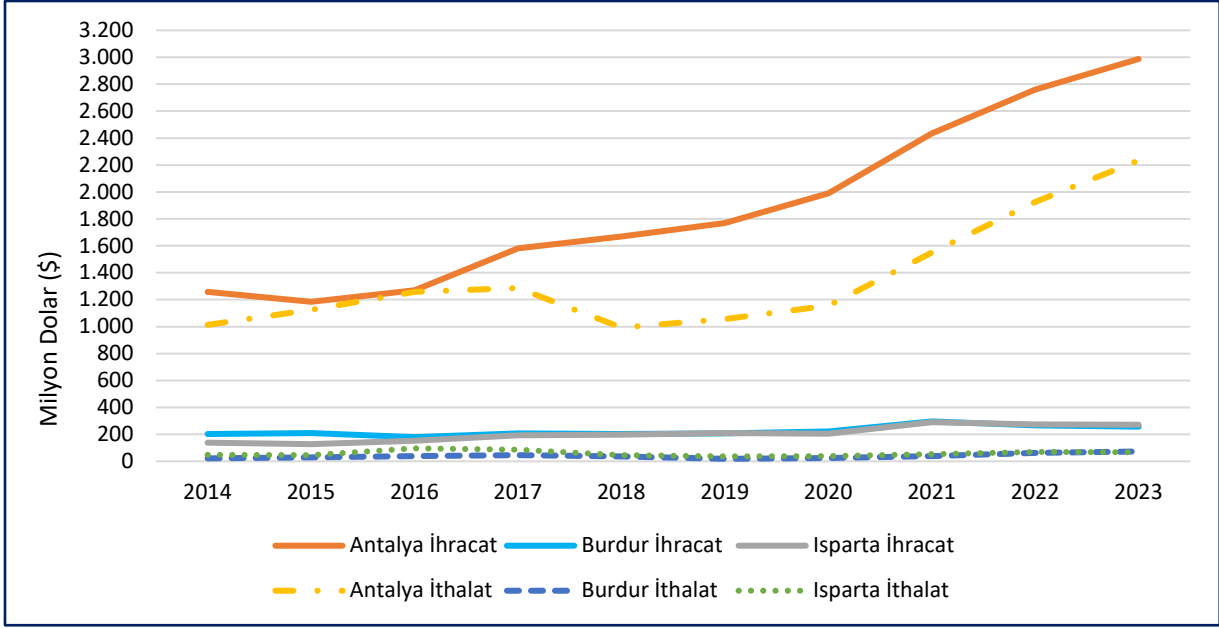

Kaynak: TÜİK, 2024

İl bazında ihracat ve ithalat verileri ve sektörel veriler daha ayrıntılı bir bakış açısı sunmaktadır. Bölgenin en büyük ili ve ekonomik merkezi olan Antalya ihracat ve ithalatta en büyük paya sahiptir. 2023 yılı rakamlarına göre bölgede yapılan ihracatın %85'i ithalatın ise %94'ü Antalya tarafından yapılmaktadır. Isparta ve Burdur ise birbirlerine yakın paylarla ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadırlar. Bölge son 10 yıl verilerine bakıldığında net ihracatçı bir bölgedir. Ancak Antalya ilinde ithalatın arttığı ihracatın azaldığı 2016 yılında bölgede ithalat ihracata yaklaşmıştır. Diğer bir deyişle bölge dış ticareti rakamlarına Antalya ili yön vermektedir.

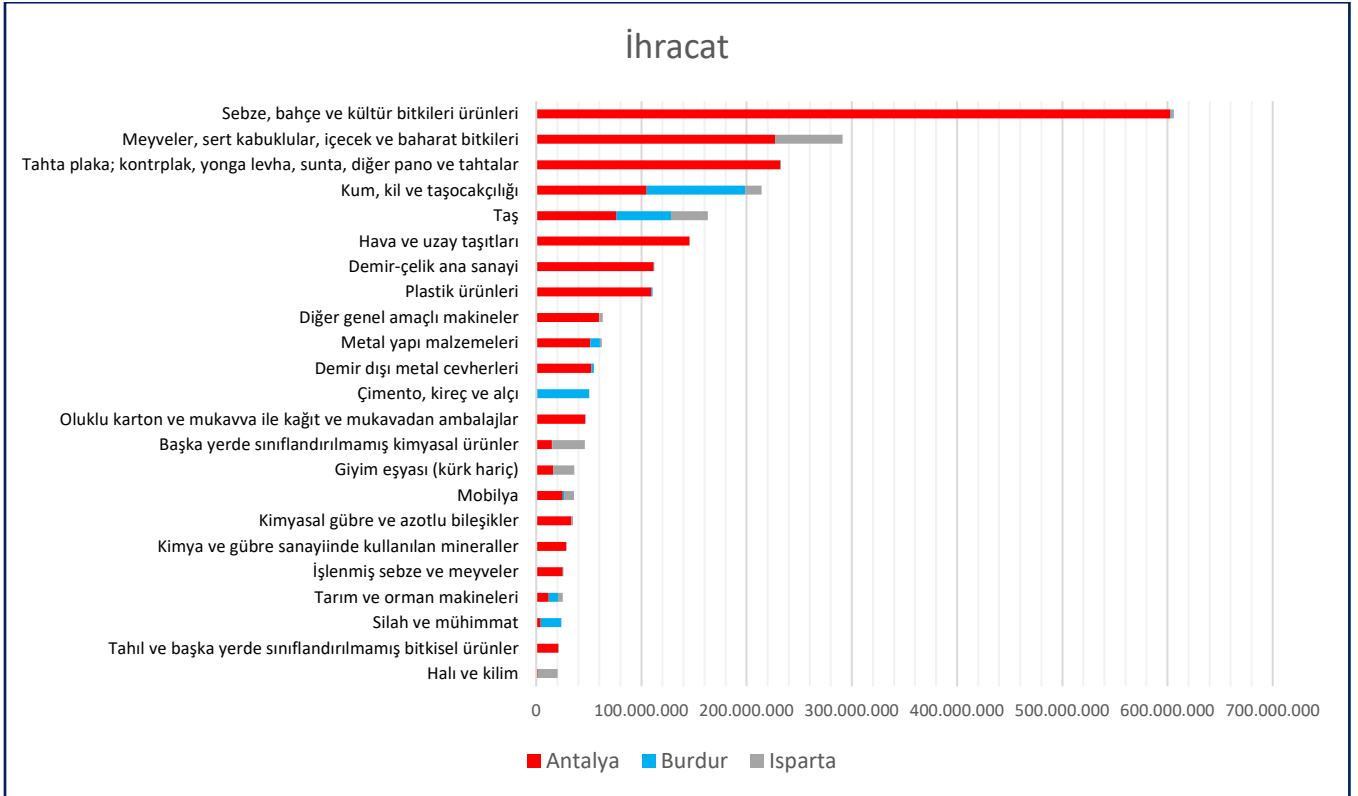
Bölge illerinin sektörel dış ticaret verileri illerin uzmanlaştıkları sektörler hakkında ipuçları sunmaktadır. Bölgenin ilk sıradaki ihracat kalemi olan yaş sebze ve meyvede Antalya ili hâkim konumda iken doğal taşlarda Burdur ve Isparta illeri de katkı vermektedir. Hava ve uzay taşıtları, plastik ürünler ve demir ve çelik sanayiinde Antalya ilinde bulunan ilgili sektörlerin etkisi daha belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Genel anlamda Antalya ili bölgedeki dış ticaretin öncül ilidir. Ancak silah ve mühimmat ve tarım makineleri gibi sektörlerde bölgenin diğer illeri ön plana çıkmaktadır.

Şekil 15 TR61 Bölgesi İllerinin 2014-2023 Yılları Arasında İhracat ve İthalatının Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024

Şekil 16 TR61 Bölgesi İllerinde En Fazla İhraç Edilen Ürünler (ISIC Rev. 3-4. D. Sektör ve İl Ayrımında), 2023

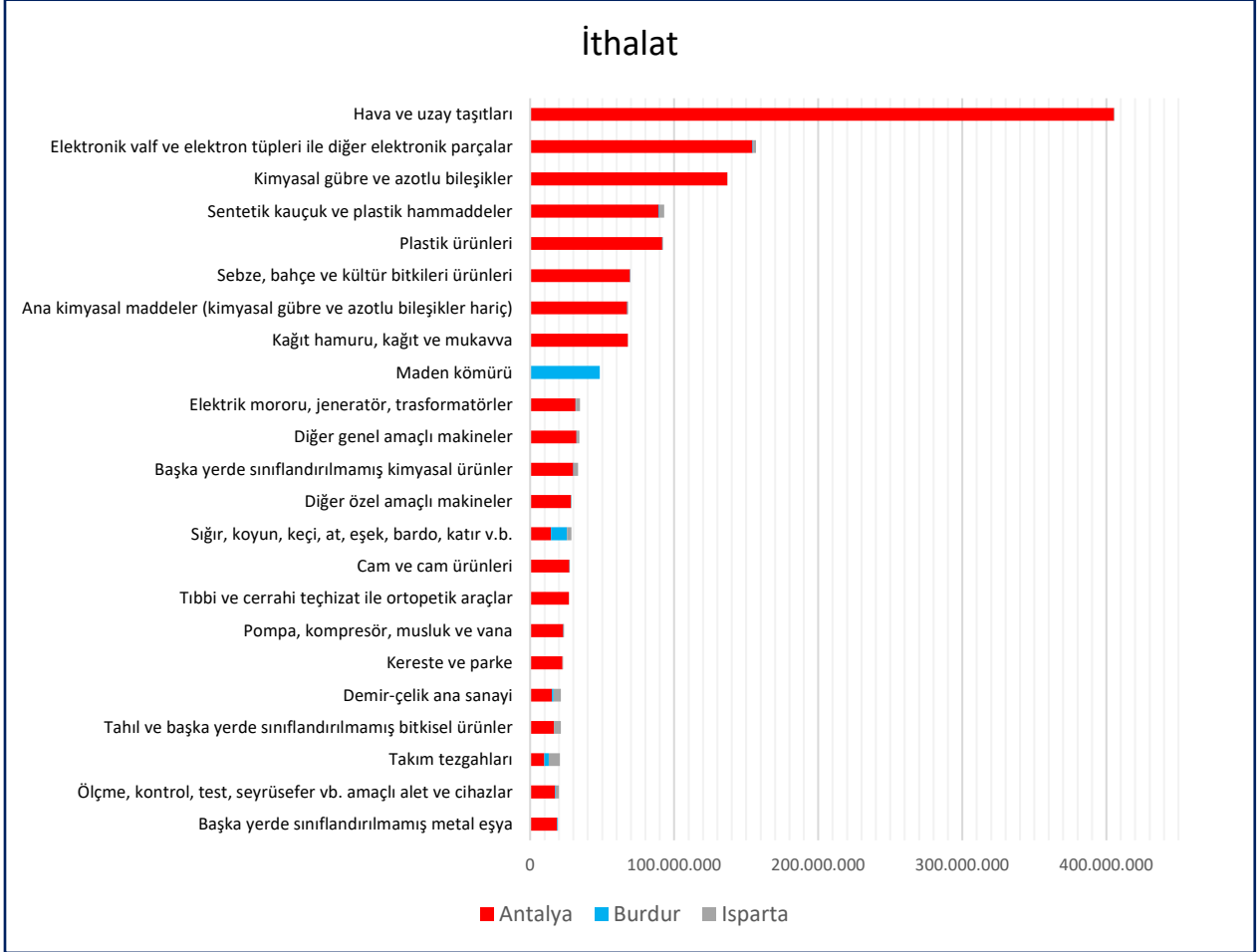

Kaynak: TÜİK, 2024

İthal ürünlere baktığımızda hava ve uzay taşıtlarının ilk sırada yer aldığı göze çarpmaktadır. Elektronik ürünler ikinci sıradadır. Kimyasal ürünler, kauçuk ve plastik malzemeler, kağıt ve

mukavva gibi tarımsal ürünlerin üretiminde ve tarımsal ve diğer ürünlerin paketlenmesinde kullanılan ürünlerin ithal edildiği ve Antalya ilinin bu ürünlerin başlıca faydalanıcısı olduğu görülmektedir. İthalatta göze çarpan bir diğer husus maden kömürü ve canlı hayvan ithalatında Burdur ilinin aldığı paydır. Önemli çimento fabrikalarına sahip ilde üretim için gerekli maden kömürü ve hayvancılık için ihtiyaç duyulan kültür ırkları ithal edilmektedir.

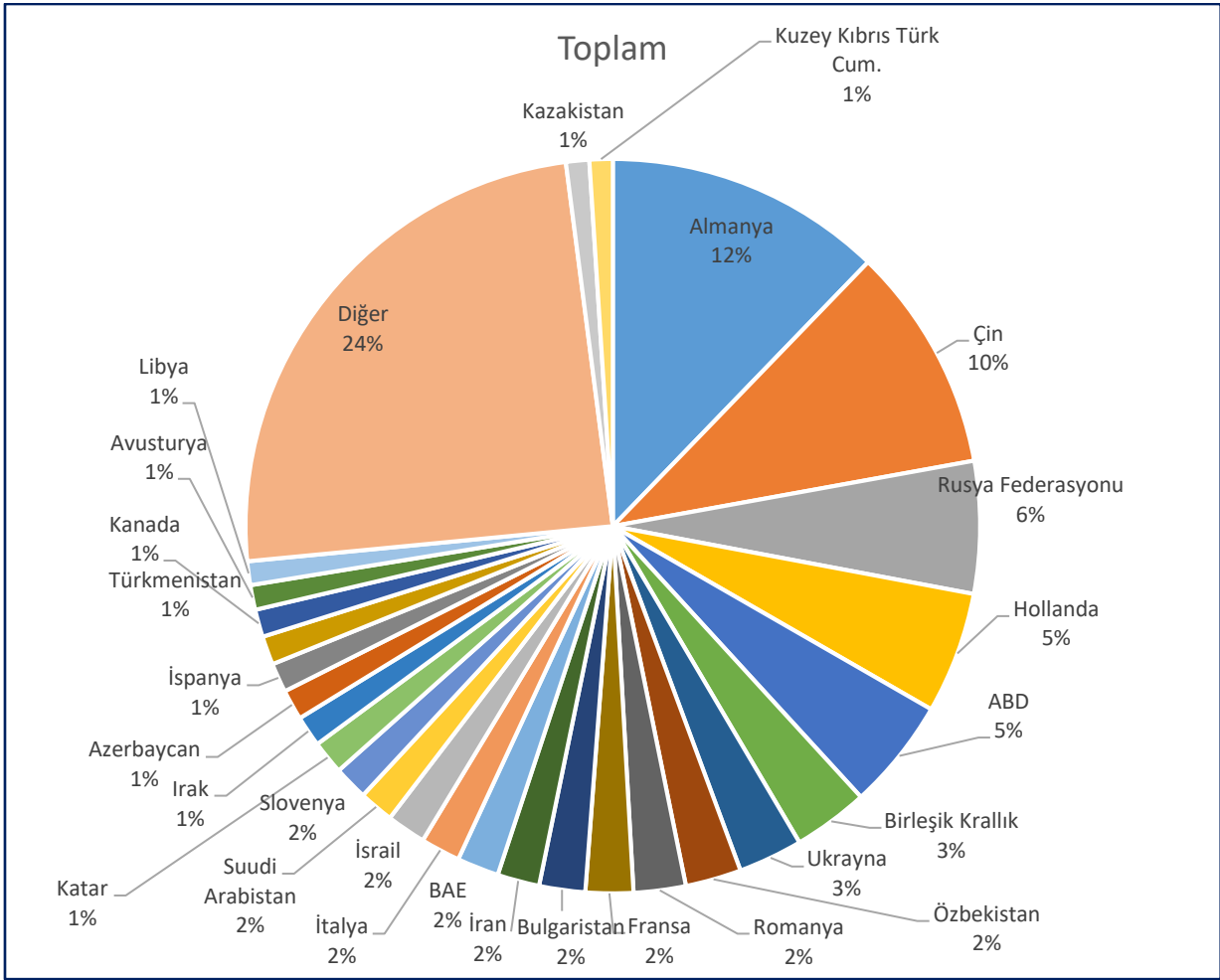
Şekil 17 TR61 Bölgesi İllerinde En Fazla İthal Edilen Ürünler (ISIC Rev. 3-4. D. Sektör ve İl Ayrımında), 2023

Kaynak: TÜİK, 2024

Son 10 yılda ülkelere yapılan ihracat bölgenin en önemli ticari ortaklarını bize göstermektedir. Son 10 yıl toplamında en fazla ihracat Almanya'ya yapılmıştır. Bu ülkeyi Çin, Rusya, Hollanda ve ABD takip etmektedir. Birleşik Krallık, Ukrayna, Özbekistan, Romanya ve Fransa ilk onda yer alan diğer ülkelerdir. Bölge ihracatında önemli pay sahibi ülkelerin çoğunlukla Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir. Avrupa ülkeleri bölgeden en fazla yaş sebze meyve gibi kolay bozulan ürünleri ithal etmektedir. İkinci sırada yer alan Çin ise bölgeden çoğunlukla doğal taş ithal etmektedir.

Şekil 18 2014-2023 Yıllarında Toplamda En Fazla İhracat Yapılan Ülkeler

Kaynak: TÜİK, 2024

Bölgenin ihracatında 2023 yılında öne çıkan fasılların uluslararası ticaret açısından incelenmesi rakip pazarlar ve olası fırsatlar hakkında bilgi verecektir. Dünyanın en büyük ithalatçısı olan ABD birçok kalemden ilk sırada yer almaktadır. Aynı şekilde en büyük ihracatçı olan Çin de bölgenin birçok öne çıkan ihracat kaleminde en fazla ihracat yapan ülke konumundadır. Bölgenin önemli ihracat ürünlerinin ticaretinde en önemli alıcılar genellikle ABD ve Avrupa ülkeleridir. Bölgenin ihracatta ön sırada olduğu kalemlerden çimentonun ihracatını içeren 25 kod numaralı grubun küresel ihracatında ilk beş sırada yer alan ülkeler arasında Türkiye de yer almaktadır. TR61 Bölgesi'nin güçlü olduğu yenilen sebze ve meyvelerde Avrupa'da İspanya ve Hollanda Türkiye'nin rakipleri olan ülkelerdir. Bölgenin önemli ihracat ürünlerinden çimento ve doğal taşlarda Çin ve ABD gibi ülkeler ile Almanya ve İtalya gibi Avrupa ülkeleri ülkemizin rakipleridir. Ahşap, plastik ve demir-çelik gibi bölgenin önemli ihracat ürünlerini dünyada en fazla ihracat eden ülkeler Çin, ABD, Almanya, İtalya, Japonya, Güney Kore gibi endüstriyel üretimde önde gelen ülkelerdir. Özellikle sebze ve meyve ihracatında rakip olan ülkeler hem Avrupa kıtasında yer almaları sebebiyle coğrafi açıdan avantajlıdır hem de Avrupa Birliği içerisinde yer almaları sebebiyle gümrüklerde daha az zorluk yaşamaktadır. Bu noktada ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir.

Tablo 11 Bölgenin Önde Gelen İhraç Ürünlerinin Dış Ticaretinde Önde Gelen Ülkeler (2023)

Kod	Fasıl Adı	Bölge İhracatı (\$)	Oran	Sıra	En Fazla İthalat Yapan Ülkeler	İthalat Değeri (Bin \$)	Sıra	En Fazla İhracat Yapan Ülkeler	İhracat Değeri (Bin \$)
7	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	508.617.995	17,56	1	ABD	15.444.295	1	Çin	10.988.433
				2	Almanya	8.727.287	2	Meksika	9.937.495
				3	Birleşik Krallık	4.891.800	3	Hollanda	9.482.373
				4	Fransa	4.663.910	4	İspanya	9.332.117
				5	Kanada	3.746.911	5	Kanada	6.446.459
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	308.375.487	10,65	1	ABD	24.218.490	1	ABD	14.865.303
				2	Çin	18.749.705	2	İspanya	10.612.531
				3	Almanya	12.649.751	3	Meksika	8.732.175
				4	Hollanda	8.268.037	4	Hollanda	8.556.638
				5	Fransa	6.733.443	5	Tayland	6.895.677
25	Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	294.510.868	10,17	1	Çin	21.975.587	1	Avustralya	13.418.770
				2	ABD	6.187.972	2	Çin	3.573.583
				3	Hindistan	4.400.121	3	Türkiye	3.219.834
				4	Almanya	2.261.932	4	ABD	3.161.213
				5	Kongo	2.219.908	5	Almanya	2.657.131
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	266.560.032	9,20	1	ABD	459.195.220	1	Çin	512.000.300
				2	Çin	197.752.928	2	Almanya	274.973.330
				3	Almanya	177.580.090	3	ABD	233.009.959
				4	Birleşik Krallık	97.377.165	4	Japonya	130.042.450
				5	Meksika	95.719.328	5	İtalya	116.733.455
44	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	248.380.705	8,57	1	ABD	24.018.724	1	Çin	15.742.150
				2	Çin	17.686.407	2	Kanada	13.399.842
				3	Japonya	9.986.516	3	Almanya	11.032.612
				4	Almanya	9.329.203	4	ABD	9.505.752
				5	Birleşik Krallık	8.208.499	5	Vietnam	5.889.195
68	Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	165.947.902	5,73	1	ABD	9.763.904	1	Çin	13.181.307
				2	Almanya	4.042.581	2	Almanya	5.981.412
				3	Fransa	2.596.632	3	ABD	4.354.265

4	Birleşik Krallık	2.432.135	4	İtalya	3.567.661
5	Kanada	1.899.984	5	İspanya	2.530.357

39	Plastikler ve mamulleri	118.729.435	4,10	1	ABD	72.346.644	1	Çin	132.467.055
				2	Çin	61.976.018	2	ABD	77.796.411
				3	Almanya	49.983.203	3	Almanya	69.309.903
				4	Meksika	30.714.898	4	Güney Kore	35.040.437
				5	Fransa	27.017.597	5	Belçika	32.689.369

72	Demir ve çelik	106.263.839	3,67	1	Çin	36.811.881	1	Çin	69.350.367
				2	ABD	33.156.047	2	Almanya	33.092.170
				3	Almanya	31.987.499	3	Japonya	30.569.365
				4	İtalya	25.405.952	4	Endonezya	26.704.567
				5	Türkiye	24.160.454	5	Güney Kore	25.725.965

94	Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	79.122.712	2,73	1	ABD	69.006.761	1	Çin	121.033.004
				2	Almanya	22.846.948	2	Almanya	18.847.741
				3	Fransa	12.620.828	3	Vietnam	15.892.277
				4	Birleşik Krallık	12.539.323	4	İtalya	15.802.976
				5	Kanada	9.562.580	5	Meksika	12.899.322

6	Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	59.332.367	2,04	1	ABD	4.001.749	1	Hollanda	12.413.420
				2	Almanya	3.355.318	2	Kolombiya	2.115.150
				3	Hollanda	2.472.107	3	İtalya	1.308.506
				4	Birleşik Krallık	1.812.274	4	Almanya	1.058.242
				5	Fransa	1.386.18	5	Ekvador	1.008.290

Kaynak: TÜİK, 2024 ve TradeMap, 2024

3.1. Antalya

Antalya ilinin 2019 yılı ihracatı 3 milyar dolar civarındadır. ISIC revize 4 – 4 dijital sınıflandırmasına göre yapılan listede ilk sırada tarımsal ürünler yer almaktadır. Ahşap ürünler, tıbbi ve dişçiliğe ait gereçlerin imalatı, aromatik bitkiler ve hava ve uzay taşıtları il ihracatında ilk 5 sırada yer alan diğer ürünlerdir. Önceki kısımlarda bölge ihracatında öne çıkan ürünlerin Antalya ili ihracatında da öne çıkıyor olması bölgenin ihracat yapısını Antalya ilinin tayin ettiğini göstermektedir. İldeki canlı hava taşımacılığı sektörünün tezahürü olarak hava araçları ihracatı ön sıralarda yer almaktadır. Yine ilde yer alan yat imalatı sektörünün satış ürünü olan eğlence ve spor amaçlı teknelerin ihracatı %3,4 ile 10. sırada yer almaktadır.

Tablo 12 Antalya İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin İhracat Tutarı ve Payları

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	İhracat (\$)	Oran (%)
0113	Sebze, kavun-karpuz, kök ve yumru sebzelerin yetiştirilmesi	358.118.100	11,99%
1621	Ahşap plaka ve levha imalatı	240.725.693	8,06%
3250	Tıbbi ve dişçiliğe ait araç ve gereçlerin imalatı	206.288.152	6,91%
0128	Baharatlık, aromatik (tırılı), uyuşturucu nitelikte ve eczacılıkla ilgili bitkisel ürünlerin yetiştirilmesi	187.700.122	6,28%
3030	Hava ve uzay araçları ve ilgili makinelerin imalatı	146.376.900	4,90%
0124	Yumuşak çekirdekli meyvelerin ve sert çekirdekli meyvelerin yetiştirilmesi	144.942.202	4,85%
2220	Plastik ürünlerin imalatı	115.537.220	3,87%
2410	Ana demir ve çelik imalatı	109.513.734	3,67%
0810	Kum, kil ve taş ocaklığı	104.865.045	3,51%
3012	Eğlence ve spor amaçlı teknelerin yapımı	101.095.770	3,38%

Kaynak: TÜİK, 2024

İlin ithalatına ilişkin tabloda hava ve uzay araçları hatırı sayılır bir oranla ilk sırada yer almaktadır. Ülkenin en önemli turizm ve hava ulaşım merkezlerinden biri olması bu konudaki gereksinimi artırmış ve bu ihtiyaç ithalatla giderilmeye çalışılmıştır. Bu kalemden ithal edilen ürünlerin sonradan başka ülkelere ihraç edildiği rakamlarda takip edilebilmektedir. Önemli bir tarımsal ürün ihracatçısı olan şehirde ambalaj malzemesi ve PVC imalatı için gerekli plastik ürünler ikinci sırada yer almaktadır. Tarım için gerekli kimyasal ürünler, gübre yine önemli ithalat kalemleri arasındadır. Farklı endüstriler tarafından ihtiyaç duyulan elektronik bileşenler ve devre kartları ise sıralamada üçüncü sırada kendine yer bulmuştur.

Tablo 13 Antalya İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin İhracat Tutarı ve Payları

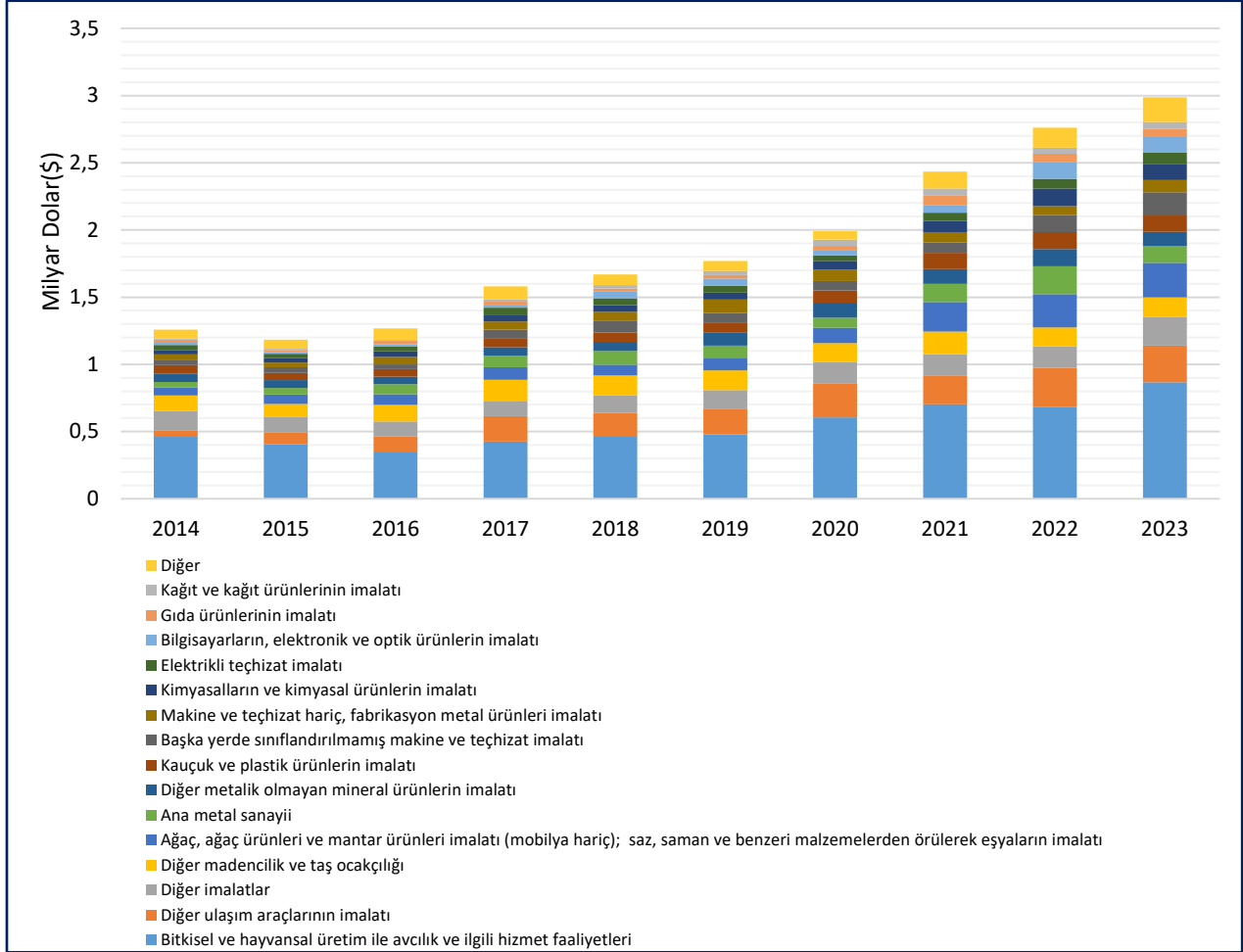
Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	İthalat (\$)	Oran (%)
3030	Hava ve uzay araçları ve ilgili makinelerin imalatı	409.453.096	18,33%
2220	Plastik ürünlerin imalatı	217.135.911	9,72%
2610	Elektronik bileşenlerin ve devre kartlarının imalatı	174.547.901	7,81%
2012	Kimyasal gübre ve azotlu bileşiklerin imalatı	130.929.988	5,86%
2013	Birincil formda plastik ve sentetik kauçuk imalatı	89.173.097	3,99%
1701	Kağıt hamuru, kağıt ve mukavva imalatı	80.537.714	3,61%
113	Sebze, kavun-karpuz, kök ve yumru sebzelerin yetiştirilmesi	65.222.484	2,92%
2011	Temel kimyasal maddelerin imalatı	59.083.723	2,64%

2819	Genel amaçlı diğer makinelerin imalatı	57.628.017	2,58%
3250	Tıbbi ve dişçiliğe ait araç ve gereçlerin imalatı	45.744.482	2,05%

Kaynak: TÜİK, 2024

Şekil 19 Antalya İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024

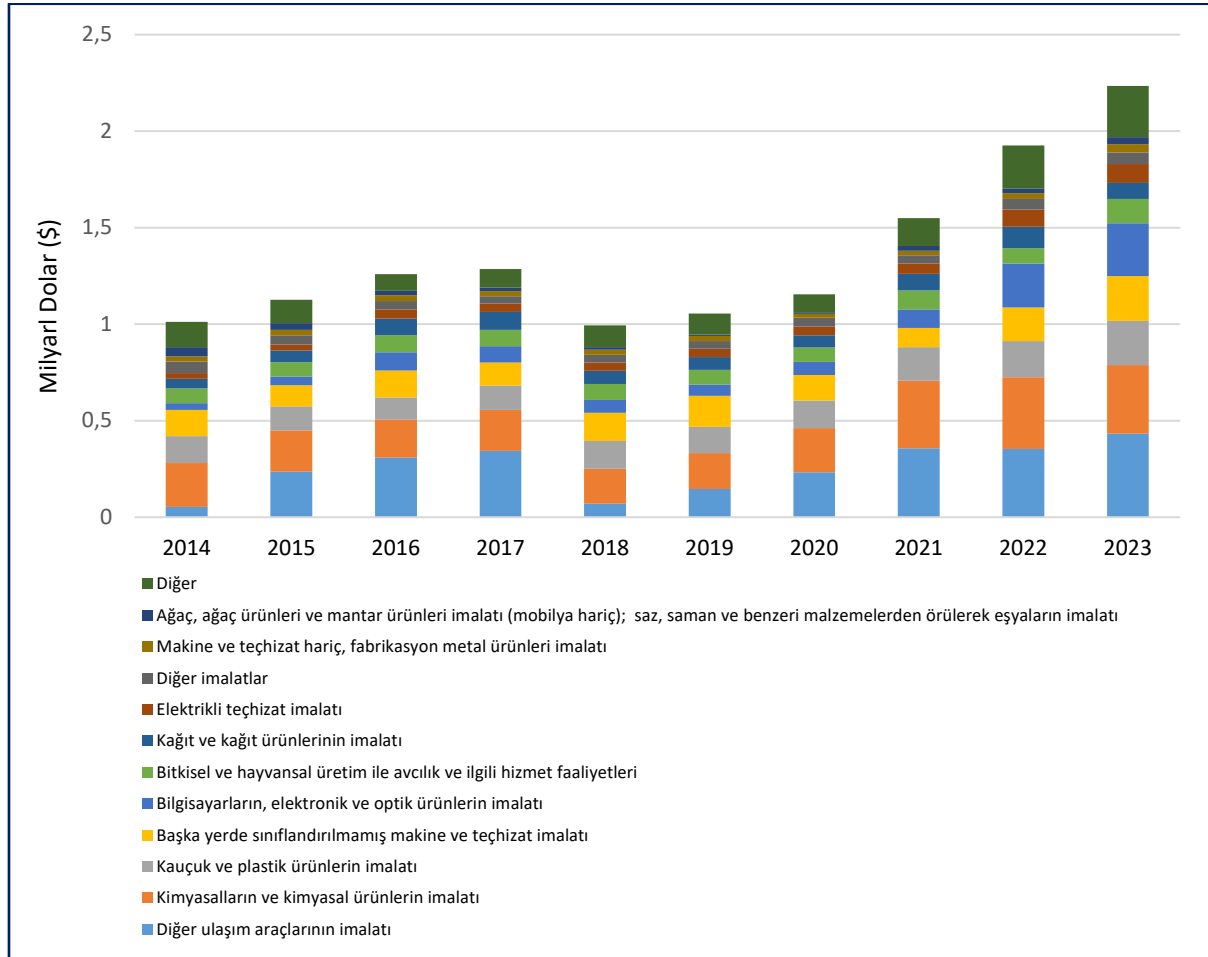
2014-2023 yılları arasında Antalya ili ihracatı %100'den fazla artış göstermiştir. Son 10 yılda en fazla bitkisel ve hayvansal ürünler ihraç edilmiştir. Önemli bir tarımsal üretim merkezi olan ilde yapılan yaş sebze-meyve ihracatı rakamlara bu şekilde yansımıştır. Listenin ikinci sırasında yer alan diğer ulaşım araçları ihracatı ise ithal edilen hava araçlarının ihracatı ile ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin sivil havacılık merkezlerinden olan ilde bu şekilde bir ithalata dayalı ihracat yapısı meydana gelmiştir. Diğer madencilik ve taş ocakçılığı ve ağaç ürünleri listedeki diğer önde gelen kalemlerdir. Sonraki sıralarda yer alan ana metal sanayii ve kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı dikkat çeken ihracat ürünleridir. Özellikle kauçuk ve plastik ürünler hammadde olarak ithal edilmekte ve işlenerek ihraç edilmektedir. Böylece il hem tarım ve ambalaj için ihtiyaçlarını karşılarken hem de dışarıdan gelen taleplere cevap verebilmektedir. Aynı zamanda inşaat sektörünün talep ettiği ürünlerden PVC kaplamaların ihracatı da söz konusu grup içinde değerlendirilebilir.

Son 10 yıllık ithalat rakamları incelendiğinde her ne kadar ihracat kadar düzenli olmasa da yine bir artış eğiliminin varlığından söz edilebilir. İlin ithalatında ilk üç sırada hava taşıtları, kimyasal

ürünler ve plastik-kauçuk ürünler yer almaktadır. Antalya ili Türkiye’de gecelik konaklama sayısının en yüksek olduğu şehirdir. Bu konaklama sayısının önemli bir kısmı yabancı turistlerin ziyareti sonucu oluşmaktadır. Yabancı ziyaretçilerin ile ulaşmada kullandığı başlıca araç hava yoludur. Bu sayede birçok hava yolu taşımacılık ve turizm şirketi Antalya’yı merkez olarak kullanmaktadır. Antalya Havalimanı sadece uçakların inip kalktığı değil aynı zamanda bakımlarının da yapıldığı bir merkezdir. Dolayısıyla hava araçları ve yedek parçaları ihtiyacı artmakta ve rakamlara yansımaktadır. İlin bir tarımsal üretim merkezi olması tarımsal üretimin girdilerine olan ihtiyacın da nispeten yüksek olmasına sebep olmuştur. Antalya ilinin hem yurt içi talebe ve turizm kaynaklı talebe cevap vermesi hem de ihracat için ürün sağlaması ilin arzının ne kadar yüksek olduğu konusunda fikir vermektedir. Sektörün ihtiyaç duyduğu gübre ve tarımsal ilaçların büyük oranda ithal ediliyor olması bu kalemin ikinci sırada çıkmasına sebep olmuştur. Kauçuk ve plastikler ise yukarıda bahsedildiği üzere hem iç talebin karşılanmasında hem de ihracata konu bazı ürünlerin imal edilmesinde gerekli bir girdi olup büyük ölçüde ithal edilmektedir.

Şekil 20 Antalya İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024

2023 yılında ilin en fazla ihrac ettiği ürünler ve ihrac edilen ülkelere ilişkin verileri içeren tablo aşağıda yer almaktadır. İl yaş sebze ve meyveyi mesafe olarak daha yakında olan Avrupa

ülkelerine göndermektedir. İkinci sırada yer alan hava taşıtlarını hem Avrupa ülkelerine hem de Karayipler’de yer alan ada ülkelerine satmaktadır. Ağaç ürünlerinde Avrupa ülkeleri baskın olsa da en fazla satış yapılan ülke Kanada olmuştur. Diğer imalatlar ve makine teçhizat imalatı kalemlerinde ise Avrupa Birliği ülkeleri, Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkeleri göze çarpmaktadır.

Tablo 14 Antalya İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapılan Sektörler ve Ülkeler

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	S	Ülke	İhracat 2023 (\$)	Oran (%)
01	Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	1	Almanya	171.170.156	19,76%
		2	Ukrayna	94.922.524	10,96%
		3	Rusya Federasyonu	73.507.486	8,48%
		4	Hollanda	66.173.231	7,64%
		5	Romanya	63.130.067	7,29%
30	Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	1	Birleşik Krallık	72.493.029	26,56%
		2	Hollanda	50.747.991	18,60%
		3	Almanya	22.248.537	8,15%
		4	Virjin Adaları	21.192.864	7,77%
		5	Bahamalar	18.000.000	6,60%
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek eşyaların imalatı	1	Kanada	35.362.786	13,75%
		2	Rusya Federasyonu	33.332.469	12,96%
		3	Fas	17.127.127	6,66%
		4	Ukrayna	13.513.325	5,26%
		5	Romanya	12.128.023	4,72%
32	Diğer imalatlar	1	Almanya	99.115.417	46,43%
		2	Slovenya	59.237.070	27,75%
		3	Hollanda	42.272.979	19,80%
		4	Kırgızistan	3.012.066	1,41%
		5	Rusya Federasyonu	2.494.203	1,17%
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	1	Rusya Federasyonu	42.445.577	24,71%
		2	Kazakistan	27.673.618	16,11%
		3	Irak	13.260.444	7,72%
		4	Türkmenistan	10.832.481	6,31%
		5	Fas	8.218.697	4,78%

Kaynak: TÜİK, 2024

2023 yılında en çok ithal edilen ürünlerin satın alındığı ülkeler ihracat yapılan ülkelere farklılaşmaktadır. İlk sırada bulunan diğer ulaşım araçlarında ABD ve Fransa gibi havacılıkta ilk sıralarda yer alan ülkeler ön plana çıkmaktadır. Kimyasal ürünler daha çok Çin, ABD ve Mısır

gibi ülkelerden ithal edilmiştir. Bilgisayar ve elektronik parçalarda Çin büyük farkla ilk sıradadır. Makine ve teçhizat satın alımında Çin, Almanya ve İtalya gibi imalatta güçlü ülkeler ön plana çıkmaktadır. Kauçuk ve plastik ürünlerde ise İtalya ilin toplam satın almasının neredeyse yarısını karşılarken Uzak Doğu'nun iki devi Güney Kore ve Çin nispeten daha düşük oranlarla bu ülkeyi takip etmiştir. İthal edilen ürünlerin katma değeri yüksek ürünler olduğu göze çarpmaktadır. Diğer önemli husus ihracatta yakın coğrafyalar ön plana çıkarken ithalatta bu durumun çok fazla gözlemlenmemesidir. Katma değerli ürün üretiminde öne çıkan ülkeler coğrafi uzaklıktan kaynaklanan dezavantajı yok edebilmektedir.

Tablo 15 Antalya İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapılan Sektörler ve Ülkeler

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	S	Ülke	İthalat 2023 (\$)	Oran (%)
30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	1	ABD	212.655.300	49,10%
		2	Fransa	193.872.012	44,76%
		3	Çin	14.700.131	3,39%
		4	Birleşik Krallık	4.378.271	1,01%
		5	İtalya	1.572.070	0,36%
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	1	Çin	80.718.855	22,78%
		2	ABD	43.560.948	12,29%
		3	Mısır	37.122.202	10,47%
		4	İsrail	24.101.424	6,80%
		5	Şili	23.576.483	6,65%
26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	1	Çin	219.220.711	79,66%
		2	ABD	12.279.936	4,46%
		3	Almanya	6.338.749	2,30%
		4	Tayvan	4.540.886	1,65%
		5	Vietnam	3.768.586	1,37%
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	1	Çin	49.508.975	21,40%
		2	Almanya	37.818.923	16,35%
		3	İtalya	35.097.814	15,17%
		4	ABD	22.766.384	9,84%
		5	Hollanda	11.079.625	4,79%
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	1	İtalya	110.177.978	47,97%
		2	Güney Kore	29.959.785	13,04%
		3	Çin	24.127.396	10,50%
		4	Almanya	18.905.424	8,23%
		5	Japonya	8.995.750	3,92%

Kaynak: TÜİK, 2024

3.2. Burdur

Burdur ilinin ihracatı 2021 yılında 300 milyon dolara yaklaştıktan sonra düşüşe geçmiş yine de 250 milyon dolar üzerinde kalmayı başarmıştır. İlin en büyük ihracat kaleminin doğal taşlar ve çimento olduğu görülmektedir. Bunlar dışında silah ve mühimmat imalatı, tarım makineleri ile el aletleri imalatı ürünleri ilk sıradaki ürünleri takip etmektedir. Dikkat edilirse il ihracatında ilk sıralarda ham maddeler yer alırken daha düşük payla daha alt sıralara endüstriyel ürünler yerleşmiştir.

Tablo 16 Burdur İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin İhracat Tutarı ve Payları

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	İhracat (\$)	Oran (%)
0810	Kum, kil ve taş ocakçılığı	93.670.490	36,50%
2396	Taş ve mermerin kesilmesi, şekil kesilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi	52.329.882	20,39%
2394	Çimento, kireç ve alçı imalatı	49.036.890	19,11%
2520	Silah ve mühimmat imalatı	19.440.043	7,57%
2821	Tarım ve ormancılık makineleri imalatı	8.719.847	3,40%
2593	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve genel hırdavat malzemeleri imalatı	2.607.516	1,02%

Kaynak: TÜİK, 2024

4 dijit ISIC Rev. 4 sınıflaması ile ithal edilen ürünlere baktığımızda ilin ekonomik uğraşlarıyla örtüşen veriler sağladığını görmekteyiz. İlk sırada yer alan taş kömürü madenciliği çimento sektörünün ihtiyaç duyduğu enerjiyi sağlamaktadır. Burdur ili özellikle büyükbaş kültür ırkı oranının en yüksek olduğu illerden biridir. Sektörün ihtiyacının karşılanması için yapılan ithalat ikinci sırada kendine yer bulmuştur. İlin yaptığı ihracatta gereken belli ürünlerin ithalat ile karşılandığı sonraki sıralarda yer alan ürünlerden de anlaşılmaktadır.

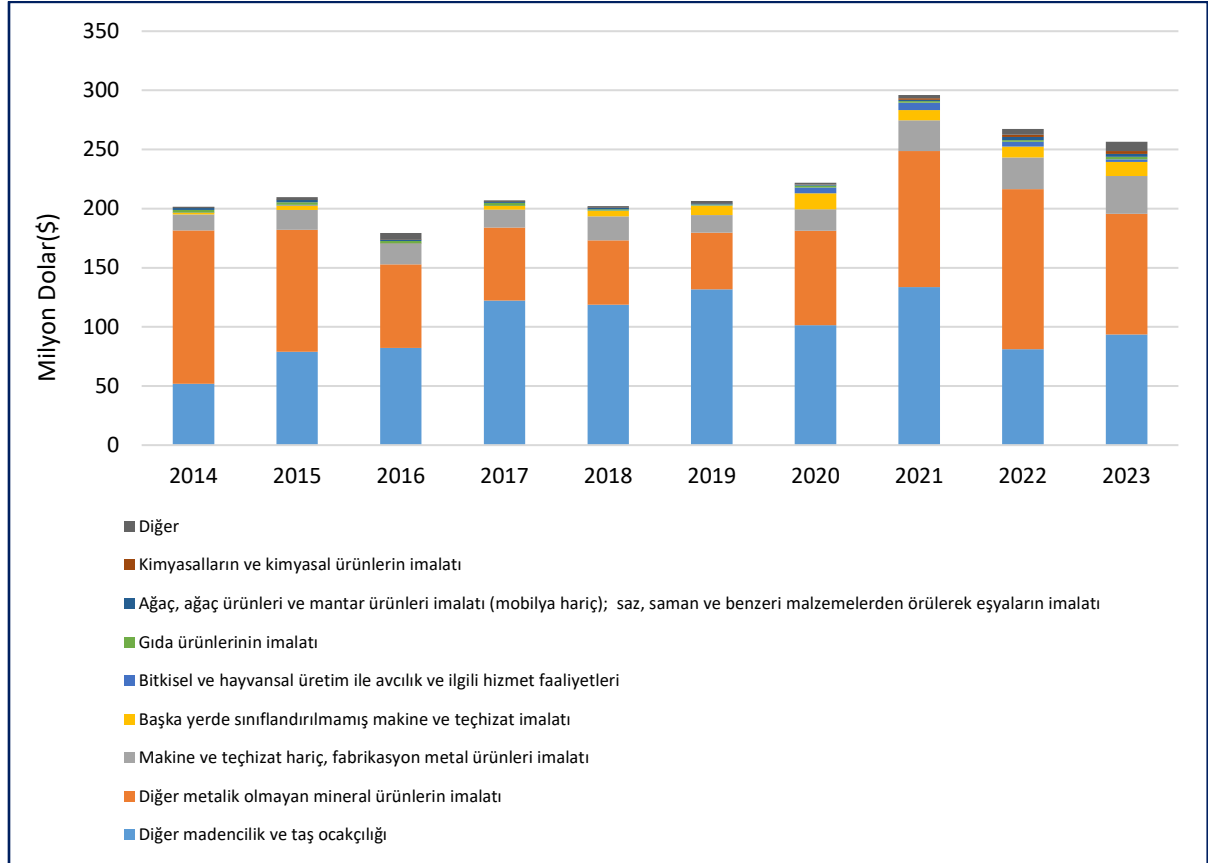
Tablo 17 Burdur İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin İthalat Tutarı ve Payları

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	İthalat (\$)	Oran (%)
0510	Taş Kömürü Madenciliği	48.321.935	66,25%
0141	Sığır ve manda yetiştiriciliği	11.139.552	15,27%
2410	Ana demir ve çelik imalatı	1.042.649	1,43%
2821	Tarım ve ormancılık makineleri imalatı	490.505	0,67%
2593	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve genel hırdavat malzemeleri imalatı	451.777	0,62%
2011	Temel Kimyasal Maddelerin İmalatı	385.637	0,53%

Kaynak: TÜİK, 2024

Burdur ilinin son 10 yıllık ihracat değişimine baktığımızda bir artış olmasına rağmen bunun sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Madencilik ve taş ocaklığı son 10 yıl toplamında ilk sırada yer alsa da son yıllarda metalik olmayan mineral ürünler imalatı daha fazla ihraç edilmektedir. İlk iki sıradaki ürünler seviyesine ulaşamamış olsa da fabrikasyon metal ürünler imalatı üçüncü sırada yer almaktadır. Antalya ihracatı ile karşılaştırıldığında Burdur ili ihracatında ürün çeşitliliğinin düşük olması ve iki ürün grubunda yoğunlaşma olması dikkat çekicidir.

Şekil 21 Burdur İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin Değişimi

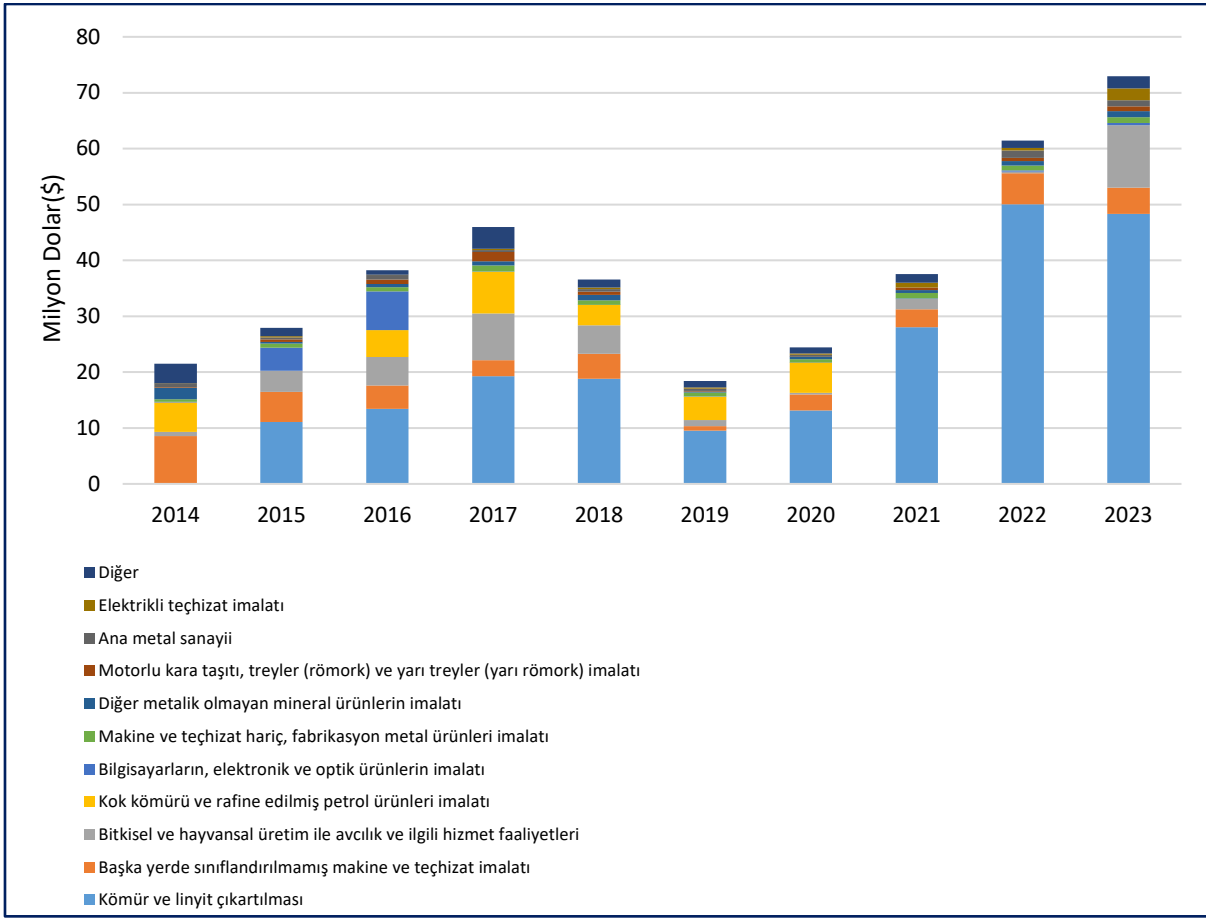

Kaynak: TÜİK, 2024

İl ithalatının yapısı önceki bilgileri doğrulayacak şekildedir. Kömür ve linyit gibi ildeki sektörlerin ihtiyacı olan katı yakıtlar ilk sırada bulunmaktadır. Açık ara ilk sırada yer alan bu ürünü makine ve teçhizat imalatı ile bitkisel ve tarımsal ürünler takip etmektedir. İlin ihracatında görüldüğü gibi ithalatta da ürün sayısı sınırlı olup belli ürünlerin ağırlığı oldukça yüksektir. İhracatta yıllara göre daha durgun bir yapı olmasına rağmen ithalatın oldukça dalgalı bir seyre sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 22 Burdur İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024

Burdur ilinin en fazla ihracat yaptığı sektörlerde hangi ülkelere ihracat yapıldığını gösteren tablo belli ülkelere belirgin bir yoğunlaşmanın olduğunu göstermektedir. Metalik olmayan mineral ürünler imalatında İsrail, diğer madencilik ve taş ocakçılığında Çin ön plana çıkan ülkelerdir. İlin ihracatında, ağırlığı bu iki ürüne göre daha az olan kalemlerde Avrupa ülkeleri, Orta Asya Türki Cumhuriyetleri ve Asya ülkeleri gibi çeşitli coğrafyalardan ülkeler yer almaktadır. İl büyük ihraç kalemleri haricindeki sektörlerde çeşitlenmeyi sağlamış ancak diğer kalemlerde ürettiği ürünleri pazarlamada belli ülkelerle sınırlı kalmıştır. Bu ülkelerle veya bu ülkelerde yaşanacak sorunlar sonucunda ilin dış ticaretinin sekteye uğraması durumunda pazar çeşitlenmesinin sağlanması güç olabilecektir.

Tablo 18 Burdur İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapılan Sektörler ve Ülkeler

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	S	Ülke	İhracat 2023 (\$)	Oran (%)
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	1	İsrail	51.287.661	50,29%
		2	ABD	18.479.541	18,12%
		3	Suudi Arabistan	7.748.035	7,60%
		4	BAE	4.186.446	4,11%
		5	Libya	2.683.105	2,63%
8	Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	1	Çin	88.074.797	94,03%

		2	Hindistan	2.400.196	2,56%
		3	Tayvan	1.440.906	1,54%
		4	Mısır	530.257	0,57%
		5	Hong Kong	235.303	0,25%
25	Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı	1	ABD	13.374.546	42,07%
		2	Cezayir	5.606.583	17,63%
		3	Fransa	1.938.263	6,10%
		4	Kuzey Kıbrıs Türk Cum.	1.726.549	5,43%
		5	Almanya	1.458.250	4,59%
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	1	Hindistan	2.364.624	19,53%
		2	Özbekistan	2.175.366	17,97%
		3	Irak	805.712	6,66%
		4	Cezayir	662.654	5,47%
		5	Kırgızistan	606.741	5,01%
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	1	İran	2.216.343	88,63%
		2	Suriye	208.612	8,34%
		3	İsveç	30.129	1,20%
		4	Özbekistan	19.823	0,79%
		5	Kuzey Kıbrıs Türk Cum.	9.365	0,37%

Kaynak: TÜİK, 2024

İthal edilen ürünler listesinde ilk sırada kömür ve linyit gibi yakıtların ithalatı yer almaktadır. Çimento üretiminde en önemli girdilerden olan kömür tamamen Rusya Federasyonu'ndan ithal edilmektedir. İlin önemli ekonomik faaliyetlerinden hayvancılık için yapılan ithalatta Avrupa'nın önemli hayvancılık merkezleri başta yer almaktadır. İlin büyükbaş hayvan varlığının çoğunlukla melez ve kültür ırklarına dayalı olması sektörün devamlılığı için ithalata bağımlılığı zorunlu hale getirmiştir. Üçüncü sırada yer alan makine ve teçhizat imalatının en önemli kısmını metal işleme makineleri ve takım tezgahları oluşturmaktadır. Brezilya'nın ilk sırada olduğu bu kalemde farklı coğrafyalardan ülkeler arasında bir denge olduğu söylenebilir. Elektrikli teçhizat ürünleri ithalatında ise Almanya'nın %90 üzerinde payı bulunmaktadır.

Tablo 19 Burdur İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapılan Sektörler ve Ülkeler

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	S	Ülke	İthalat 2023 (\$)	Oran (%)
05	Kömür ve linyit çıkartılması	1	Rusya Federasyonu	48.321.935	100,00%
01	Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	1	Almanya	3.256.697	29,12%
		2	Çekya	3.224.402	28,83%
		3	Danimarka	1.991.242	17,80%
		4	Avusturya	894.979	8,00%
		5	Brezilya	886.024	7,92%

28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	1	Brezilya	1.254.301	26,87%
		2	Almanya	1.049.926	22,50%
		3	İtalya	541.660	11,61%
		4	Çin	464.244	9,95%
		5	Tayvan	454.635	9,74%
27	Elektrikli teçhizat imalatı	1	Almanya	1.995.133	93,85%
		2	Çin	127.858	6,01%
		3	Hindistan	937	0,04%
		4	Fransa	757	0,04%
		5	İtalya	394	0,02%
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	1	İran	611.552	57,36%
		2	Çin	288.998	27,11%
		3	İspanya	142.273	13,34%
		4	Kuzey Kıbrıs Türk Cum.	11.567	1,08%
		5	Irak	11.252	1,06%

Kaynak: TÜİK, 2024

3.3. Isparta

Bölgenin diğer illerinde olduğu gibi Isparta ilinde de doğal taş ihracatı toplam ihracatın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İlin sembol ürünü gül yağına ait ihracat başka yerde sınıflandırılmamış diğer kimyasal ürünler adı altında üçüncü sırada yer almaktadır. Bunun dışında yaş meyve ihracatı toplam ihracatın yaklaşık %22'sidir. TR61 Bölgesi'nin diğer illerinde olmayan halı ve kilim, giyim eşyası, tekstil elyafı gibi tekstil sektörüne ait ürünler ilin ihracat yelpazesini genişletmektedir. İlk sıralarda yer alan ihracat ürünlerinin çeşitliliği ve ihracat içindeki oranları dikkate alındığında il ihracatının oldukça dengeli dağıldığı değerlendirilmektedir.

Tablo 20 Isparta İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin İhracat Tutarı ve Payları

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	İhracat (\$)	Oran (%)
0124	Yumuşak çekirdekli meyvelerin ve sert çekirdekli meyvelerin yetiştirilmesi	60.336.575	22,22%
2396	Taş ve mermerin kesilmesi, şekil verilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi	35.012.744	12,90%
2029	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer kimyasal ürünlerin imalatı	31.104.651	11,46%
1410	Kürk hariç, giyim eşyası imalatı	20.166.833	7,43%
1393	Halı ve kilim imalatı	18.812.868	6,93%
0810	Kum, kil ve taş ocakçılığı	15.714.744	5,79%
1311	Tekstil elyafın hazırlanması ve bükülmesi	14.763.752	5,44%
2512	Metal tank, rezervuar ve muhafaza kapları imalatı	13.604.694	5,01%
3100	Mobilya imalatı	8.996.123	3,31%
2821	Tarım ve ormancılık makineleri imalatı	4.496.946	1,66%
0122	Tropikal ve subtropikal meyvelerin yetiştirilmesi	3.044.594	1,12%

Kaynak: TÜİK, 2024

İlin tekstil ihracatı için gerekli olan hammadde ithalatla karşılanmakta ve bu ticaret ithalat tablosunda ilk sırada yer alarak kendini göstermektedir. Makine veya metal tank ve muhafaza kapları için gerekli olan demir çelik ithal edilmekte yine tekstil sektörü ve diğer sektörler için gerekli olan makine ekipman da dışarıdan satın alınmaktadır. İlde tarım sektörü için gerekli olan gübre ve ilaç için ihtiyaç duyulan kimyasallar da göze çarpan ithalat kalemlerindedir. Tabloda alt sıralarda yer alan keçi ve koyun yetiştirilmesi küçükbaş hayvancılık için kültür ırklarına başvurulduğunu göstermektedir.

Tablo 21 Isparta İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin İthalat Tutarı ve Payları

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	İthalat (\$)	Oran (%)
2030	Suni veya sentetik elyaf imalatı	6.538.228	9,74%
2410	Ana demir ve çelik imalatı	5.113.005	7,62%
2826	Tekstil, giyim eşyası ve deri üretiminde kullanılan makinelerin imalatı	3.206.481	4,78%
2029	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer kimyasal ürünlerin imalatı	3.175.770	4,73%

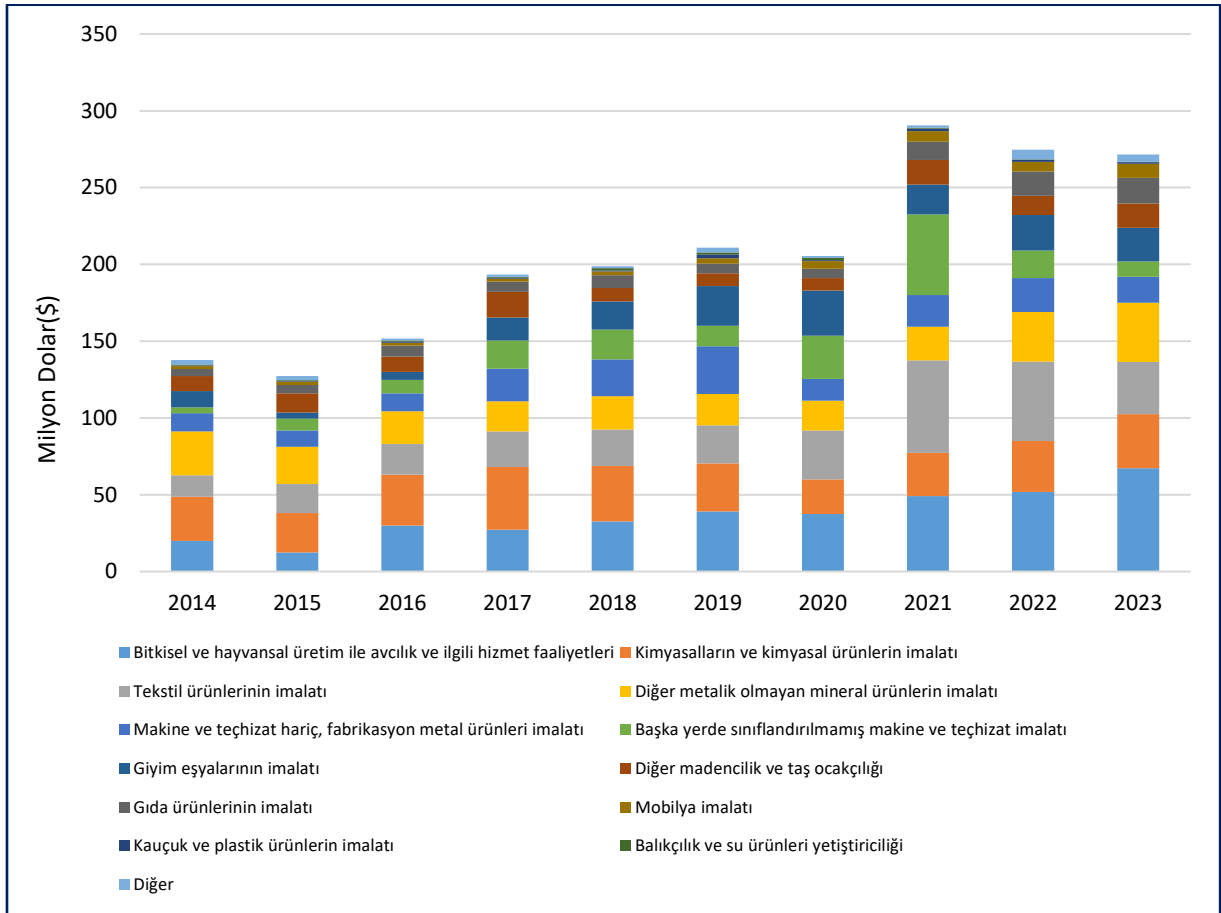

0116	Lifli bitkilerin yetiştirilmesi	2.782.601	4,15%
2811	Motor ve türbin imalatı	2.543.420	3,79%
0810	Kum, kil ve taş ocaklığı	2.323.593	3,46%
2821	Tarım ve ormancılık makineleri imalatı	2.114.057	3,15%
2930	Motorlu kara taşıtları için parça ve aksesuar imalatı	1.801.232	2,68%
2819	Genel amaçlı diğer makinelerin imalatı	1.677.913	2,50%
0128	Baharatlık, aromatik (ıtırılı), uyuşturucu nitelikte ve eczacılıkla ilgili bitkisel ürünlerin yetiştirilmesi	1.469.529	2,19%
1311	Tekstil elyafın hazırlanması ve bükülmesi	1.379.316	2,05%
0144	Keçi ve koyun yetiştirilmesi	896.260	1,34%
2220	Plastik ürünlerin imalatı	796.746	1,19%

Kaynak: TÜİK, 2024

İlin son 10 yıllık ihracatı Burdur iliyle bazı benzerlikler göstermektedir. Aynen Burdur'da olduğu gibi 2021 yılına kadar ihracat rekor seviyeye yükselmiş sonrasında düşüşe geçmiştir. Ancak 10 yıl öncesine göre ihracatın 2 katına çıktığı görülmektedir. Yıllara göre sıralama değişmekle birlikte son 10 yıl toplamında en fazla ihraç edilen ürün sınıfı bitkisel ve hayvansal ürünler olurken bunu kimyasal ürünler, tekstil ürünleri, metalik olmayan (mineral) ürünler ve fabrikasyon metal ürünler takip etmektedir. Sonraki sıralarda doğal taşlar, gıda ürünleri, mobilya ve tekstil ürünlerini içeren giyim eşyaları yer almaktadır.

Şekil 23 Isparta İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapan Sektörlerin Değişimi

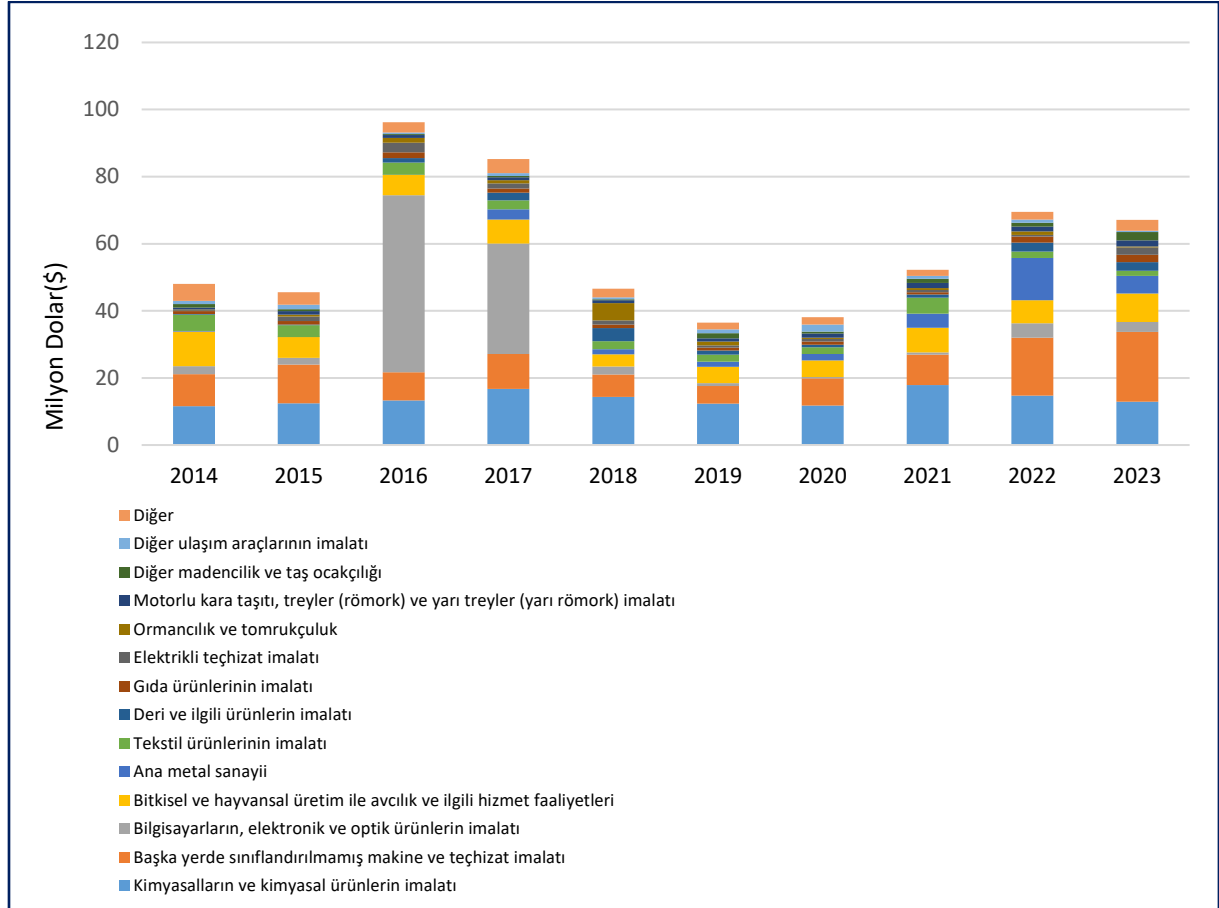

Kaynak: TÜİK, 2024

İlin ithalatı 2016 yılında en yüksek seviyeye yükseldikten sonra düşüşe geçmiş, 2019 yılında en düşük seviyeyi gördükten sonra tekrar artış göstermiştir. Son 10 yılın toplamında en fazla ithal edilen ürün grubu kimyasallar olurken bunu makine ve teçhizat ile bilgisayar ve elektronik ürünler takip etmektedir. İlin deri ve tekstil sanayisindeki girdi ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılan ithalata konu ürünler ile fabrikasyon metal ürünler üretim ve dış satımının ihtiyacını karşılamaya yönelik ana metal sanayi ürünleri ithalatta göze çarpan ürünlerdir.

Şekil 24 Isparta İlinde 2014-2023 Yılları Arasında En Fazla İthalat Yapan Sektörlerin Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024

İlin dış ticaretine ülke ayrımında bakıldığında bölgenin diğer illeriyle benzerlik ve farklılıkların olduğu görülmektedir. İlin en büyük dış satış ürünü olan bitkisel ürünlerde Antalya'nın tablosunda görmediğimiz Hindistan ilk sırada karşımıza çıkmaktadır. Bunda Isparta ilinin önemli bir üretim üssü olduğu elmanın dış satımı etkilidir. Antalya ilinin ihraç ettiği ve daha kolay bozulan ürünlere kıyasla daha dayanıklı olması sebebiyle elma daha uzun mesafelere taşınabilmektedir. İkinci sırada yer alan, ilin doğal taş ihracatı büyük oranda geniş bir coğrafyaya yapılmaktadır. Bu noktada Burdur iliyle benzerlik görülmektedir. Üçüncü sırada yer alan ve ilin gül yağı ihracatına tekabül eden kimyasal ürünlerin ihracatında dünyanın kozmetik

merkezi Fransa ilk sıradadır. Son iki sırada yer alan tekstil sektörüne ilişkin ürünlerde Avrupa ülkelerinin ilk sıralarda yer aldığı göze çarpmaktadır.

Tablo 22 Isparta İlinde 2023 Yılında En Fazla İhracat Yapılan Sektörler ve Ülkeler

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	S	Ülke	İhracat 2023 (\$)	Oran (%)
1	Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	1	Hindistan	27.535.759	40,94%
		2	Almanya	20.359.550	30,27%
		3	Avusturya	4.991.288	7,42%
		4	Rusya Federasyonu	3.950.538	5,87%
		5	Fransa	1.785.601	2,65%
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	1	Rusya Federasyonu	13.085.172	33,95%
		2	ABD	11.127.869	28,87%
		3	BAE	3.169.877	8,22%
		4	İsrail	1.831.163	4,75%
		5	Avustralya	1.790.729	4,65%
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	1	Fransa	19.203.495	54,53%
		2	Birleşik Krallık	3.057.352	8,68%
		3	Türkmenistan	2.580.364	7,33%
		4	Almanya	2.055.407	5,84%
		5	Hindistan	1.752.840	4,98%
13	Tekstil ürünlerinin imalatı	1	Birleşik Krallık	8.897.617	26,22%
		2	İtalya	7.988.336	23,54%
		3	ABD	4.050.463	11,94%
		4	Suudi Arabistan	2.655.390	7,83%
		5	Ürdün	1.947.182	5,74%
14	Giyim eşyalarının imalatı	1	İspanya	20.547.595	93,44%
		2	İsveç	408.636	1,86%

Kaynak: TÜİK, 2024

Isparta'ya en fazla ithal edilen ürünlerin ithal edildiği ülkelere bakıldığında makine ve teçhizat imalatında Çin ve Avrupa ülkelerini görmekteyiz. Suni elyaf ve kauçuk plastik ürünlerin satın alındığı kimyasal ürünler grubunda Hollanda ve ABD gibi sanayi ülkeleri ile Suudi Arabistan gibi petrokimya üreticisi ülkeler ön plana çıkmıştır. Ana metal sanayisinde ise Güney Kore neredeyse %90'lık pay ile ilk sıradadır.

Tablo 23 Isparta İlinde 2023 Yılında En Fazla İthalat Yapılan Sektörler ve Ülkeler

Kod	ISIC Revize 4 Sektör Adı (4 Dijit)	S	Ülke	İthalat 2023 (\$)	Oran (%)
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	1	Çin	9.741.225	46,75%
		2	İtalya	2.583.266	12,40%
		3	Hindistan	1.756.534	8,43%
		4	Almanya	1.524.486	7,32%
		5	Fransa	1.452.120	6,97%
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	1	Hollanda	3.815.993	29,62%
		2	ABD	2.277.712	17,68%
		3	Suudi Arabistan	1.819.231	14,12%
		4	Çin	1.063.857	8,26%
		5	Azerbaycan	777.303	6,03%
1	Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	1	ABD	2.223.882	26,13%
		2	Almanya	2.170.858	25,51%
		3	Çin	1.249.234	14,68%
		4	Fas	575.818	6,77%
		5	Avustralya	558.719	6,57%
24	Ana metal sanayii	1	Güney Kore	4.634.856	88,81%
		2	Hindistan	447.304	8,57%
		3	Bulgaristan	86.662	1,66%
		4	Almanya	42.631	0,82%
26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	1	Ürdün	2.570.461	87,41%
		2	ABD	173.678	5,91%
		3	Çin	162.377	5,52%

Kaynak: TÜİK, 2024

4. ANALİZLER

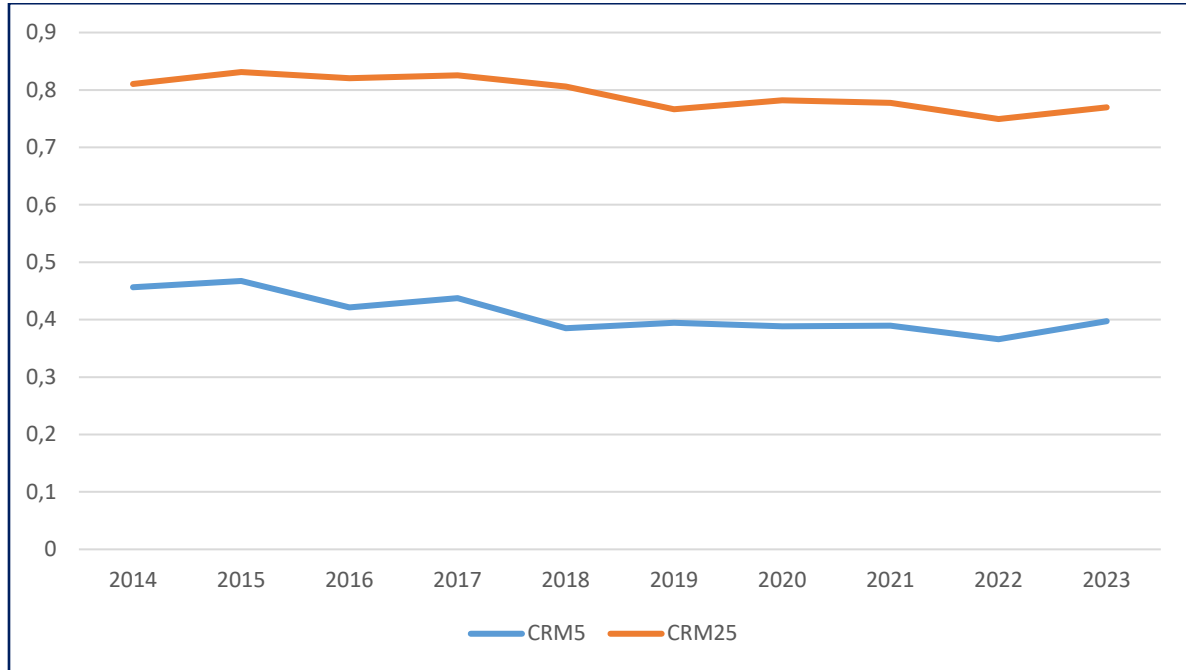
4.1. Ülke Sektör Yoğunlaşma Oranı

Dış ticarete konu olan ürünlerin veya bu ürünlerin ihraç edildiği ülkelerin yoğunlaşmasını ölçmek için tasarlanmış bir analiz aracıdır. Diğer bir deyişle piyasada hâkim ülkelerin veya ürünlerin olup olmadığını gösteren ölçülerden biridir.

$$CR_m = \frac{\sum_{i=1}^m S_i}{\sum_{i=1}^n S_i}$$

Ülke bağlamında düşünüldüğünde ülkelerin o ülkelere ihracat yapan ilin/bölgenin ihracatından ne kadar pay aldığını gösterir. Yukarıdaki formülde yer alan CR_m m sayıda ülkeye yapılan ihracatın tüm ihracata oranıdır. Bu oran belli endeks aralığına sahip olmaması sebebiyle tek başına kullanıldığında anlamlı gelmiyor olsa da karşılaştırmalı çalışmalarda ihracat yoğunluğu ve kırılabilirlik hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. CR_m endeksi düşük yerlerin yüksek yerlere göre daha çok ülkeye ihracat yaptığı ve pazar çeşitliliğinin daha yüksek olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Aşağıdaki grafikte Batı Akdeniz Bölgesi'nin en fazla ihracat yaptığı ilk 5 ve ilk 25 ülkenin paylarının son 10 yıllık değişimi görülmektedir. 2014 ve 2023 yılları arasında her iki verinin dalgalı hareket etmesine rağmen bir miktar düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. Bölge, ihracat çeşitliliği açısından verilen yıllar arasında daha iyi bir konuma erişmiştir.

Şekil 25 TR61 Bölgesi CR5M5 ve CRM25 Endekslerinin Son 10 Yıllık Değişimi

Aşağıda yer alan tabloda ise bölgede yer alan illerin son 10 yılda CR₅, CR₁₀, CR₁₅, CR₂₀, CR₂₅ endekslerinin ne kadar farklılaştığı izlenebilmektedir. Bölgede ve bölgedeki bütün illerde genel olarak endeks değeri düşmüş ve ihracat çeşitliliği artmıştır. Sadece Burdur ilinde CR₅ değeri artış göstermiştir. Bölge illeri birbiriyle kıyaslandığında Antalya ve Isparta illerinin Burdur iline göre daha fazla ihracat çeşitliliğine sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 24 CRm Endeksinin Yıllara ve İllere Göre Değişimi

CRm	2014				2023			
	TR61 Bölgesi	Antalya	Burdur	Isparta	TR61 Bölgesi	Antalya	Burdur	Isparta
CR5	45,63%	50,03%	73,83%	46,01%	39,71%	40,01%	74,32%	45,96%
CR10	59,33%	63,46%	85,99%	64,64%	54,96%	56,17%	83,40%	72,38%
CR15	69,68%	71,52%	91,67%	74,62%	64,22%	65,31%	88,45%	80,74%
CR20	76,01%	77,28%	93,81%	80,25%	71,32%	71,55%	92,00%	85,95%
CR25	81,03%	81,93%	95,23%	84,93%	76,98%	76,74%	94,21%	89,80%

Kaynak: TÜİK, 2024

Antalya ilinin 2014 ve 2023'te en fazla ihracat yaptığı 25 ülke aşağıdaki tabloda görülmektedir. İlk 2 sıranın değişmediği tabloda sonraki sıralarda yer alan ülkeler kendi arasında yer değiştirmiştir. Sayısal olarak Avrupa ülkelerinin çoğunlukta olduğu tabloda Çin ve ABD gibi ülkeler ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de üst sıralarda yer almaktadır.

Tablo 25 Antalya İlinden En Fazla İhracat Yapılan 25 Ülkenin Paylarının Değişimi

CRm	İhracat Ülke	İhracat 2014	Oran (%)	Cri	CRm	İhracat Ülke	İhracat 2023	Oran (%)	Cri
1	Almanya	250.213.727	19,89%	0,20	1	Almanya	381.162.385	12,76%	0,13
2	Rusya Federasyonu	187.994.987	14,95%	0,35	2	Rusya Federasyonu	294.937.440	9,87%	0,23
3	Çin	85.502.499	6,80%	0,42	3	Hollanda	217.279.506	7,27%	0,30
4	Ukrayna	58.344.398	4,64%	0,46	4	Çin	159.993.564	5,36%	0,35
5	Hollanda	47.253.375	3,76%	0,50	5	Birleşik Krallık	141.830.294	4,75%	0,40
6	İran	36.532.009	2,90%	0,53	6	Ukrayna	127.300.280	4,26%	0,44
7	Azerbaycan	34.692.312	2,76%	0,56	7	ABD	123.154.067	4,12%	0,48
8	Bulgaristan	34.679.784	2,76%	0,58	8	Romanya	87.133.894	2,92%	0,51
9	Irak	33.943.161	2,70%	0,61	9	Türkmenistan	76.694.672	2,57%	0,54
10	Birleşik Krallık	29.052.373	2,31%	0,63	10	Bulgaristan	68.429.932	2,29%	0,56
11	Kazakistan	23.356.771	1,86%	0,65	11	Kazakistan	66.098.960	2,21%	0,58
12	Cayman Adaları	21.082.306	1,68%	0,67	12	Slovenya	63.209.124	2,12%	0,60
13	Suudi Arabistan	20.420.492	1,62%	0,69	13	Polonya	56.096.880	1,88%	0,62
14	Belarus	18.461.103	1,47%	0,70	14	İtalya	44.667.399	1,50%	0,64
15	Romanya	18.075.235	1,44%	0,72	15	Kanada	43.210.716	1,45%	0,65
16	Katar	16.696.213	1,33%	0,73	16	Avusturya	42.747.151	1,43%	0,67
17	Gürcistan	16.020.161	1,27%	0,74	17	Fransa	38.975.051	1,30%	0,68
18	ABD	14.191.913	1,13%	0,75	18	Suudi Arabistan	35.471.733	1,19%	0,69

19	Kuzey Kıbrıs Türk Cum.	13.421.168	1,07%	0,76	19	Kuzey Kıbrıs Türk Cum.	34.671.288	1,16%	0,70
20	İtalya	12.205.849	0,97%	0,77	20	Fas	34.338.945	1,15%	0,72
21	BAE	12.057.050	0,96%	0,78	21	Irak	33.609.515	1,13%	0,73
22	Mısır	11.899.633	0,95%	0,79	22	İran	33.177.161	1,11%	0,74
23	Türkmenistan	11.559.700	0,92%	0,80	23	Belarus	32.981.421	1,10%	0,75
24	Fransa	11.526.895	0,92%	0,81	24	Azerbaycan	28.863.629	0,97%	0,76
25	Belçika	11.383.822	0,90%	0,82	25	İsveç	26.534.644	0,89%	0,77

Kaynak: TÜİK, 2024

Burdur ilinde son 10 yılda en fazla ihracat yapılan ülkeler Antalya ilinde olduğu gibi çok fazla değişiklik göstermemiştir. İlk sıradaki Çin yerini korumuştur. İkinci sırada sırasıyla İsrail ve ABD yer almaktadır. Antalya ilinden farklı olarak Avrupa ülkelerine yapılan ihracatın ağırlığı azalırken ihracat kompozisyonunda farklı coğrafyaların ağırlığı yükselmiştir.

Tablo 26 Burdur İlinden En Fazla İhracat Yapılan 25 Ülkenin Paylarının Değişimi

CRm	İhracat Ülke	İhracat 2014	Oran (%)	Cri	CRm	İhracat Ülke	İhracat 2023	Oran (%)	Cri
1	Çin	47.081.725	23,35%	0,23	1	Çin	90.655.125	35,32%	0,35
2	Libya	43.918.919	21,78%	0,45	2	İsrail	52.469.662	20,44%	0,56
3	ABD	40.965.804	20,32%	0,65	3	ABD	32.508.918	12,67%	0,68
4	Suudi Arabistan	8.709.850	4,32%	0,70	4	Suudi Arabistan	7.906.192	3,08%	0,72
5	Kanada	8.165.802	4,05%	0,74	5	Cezayir	7.183.698	2,80%	0,74
6	BAE	6.420.106	3,18%	0,77	6	BAE	5.391.897	2,10%	0,76
7	İsrail	6.419.013	3,18%	0,80	7	Irak	5.245.390	2,04%	0,78
8	Sierra Leone	4.161.032	2,06%	0,82	8	Hindistan	5.117.557	1,99%	0,80
9	Birleşik Krallık	4.067.503	2,02%	0,84	9	Almanya	4.044.880	1,58%	0,82
10	Mısır	3.454.281	1,71%	0,86	10	KKTC	3.521.557	1,37%	0,83
11	Kamerun	3.385.795	1,68%	0,88	11	Libya	2.933.522	1,14%	0,85
12	Tayvan	2.483.068	1,23%	0,89	12	İran	2.610.407	1,02%	0,86
13	Fransa	2.433.081	1,21%	0,90	13	Rusya Federasyonu	2.520.517	0,98%	0,87
14	Almanya	1.822.528	0,90%	0,91	14	Özbekistan	2.445.670	0,95%	0,87
15	Irak	1.335.045	0,66%	0,92	15	Fransa	2.432.084	0,95%	0,88
16	Brezilya	1.133.359	0,56%	0,92	16	Azerbaycan	2.270.796	0,88%	0,89
17	Lübnan	860.119	0,43%	0,93	17	İtalya	2.247.650	0,88%	0,90
18	Avustralya	815.507	0,40%	0,93	18	Avustralya	1.722.736	0,67%	0,91
19	Fas	802.842	0,40%	0,93	19	Fas	1.446.999	0,56%	0,91
20	İtalya	694.596	0,34%	0,94	20	Tayvan	1.440.969	0,56%	0,92
21	Hindistan	634.078	0,31%	0,94	21	Kuveyt	1.439.852	0,56%	0,93
22	Güney Afrika Cum.	574.972	0,29%	0,94	22	İspanya	1.238.636	0,48%	0,93
23	Azerbaycan	568.767	0,28%	0,95	23	Meksika	1.067.520	0,42%	0,93
24	Singapur	550.734	0,27%	0,95	24	Suriye	964.138	0,38%	0,94
25	KKTC	540.322	0,27%	0,95	25	Güney Kore	949.876	0,37%	0,94

Kaynak: TÜİK, 2024

Isparta ilinin en fazla ihracat yaptığı ülkelere baktığımızda ilk sıraya Hindistan'ın yerleştiğini görmekteyiz. 10 yıl önce ilk sırada bulunan Fransa kendisine yapılan ihracat artış gösterse de beşinci sıraya gerilemiştir. Hindistan ise ilin ürettiği tarımsal ürünlerin en önemli pazarı haline gelmiştir. ABD, metalik olmayan mineral ürünler, gıda ürünleri ve tekstil ürünleri satın almaktadır. Rusya'ya metalik olmayan mineral ürünler ve bitkisel ürünler satılmaktadır. Fransa ilin ürettiği gül yağının en büyük alıcısı konumundadır. Çin diğer illerde olduğu gibi Isparta ilinden de doğal taşlar ithal etmektedir.

Tablo 27 Isparta İlinden En Fazla İhracat Yapılan 25 Ülkenin Paylarının Değişimi

CRm	İhracat Ülke	İhracat 2014	Oran (%)	Cri	CRm	İhracat Ülke	İhracat 2023	Oran (%)	Cri
1	Fransa	20.350.161	14,78%	0,15	1	Hindistan	29.529.908	10,88%	0,11
2	Almanya	13.968.683	10,15%	0,25	2	ABD	25.500.362	9,39%	0,20
3	ABD	11.538.794	8,38%	0,33	3	Almanya	24.616.024	9,07%	0,29
4	Çin	8.870.400	6,44%	0,40	4	Rusya Federasyonu	22.941.911	8,45%	0,38
5	İspanya	8.608.426	6,25%	0,46	5	Fransa	22.200.035	8,18%	0,46
6	Birleşik Krallık	7.237.027	5,26%	0,51	6	İspanya	21.752.960	8,01%	0,54
7	Rusya Federasyonu	5.316.503	3,86%	0,55	7	Çin	15.449.678	5,69%	0,60
8	BAE	5.008.563	3,64%	0,59	8	Birleşik Krallık	13.891.082	5,12%	0,65
9	Bulgaristan	4.314.477	3,13%	0,62	9	Özbekistan	11.629.437	4,28%	0,69
10	İtalya	3.782.515	2,75%	0,65	10	İtalya	9.000.915	3,32%	0,72
11	Suudi Arabistan	3.611.665	2,62%	0,67	11	Avusturya	5.384.344	1,98%	0,74
12	Kosova	3.255.766	2,36%	0,70	12	BAE	4.952.193	1,82%	0,76
13	Ukrayna	2.589.193	1,88%	0,72	13	Türkmenistan	4.704.203	1,73%	0,78
14	Özbekistan	2.402.663	1,75%	0,73	14	Suudi Arabistan	3.829.708	1,41%	0,79
15	Irak	1.873.228	1,36%	0,75	15	Romanya	3.815.220	1,41%	0,81
16	Romanya	1.692.990	1,23%	0,76	16	Azerbaycan	2.975.725	1,10%	0,82
17	Lübnan	1.602.924	1,16%	0,77	17	Polonya	2.971.182	1,09%	0,83
18	İran	1.593.872	1,16%	0,78	18	Irak	2.943.238	1,08%	0,84
19	Portekiz	1.474.179	1,07%	0,79	19	İsrail	2.667.984	0,98%	0,85
20	Avusturya	1.391.692	1,01%	0,80	20	İsveç	2.592.085	0,95%	0,86
21	Gürcistan	1.379.252	1,00%	0,81	21	Kazakistan	2.486.265	0,92%	0,87
22	Azerbaycan	1.336.343	0,97%	0,82	22	Avustralya	2.200.575	0,81%	0,88
23	İsviçre	1.256.557	0,91%	0,83	23	Ürdün	2.087.576	0,77%	0,88
24	Polonya	1.248.787	0,91%	0,84	24	İrlanda	1.974.122	0,73%	0,89
25	Kuveyt	1.214.023	0,88%	0,85	25	İsviçre	1.703.321	0,63%	0,90

Kaynak: TÜİK, 2024

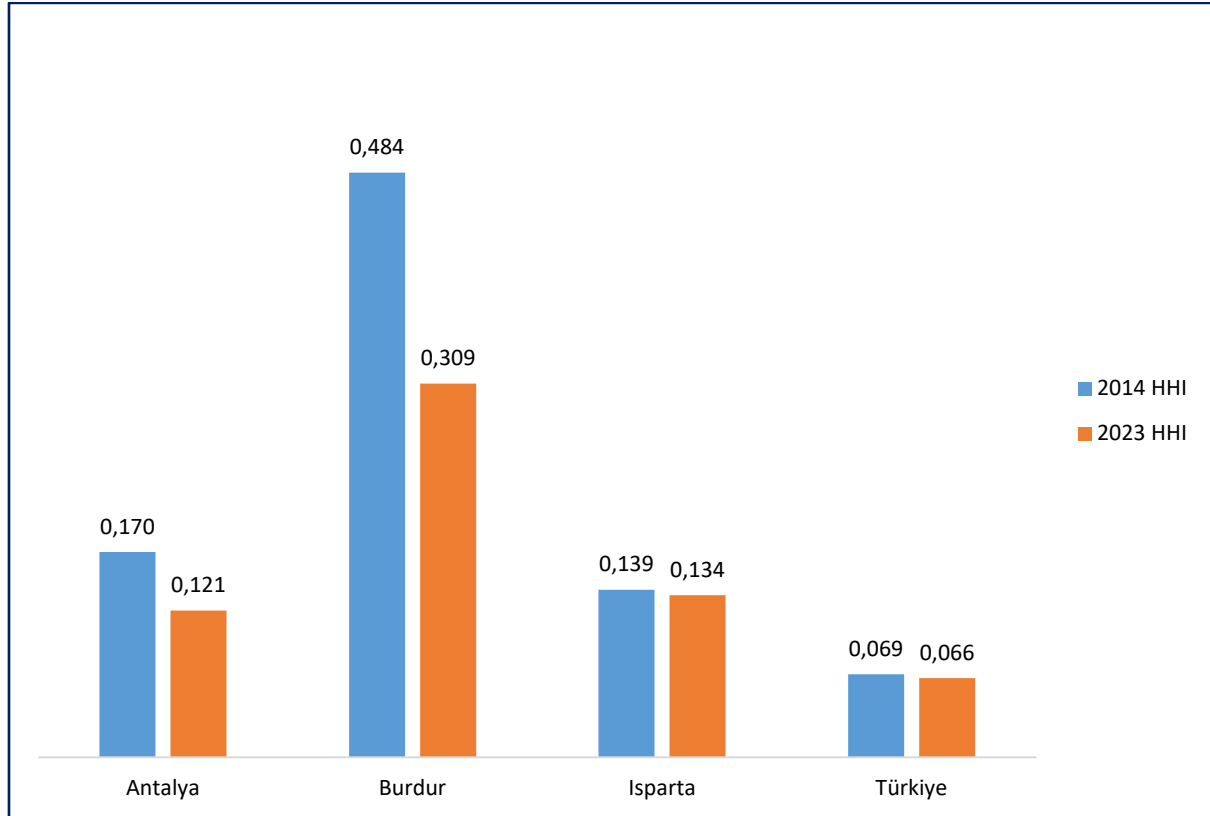
4.2. Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) ve İhracat Çeşitliliği

Herfindahl-Hirschman Endeksi pazar rekabetçiliğini ölçmeye yarayan bir araçtır. Genellikle herhangi bir endüstri kolunda yer alan firmaların pazar yoğunlaşmasını ölçer. Yoğunlaşmanın düşük olması söz konusu sektörde çok sayıda firmanın pazar payını yaklaşık olarak paylaştığı mükemmel rekabet koşullarının var olduğunu gösterir. Endekste artış ise rekabetçiliğin azaldığına işaret eder (EUROSTAT, 2024). Aşağıdaki formülde olduğu gibi sektörlerin paylarının karelerinin toplanması sonucu ortaya çıkan netice endeks değeridir.

$$HHI_i = \sum_k p_{ik}^2$$

Sektörel yoğunlaşmanın hesaplanmasında kullanılan bu araçtan aynı zamanda bir ilin ihracattaki ürün dağılımının ne kadar dengeli olduğunun ölçülmesinde de yararlanılabilir. Formülde yer alan “ p_{ik} ” i ilinin k sektöründe yaptığı ihracat olarak düşünülerek hesaplama yapılabilir. Matematiksel olarak az sayıda ürünü ihracata konu olan ülkelerde endeks değeri yüksek olmakta çok sayıda ürünü birbirine yakın paylarla ihraç eden şehirlerde ise bu değer azalmaktadır.

Şekil 26 HHI 2014 ve 2023 Arasında Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024

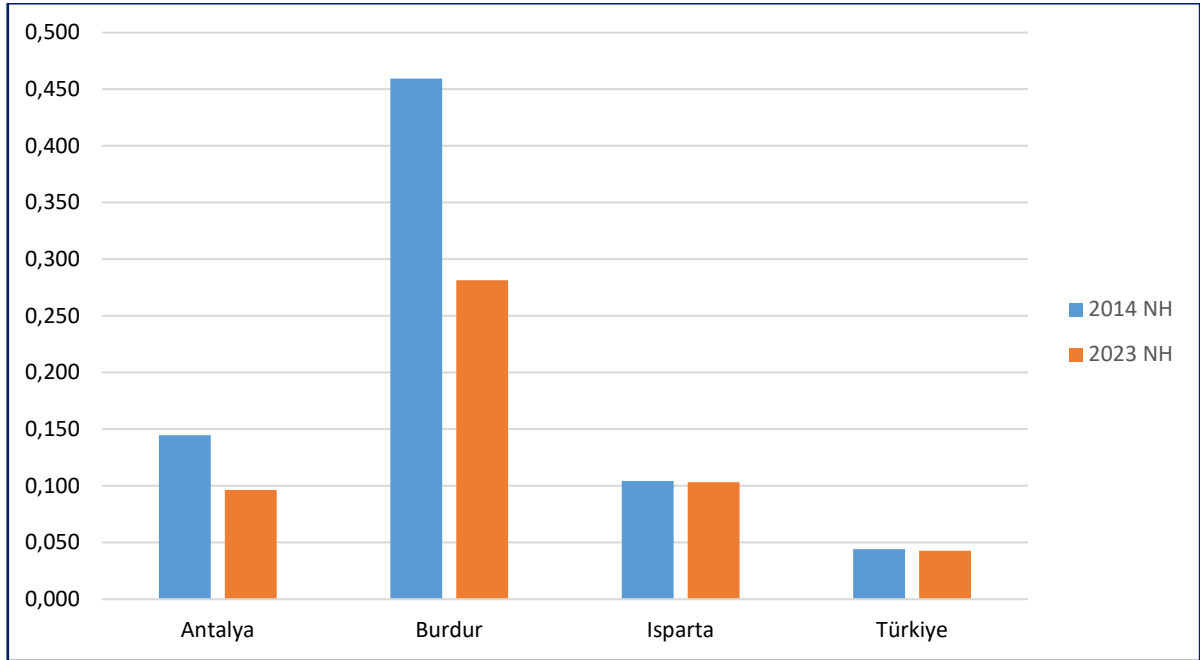
2014-2023 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde TÜİK (ISIC Rev.4 – 2 Dijit) verileri kullanılarak hesaplanan endeks değerleri yukarıdaki grafikte karşılaştırılmaktadır. Hem Türkiye’de hem de TR61 Bölgesi illerinde endeks değeri azalmıştır. Diğer bir deyişle ihracat ürün yelpazesi daha dengeli hale gelmiştir. Antalya ilinde ihracat yapılan sektör sayısı 34’ten 36’ya, Burdur’da 22’den 26’ya, Isparta’da 26’dan 29’a yükselmiştir. Grafikte en büyük iyileşmenin de Burdur ilinde meydana gelmiş olduğu görülmektedir. Ancak bu noktada karar vermekte acele edilmemeli tüm analizlerin sonuçları beraber değerlendirilmelidir.

İhracatta çeşitliliği ölçmek için kullanılan ve HHI’dan yararlanan endeksler de bulunmaktadır. HHI’nın 1/K ile 1 arasında değerler aldığı endekste, K ihracat veya ithalat yapılan sektör sayısını göstermektedir. Aşağıda formülü verilen endeks aynı zamanda normalize edilmiş HHI olarak da adlandırılmaktadır (Bacchetta vd., 2013).

$$nh^i = \frac{h^i - 1/K}{1 - 1/K}$$

Yapılan hesaplamalar sonucu elde edilen grafik HHI için hazırlanan grafikle benzer sonuçlar içermektedir. Bölge illeri çeşitlilik anlamında Türkiye’nin gerisinde kalmıştır.

Şekil 27 Türkiye ve Bölge illerinde İhracat Çeşitliliğinin 2014 -2023 Değerleri

Kaynak: TÜİK, 2024

4.3. Açıklanmış Mukayeseli Üstünlük (RCA)

David Ricardo'nun teorisine göre bir ülke göreceli üstünlüğü olan veya daha üretken sektörlerinin çıktısı olan ürünleri ihraç etmeye meyillidir. Karşılaştırmalı üstünlüğün ölçülmesi düşüncesi ilk defa Liesner tarafından ortaya atılmıştır. 1958 yılında İngiltere'nin Ortak Pazar'a girmesinin ülkeye avantaj sağlayıp sağlamayacağı üzerinde çalışmıştır (Erkan, 2012). Balassa ise Liesner'in yaklaşımını revize ederek ticaret akışının mukayeseli üstünlük için bir gösterge olarak kullanılabilirliğini belirtmiştir. Balassa'ya göre ticaret deseni göreceli maliyet kadar ülkeler arasındaki fiyat kaynaklı olmayan farklılıkları da yansıtmaktadır. Bir ülkenin belirli bir üründeki ihracat performansı o üründe dünya ihracatından aldığı pay ile değerlendirilebilir ve zaman serileri içerisinde bu takip edilebilir (Jones ve Bethmann, 2023). Liesner ve Balassa endekslerini oluştururken bunu imalat ürünleri ve gelişmiş ülkelerle sınırlandırmışlardır. Vollrath (1991), bu ölçüleri tüm ülkeleri ve ürünleri içerisine alacak şekilde genişletmiştir.

$$RCA_{ik} = \frac{X_{ik}/X_i}{X_{dk}/X_d}$$

Yukarıdaki formülde görüldüğü üzere "RCA_{ik}" i şehrinin/bölgesinin k sektöründeki mukayeseli üstünlüğüdür. "X_{ik}" i şehrinin/bölgesinin k sektöründe yaptığı ihracatı, "X_i" i şehrinin/bölgesinin toplam ihracatını, "X_{dk}" k sektörde dünyada yapılan ihracatı, "X_d" ise dünyadaki toplam ihracatı göstermektedir. Formülden de anlaşılacağı üzere belli bir ürünün bir şehrin/bölgenin ihracatı içindeki payı dünya ihracatı payına bölünmektedir. RCA değerinin 1'den büyük olması o ürünün referans alınan şehre/bölgeye göre ihracattan daha fazla pay aldığına ve dolaylı olarak o ürün özelinde daha rekabetçi olduğuna işaret etmektedir.

Aşağıdaki tabloda Antalya ilinde 2023 yılı ihracat rakamlarına göre hesaplanan RCA değerleri 1'den büyük olan ürünler sıralanmaktadır. *Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular; plastik ve mamulleri; ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü; yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler; demir ve çelik; tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento* Antalya ili ihracatında önemli pay sahibi olup RCA değeri 1'in üzerinde yer alan ürünlerdir. Bu endekse göre ihracatta ilin göreceli olarak avantajlı olduğu ürünler tarım ve madencilik ürünleridir.

Tablo 28 Antalya İli 2023 Yılı Verilerine Göre RCA Değeri ve İhracat Payı

Ürünler	RCA Değeri	İhracat Oranı
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	53,63	0,214
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	21,59	0,024
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	19,38	0,057
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	16,95	0,103
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	16,20	0,103
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	12,70	0,033
Gübreler	3,28	0,013

Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	2,88	0,010
Kağıt ve karton, kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	2,55	0,020
Adi metallere çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	2,28	0,008
Demir ve çelik	2,19	0,045
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	2,06	0,026
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	1,95	0,005
Yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	1,73	0,011
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	1,66	0,002
Plastikler ve mamulleri	1,59	0,049
Metal cevherleri, cüruf ve kül	1,54	0,022
Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar, bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları	1,30	0,004
Cam ve cam eşya	1,30	0,005
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1,21	0,003
Canlı hayvanlar	1,13	0,001

Kaynak: TÜİK, 2024

Burdur iline ait RCA değeri 1'in üzerinde yer alan ürünler aşağıdaki tabloda görülebilmektedir. RCA değeri ve ihracat oranı dikkate alındığında doğal taşlar, çimento ve silah ve mühimmat ilk üç sırada yer almaktadır. Antalya ilinde gördüğümüz gibi öne çıkan ürünler genellikle katma değeri düşük ürünlerdir. Ancak endeks değeri açısından değerlendirildiğinde çok yüksek rakamlara ulaşılmıştır.

Tablo 29 Burdur İli 2023 Yılı Verilerine Göre RCA Değeri ve İhracat Payı

Ürünler	RCA Değeri	İhracat Oranı
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	187,88	0,556
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	77,29	0,203
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	71,03	0,076
Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonlar, kamçılar, kırbaçlar ve bunların aksamı	10,10	0,002
Adi metallere aletler, bıçaklı eşyası ve sofrta takımları, adi metallere bunların aksam ve parçaları	2,91	0,009
Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	2,59	0,012
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	2,14	0,027
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	1,83	0,002
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	1,70	0,011
Demir veya çelikten eşya	1,11	0,018

Kaynak: TÜİK, 2024

Isparta iline ait ihracatta rekabetçilik bakımından öne çıkan sektörler aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Burdur iline göre daha çok sayıda sektörün RCA değeri 1'den büyüktür. Bu sektörler arasında taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya; yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler; uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları, halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları yer

almaktadır. Isparta iline ait liste incelendiğinde çeşitliliğin oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Diğer illerde olmayan tekstil ürünleri, su ürünleri, kakao ve müstahzarları ve uçucu yağlar gibi ürünler bunların başta gelenleridir. Ancak TR61 Bölgesi'nin geri kalanında olduğu gibi katma değeri yüksek ürün sayısı sınırlıdır.

Tablo 30 Isparta İli 2023 Yılı Verilerine Göre RCA Değeri ve İhracat Payı

Ürünler	RCA Değeri	İhracat Oranı
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	96,90	0,069
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	49,47	0,130
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	38,78	0,236
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	19,67	0,058
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	17,70	0,009
Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	15,14	0,115
Sentetik ve suni devamsız lifler	11,63	0,018
Kakao ve kakao müstahzarları	11,34	0,030
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	10,27	0,023
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	7,42	0,008
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	5,31	0,062
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	4,56	0,027
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	2,95	0,007
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	2,79	0,036
Demir veya çelikten eşya	2,20	0,036
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1,82	0,020
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	1,76	0,002
Gübreler	1,31	0,005
Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	1,24	0,015

Kaynak: TÜİK, 2024

4.4. Açıklanmış Ticari Üstünlük Endeksi (RC)

Yukarıdaki kısımda da değindiğimiz gibi Balassa (1965) belli bir ekonominin sahip olduğu mukayeseli üstünlüğün faktör maliyetleri verisinin olmadığı durumda ihracat verileri kullanılarak belirlenebileceğini, ihracat verisinin ülkenin ekonomik açıdan güçlü sektörlerine ışık tutacağını belirtmiştir.

Ricardo'ya göre göreceli verimlilik farkları ticaretin seyrini belirler. Ticaretin gözlemlenebilir modeli göreceli verimlilikteki farkların anlaşılmasını sağlar (French, 2017). Ancak açıklanmış mukayeseli üstünlüğü hesaplayabilmek için kullanılacak verinin belirlenmesi noktasında tartışma devam etmektedir (Liu ve Gao, 2019).

Greenway ve Milner (1993) tarafından belirtildiği üzere Balassa endeksi olarak da bilinen Açıklanmış Mukayeseli Üstünlük Endeksi (RCA) ithalatı dikkate almaması sebebiyle bazı dezavantajlara sahiptir.

Volrath (1991); hem ihracat hem de ithalat verisi kullanmanın, mukayeseli avantajların hem talep hem de arz tarafını dünyadaki çift taraflı ticaret olgusuyla uyumlu şekilde somutlaştıracağını belirtmiştir. Volrath (1987); ithalat verisinin, ithalatta yer alan elleçleme, nakliye ve bozulma gibi bazı maliyetlerin ihracata birebir yansımaması sebebiyle ihracatla tam olarak bir karşılaştırma olanağı sağlamayacağı için ihmal edilebileceğini söylemiştir. Ancak bazı ülkelerin ihraç ettiği ürünlerin diğer ülkelerin ithal ettiği ürünler olduğunu, ithalat verisinin ve ihracat verisinin birbiriyle, ilintili olduğunu eklemiştir. Dolayısıyla elleçleme, nakliye ve bozulma maliyetlerinin ticareti yapılan ürünlerin maliyetine göre düşük olması sebebiyle ortaya çıkacak sapmanın önemsiz olduğunu da vurgulamıştır.

$$RC_{ik} = \ln \left[\frac{X_{ik}/X_i}{M_{ik}/M_i} \right]$$

Yukarıda yer alan formülde “ X_{ik} ” i ilinin/bölgesinin k sektöründeki ihracat miktarını, “ X_i ” i ilinin toplam ihracatını, “ M_{ik} ” i ilinin/bölgesinin k sektöründeki ithalatını ve “ M_i ” i ilinin/bölgesinin toplam ithalatını göstermektedir. Logaritma içinde kalan kısmın payının paydasından büyük olması durumunda endeks 1’den büyük olacak, diğer bir deyişle o ürünün ihracattaki payı ithalattaki payından büyük olacak ve o il ya da ülke söz konusu üründe rekabetçi sayılacaktır. İthalat payının yüksek olduğu aksi durumda ise logaritmik fonksiyonların doğası gereği endeks negatif değer verecektir.

Aşağıdaki tabloda Antalya ilinde RCA değeri 1’in üzerinde olan ürünlerin aynı zamanda RC değerleri de verilmektedir. Genel olarak RCA değeri 1’in üzerinde olan ürünlerin RC endeksi bakımından da avantajlı olduğu görülmektedir. Ancak burada bir takım istisnalara değinmek önemlidir. Gübre, kağıt ve karton, plastik ve mamulleri ithalata dayalı bir ihracatın hâkim olduğu ürünler olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 31 Antalya İlinde 2023 Verilerine Göre RCA ve RC Değerleri

Ürünler	RCA Değeri	RC Değeri
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	53,63	4,86
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	21,59	1,78
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	19,38	2,44
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	16,95	4,23
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	16,20	1,75
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	12,70	2,89
Gübreler	3,28	-1,46
Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	2,88	2,91
Kağıt ve karton, kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	2,55	-0,79
Adi metallere çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	2,28	1,54
Demir ve çelik	2,19	1,89
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	2,06	1,15
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	1,95	1,33
Yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	1,73	-1,33
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	1,66	3,37
Plastikler ve mamulleri	1,59	-0,74
Metal cevherleri, cüruf ve kül	1,54	∞
Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar, bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları	1,30	1,04
Cam ve cam eşya	1,30	-1,15
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1,21	0,12
Canlı hayvanlar	1,13	-2,01

Kaynak: TÜİK, 2024

Burdur iline ait tablo incelendiğinde Antalya ilinde olduğu gibi RCA endeksi yüksek olan ürünlerin RC değerinin 0'dan yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Antalya ilinden farklı olarak RC endeksi negatif veya ∞ değer veren ürün grubu bulunmamaktadır.

Tablo 32 Burdur İlinde 2023 Verilerine Göre RCA ve RC Değerleri

Ürünler	RCA Değeri	RC Değeri
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	187,88	7,41
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	77,29	4,92
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	71,03	3,33
Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonlar, kamçılar, kırbaçlar ve bunların aksamı	10,10	7,00
Adi metallere aletler, bıçakçı eşyası ve sofrta takımları, adi metallere bunların aksam ve parçaları	2,91	0,50
Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	2,59	0,25
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	2,14	5,68
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	1,83	3,27

Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	1,70	1,00
Demir veya çelikten eşya	1,11	0,86

Kaynak: TÜİK, 2024

Isparta ilinde de yünden dokunmuş mensucat, pamuk ve pamuklu mensucat, sentetik lifler, gibi ithalat payı yüksek ürünlerin RC endeksi negatif değer almıştır. Genel olarak ihracat payı yüksek ürünlerde hem ihracatta rekabet hem de ithalat dikkate alındığında başarılı bir tablo çizildiği gözlemlenmektedir.

Tablo 33 Isparta İlinde 2023 Verilerine Göre RCA ve RC Değerleri

Ürünler	RCA Değeri	RC Değeri
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	96,90	5,63
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	49,47	3,39
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	38,78	3,55
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	19,67	0,59
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	17,70	-0,97
Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	15,14	1,26
Sentetik ve suni devamsız lifler	11,63	-0,58
Kakao ve kakao müstahzarları	11,34	3,18
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	10,27	-0,49
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	7,42	3,70
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	5,31	5,24
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	4,56	1,63
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	2,95	-2,67
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	2,79	3,95
Demir veya çelikten eşya	2,20	2,87
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1,82	4,40
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	1,76	4,06
Gübreler	1,31	1,69
Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	1,24	1,78

Kaynak: TÜİK, 2024

4.5.Lafay Endeksi (LFI)

Farklı göstergeler bir ülkenin belli bir sektörde uzmanlaşmasını ölçebilmektedir. Doğru endeksin seçimi pek çok koşula bağlı olarak değişmektedir. Uluslararası mukayeseli üstünlüğü ölçen endekslerden biri de Lafay Endeksi'dir. Önceki kısımda olduğu gibi ithalat verisini hesaba katmaktadır.

Mukayeseli üstünlükler yapısal oldukları için ticaret akışının kısa vadedeki büyüklüğünü etkileyebilen periyodik faktörlerin etkilerinin ortadan kaldırılması gereklidir. Bu endeks her bir ürünün normalize edilmiş ticaret dengeleri arasındaki farkı ve ticaretin tümünde normalize edilmiş dengeyi dikkate almaktadır. Lafay Endeksi her bir ürünün toplam ticaret içindeki önemine göre ticarete katkısını ağırlıklandırmaktadır.

$$LFI_j^i = 100 \left(\frac{x_j^i - m_j^i}{x_j^i + m_j^i} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^i - m_j^i)}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \right) \frac{x_j^i + m_j^i}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)}$$

Yukarıdaki formülde x_j^i j ürününün i şehri/bölgesi tarafından ihracatını gösterirken m_j^i j ürününün i şehri/bölgesi tarafından ithalatını göstermektedir.

Tablo 34 TR61 Bölgesi'nde LFI Değeri En Yüksek 10 Ürünün Bölge İlleri ve Türkiye Karşılaştırması

Sektör	TR61	Antalya	Burdur	Isparta	Türkiye
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	8,343	10,407	0,085	0,046	0,300
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	5,025	4,980	0,001	7,804	0,912
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	4,593	2,565	19,084	0,882	0,572
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	3,301	4,180	0,234	-0,078	0,219
Taş, alçı, çimento, amiyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	2,654	1,540	6,903	4,262	0,328
Demir ve çelik	1,306	1,862	-0,469	-2,311	-1,567
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	0,941	0,883	0,938	1,194	0,833
Metal cevherleri, cüruf ve kül	0,907	1,083	0,322	∞	0,240
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	0,804	0,973	0,067	0,273	0,018
Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	0,459	0,025	-0,006	2,793	0,080

Kaynak: TÜİK, 2024

Yukarıdaki tabloda TR61 Bölgesi'nde LFI değeri en yüksek 10 ürün ile bölge illeri ve Türkiye'nin endeks değerleri verilmiştir. Daha önceki endekslerde de görüldüğü üzere tarım ve madencilik ürünleri bölgede ön plana çıkmaktadır. Bölgede ön plana çıkan bazı ürünlerde ise 1 veya 2 ildeki ihracat sebebiyle yüksek endeks değerine ulaşılmıştır.

Aşağıdaki tabloda ise Türkiye'de endeks değeri bakımından ilk 10 sırada yer alan ürünler verilmektedir. Türkiye'de ön plana çıkan ürünler TR61 Bölgesi'nde ön plana çıkan ürünlerle benzerlik gösterse de Türkiye özellikle tekstil, otomotiv ve gıda sanayisinin baskınlığı ile bölgeden farklılaşmaktadır.

Tablo 35 Türkiye'de LFI Değeri En Yüksek 10 Ürünün TR61 Bölgesi ve İlleri İle Karşılaştırması

Sektör	TR61	Antalya	Burdur	Isparta	Türkiye
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	0,442	0,220	-0,003	2,088	1,921
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	-0,620	-0,584	-0,754	-0,513	1,721
Demir veya çelikten eşya	0,198	0,052	0,357	1,153	1,497
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	0,052	-0,030	-0,002	0,656	1,348
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	5,025	4,980	0,001	7,804	0,912
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	0,941	0,883	0,938	1,194	0,833
Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	0,394	0,480	0,004	0,094	0,585
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	4,593	2,565	19,084	0,882	0,572
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	0,326	0,021	0,000	2,351	0,569
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	0,018	0,014	0,046	0,017	0,509

Kaynak: TÜİK, 2024

4.6. Mukayeseli Ticaret Dengesi (CTB)

Eğer bir ülkenin ihracat toplamı teorik değer üstündeyse o üründe mukayeseli bir avantaj söz konusudur. Bu durumda teorik değer ülkenin toplam ihracatının toplam ihracat içindeki payıyla ağırlıklandırılması ile bulunur. Bu teorik değer üzerinde veya altında değer alınması mukayeseli avantajı göstermektedir (Stellian ve Danna Buitrago, 2022).

$$CTB_{ikt} = \frac{1}{X_{JKt} + M_{JKt}} \left(X_{ikt} - M_{ikt} - \frac{X_{JKt} + M_{JKt}}{X_{JKt} + M_{JKt}} (X_{ikt} + M_{ikt}) \right)$$

Yukarıdaki formülde X_{JKt} tüm dünyaya veya belli bir ülkeler grubuna yapılan toplam ihracatı, M_{JKt} tüm dünyadan veya belli bir ülkeler grubundan yapılan toplam ithalatı, X_{JKt} tüm dünyadaki veya belli bir ülkeler grubunda yapılan k ürünün toplam ihracatını, M_{JKt} tüm dünyadaki veya belli bir ülkeler grubunda yapılan k ürünün toplam ithalatını, X_{ikt} i bölge veya ülkesinin yaptığı k ürünü ihracatı ve M_{ikt} i bölge veya ülkesinin yaptığı k ürünü ithalatını göstermektedir.

Türkiye ve TR61 Bölgesi için yapılan endeks hesaplamasında önceki mukayeseli üstünlük araçlarına benzer sonuçlar elde edilmiştir. Aşağıdaki tabloda yapılan hesaplama sonrası TR61 Bölgesi ve Türkiye’de ilk 10 sırada yer alan sektörler verilmektedir.

Tablo 36 CTB Endeksinde TR61 Bölgesi ve Türkiye’de Öne Çıkan Sektörler

TR61	Türkiye
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	Örme giyim eşyası ve aksesuarı
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	Demir veya çelikten eşya
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı
Taş, alçı, çimento, amiyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar
Demir ve çelik	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları aksam-parça-aksesuarı
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökleri ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar
Metal cevherleri, cüruf ve kül	Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento
Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri

Kaynak: TÜİK, 2024

4.7. Açıklık

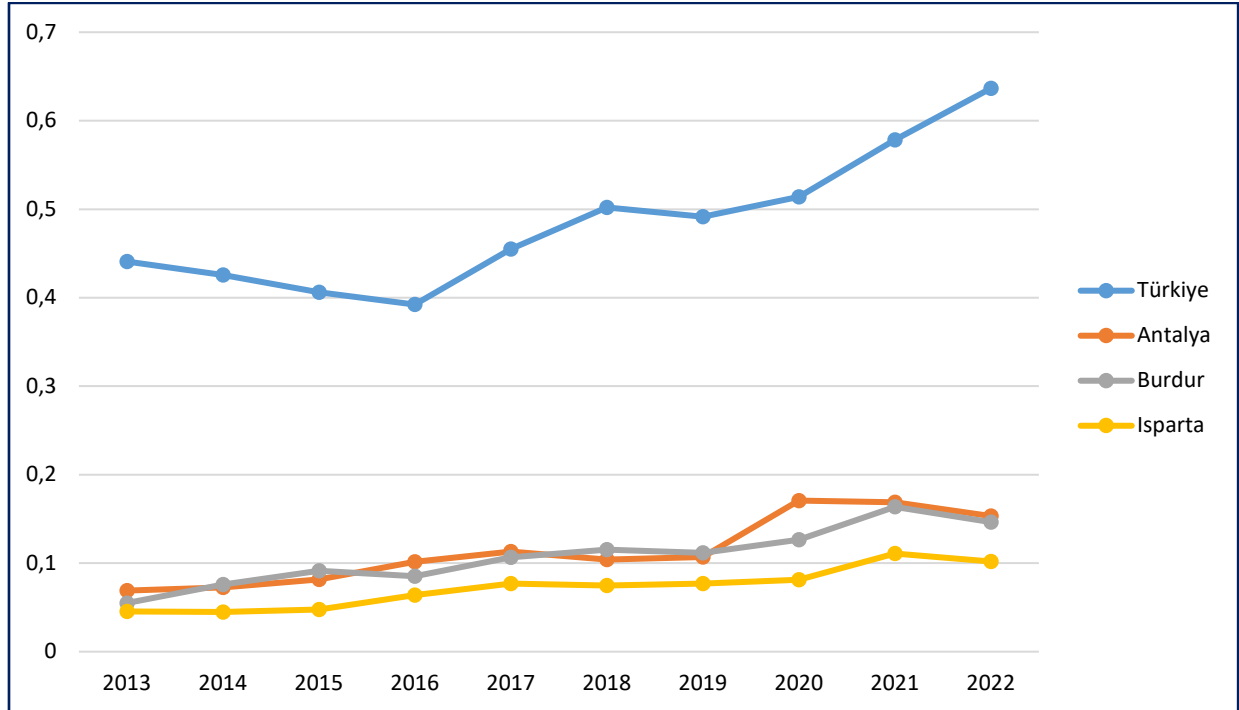
Bir ülkenin dünyadaki ticarete ne kadar dâhil olduğunun en bilinen ölçülerinden biri açıklıktır. Belirli bir referans şehir ya da bölge için ölçüm yapılabilir.

$$O^i = \frac{X^i + M^i}{Y^i}$$

Yukarıdaki formülde “Oⁱ” i şehrindeki/bölgesindeki açıklık endeksini, Xⁱ i şehrinin/bölgesinin ihracatını, Mⁱ i şehrinin/bölgesinin ithalatını ve Yⁱ de i şehrinin/bölgesinin GSYH’sini göstermektedir.

Yukarıdaki formülden hareketle hesaplanan açıklık endekslerinin yer aldığı grafik aşağıda yer almaktadır. İthalat ve ihracat toplamının GSYH’ye oranından ibaret olan endeks Türkiye ve TR61 Bölgesi illeri için oldukça farklı değerler vermektedir. Bu farklılık büyük oranda Türkiye’de dış ticaretin yapıldığı kapıların faallik durumundan kaynaklanmaktadır. Türkiye’nin önde gelen dış ticaret limanları olan İstanbul, İzmir ve Mersin limanları sahip oldukları potansiyel sayesinde ülke ihracat ve ithalatında en önemli kapılardır. Bölge’deki tek liman olan Antalya Limanı’nın düşük performans göstermesi aradaki farkın açılmasında etkilidir. Bölge içerisinde ise Antalya ili açıklıkta ilk sırada olmasına rağmen Burdur ile arasındaki fark oldukça düşüktür. Burdur, GSYH’sine göre oldukça yüksek oranda ihracat gerçekleştirmektedir. Isparta ili TR61 Bölgesi’nde açıklık endeksinde son sırada yer almaktadır.

Şekil 28 Açıklık Endeksinin Bölge İlleri ve Türkiye’de Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2024 ve World Bank, 2024

5. SONUÇ

Dış ticaret ortaya çıktığı yazılı tarihin ilk dönemlerinden bu yana çok fazla değişikliğe uğramıştır. Başlangıçta kervan ticaretinin ağırlıklı olduğu ve eski dünya adı verilen Asya, Afrika ve Avrupa'nın başrolde olduğu bir dış ticareten söz edilebilir. Pek tabii tüm dış ticareti kervan ticareti ile sınırlamak doğru olmaz. Özellikle Akdeniz'deki limanlar oldukça önemli olmuş ve büyük medeniyetler bu havzada ortaya çıkmıştır. Çin ve Hindistan'ın sahip olduğu, rağbet gören ürünler İlkçağ ve Ortaçağ'da ticaretin ana ürünleri olmuşlardır. Ancak bu durum Coğrafi Keşifler ile değişmiş insanlık kısa sayılabilecek bir süre içerisinde uçsuz bucaksız topraklar ve daha önce görmediği bazı ürünlerle karşılaşmıştır. Bunun yanında Eski Dünya'da zenginlik ölçüsü olan ve sınırlı miktarda bulunan altın ve gümüşün yeni keşfedilen yerlerden getirilmesi sebebiyle iktisadi dengeler değişmeye başlamıştır. Sanayi devriminin ortaya çıkması ve bilgiye hızla erişilmesini sağlayan haberleşme sistemlerindeki devrim niteliğindeki ilerleme günümüzdeki oldukça rekabetçi bir dış ticaret ortamının oluşmasında etkili olmuştur.

Dünyadaki dış ticareten en fazla pay alan ülkeler genel olarak ABD, Uzak Doğu ülkeleri ve Avrupa ülkeleridir. Bu ülkelerin dünyada dış ticarete en fazla konu olan ürünlerin ticaretine hâkim olmaları dış ticareten aldıkları payı açıklamaktadır. Bununla birlikte katma değeri yüksek olan sektörlerde bu ülkelerin AR-GE ve yenilikçilik için önemli bütçeler ayırdıkları gözlemlenmektedir. Bu alanda en fazla harcama yapan şirketler de bu ülkelere ait yüksek teknoloji alanında faaliyet gösteren şirketlerdir. Dış ticarete diğer önemli unsur erişilebilirliktir. Uluslararası Görünüm kısmında verilen bağlantı endeksi yüksek olan ülkeler büyük oranda dış ticarete öne geçen ülkeler ile örtüşmektedir. Rekabetçi ürün üreten ve işlek limanlarla ticaret rotalarına erişebilen ülkeler dış ticarete bunlardan yoksun olanlara göre oldukça avantajlıdır.

Günümüzde dünyadaki dış ticaret hacmi 47 trilyon dolara yaklaşmıştır. Türkiye'nin dış ticareti ise yaklaşık 610 milyar dolarlık büyüklüğe ulaşmıştır ve dünya dış ticaretinden %1,5 civarında pay almaktadır. Dış ticaret açığı veren bir ülke görünümünde olan Türkiye genel olarak mamul mallar ihraç etmektedir. Ülkede otomotiv, tekstil, gıda, elektrikli teçhizat ve makine ile tarımsal ürünler önemli ihraç ürünleri iken elektronik cihazlar, motorlu taşıtlar, kimyasal ürünler, petrol ürünleri çoğunlukla ithal edilmektedir. Ülke yüksek teknoloji ürünleri ithal etmekte, orta teknolojiye sahip ürünleri ihraç etmektedir. Zaman içerisinde ara malların ithal edildiği montaj sanayisi kuvvetlenmiş ithalata dayalı bir ihracat modeli yerleşmiştir. Ülke ihracatının arttığı yıllarda ithalatın da artıyor olması ve cari açıkta istenen noktaya gelinebilmesi bu sebeptendir. GSYH ile cari açık arasında meydana gelen ilişki döngüsü bu bağlamda incelenebilir.

Türkiye'nin güneybatısında yer alan TR61 Bölgesi'nin toplam ticaret hacmi Türkiye'nin toplam ticaret hacminin %0,89'udur. Nüfusuna oranla dış ticareten alınan pay oldukça düşüktür. Bunda bölgede baskın durumda olan ekonomik faaliyetlerin rolü büyüktür. Dış ticareten

alınan pay küçük olmasına rağmen bölge dış ticarete fazla vermektedir. Tarım ve turizmin hâkim sektörler olduğu bölgede sebzeler, meyveler, doğal taşlar, kazanlar, çimento, demir ve çelik başlıca ihraç ürünleri iken hava taşıtları, makine ve teçhizat, elektrikli cihazlar, plastik ve kauçuk ve kimyasal maddeler ithal edilmektedir. Örtü altı sebze üretimi ve meyvecilikte ülkenin önde gelen bölgelerinden olan Batı Akdeniz, sağladığı üretimle hem iç talebe cevap vermekte hem de dış ticarete girdi sağlamaktadır. Mermer ve çimento üretiminde önde gelen merkezlerden olduğu ihracat verileri ile de teyit edilmektedir. Bölgede turizme bağlı olarak ortaya çıkan hava taşımacılığının ihtiyacı olan araçlar en büyük ithalat kalemidir. Tarımın ihtiyaç duyduğu ilaç ve gübre gibi önemli girdiler kimyasal ürünler başlığı altında ithalata karşılansaktadır. Plastik ve kauçuk ise hem ambalaj sanayisinde hem de PVC kaplama üretiminde kullanılan önemli bir girdidir. Bölge genel olarak düşük teknolojili ürünlerin ihraç edildiği bir bölge olmasına rağmen ithal edilen hava araçlarının ihraç edilmesi ve Antalya Serbest Bölgesi'nde yer alan sayılı firmanın imal ettiği belli ürünler sayesinde bölgenin yüksek teknolojili üretim oranı Türkiye'nin üzerinde yer almaktadır. Ancak bu ürünlerin üretimi bölge geneline yayılmamakta ve ilişkili bir ekosistem ortaya çıkmamaktadır. Ayrıca denize kıyısı olmasına rağmen limanı istenen işleklığe ulaşamamış ve dolayısıyla dış ticarete arzu edilen noktaya gelinememiştir.

Antalya ili TR61 Bölgesi'nin en büyük ili ve dışa açılan kapısıdır. Sebze, ahşap plaka, yat, doğal taşlar, tıbbi gereçler gibi ürünlerin ihracatı ön planda iken kimyasal ürünler, plastik ürünler, hava araçları gibi ürünler ithal edilmektedir. Diğer iller arasındaki göreceli ekonomik büyüklüğü sebebiyle bölge rakamları genellikle Antalya'nın rakamlarını yansıtmaktadır. Bölge illeri içerisinde en fazla ülkeye ihracat yapan il Antalya'dır. Dolayısıyla en dengeli ihracat yapısına sahip olan bölge ilidir. Tarımsal ürünlerde, ahşap ürünlerinde, plastik ürünlerde, doğal taşlar ve çimento gibi ürünlerde mukayeseli üstünlüğe sahiptir. Ancak mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu bazı ürünlerde ithalata dayalı bir ihracat yapısının varlığı gözlemlenmektedir.

Burdur ili bölgedeki en küçük ildir. Doğal taşlar, çimento gibi ürünler ana ihraç malzemeleridir. Bunun yanında silah ve mühimmat, tarım makineleri gibi ürünler de ihraç edilmektedir. Çimento sektörünün ihtiyacı için kömür, hayvancılık sektörü için canlı hayvan ithal edilmektedir. İlin dış ticareti ürün ve ülke bakımından oldukça sınırlıdır. Mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu ürünlerdeki ithalat oranı oldukça düşük olması sebebiyle bu ürünlerin ticari üstünlük endeks değerleri de yüksektir.

Isparta ili meyvecilik, doğal taşlar, kimyasal ürünler, tekstil gibi sektörlerde önemli bir dış satımcıdır. Tekstil ürünleri için gerekli hammaddeyi, tarım ve tekstil sektörü için gerekli makine ekipmanı, kazan imalatı için gerekli demir çeliği ithal etmektedir. Ürün ve ülke çeşitliliği yüksek olan ilde tekstil, doğal taşlar, meyvecilik, uçucu yağlar, su ürünleri, çimento gibi ürünler mukayeseli üstünlüğün olduğu ürünlerdir. Ancak özellikle tekstil hammaddesinin ithalata dayalı olması nedeniyle bu ürünlerde ticari üstünlük endeksi negatif değer vermektedir.

Bu çalışmada öncelikle uluslararası dış ticaret ortamına kısaca değinilmesi ile Türkiye'nin dış ticaret değerleri ve çeşitliliğinin incelenmesine çalışılmıştır. Takip eden bölümde ise TR61 Bölgesi ihracat ve ithalat verileri, ticaret yapılan ülkeler, ön plana çıkan ürünler ve dış ticaretteki rakipler gözden geçirilmiş ve sonraki kısımda Batı Akdeniz Bölgesi illeri yine dış ticaret rakamları üzerinden irdelenmiştir. Son kısımda ise uluslararası tanınırlığı olan analiz araçları üzerinden dış ticaret tekrar değerlendirilmiştir.

Son 10 yılda bölgede ve bölge illerinde dış ticaretin hem ürün sayısı hem de dış satım yapılan ülke sayısı bakımından daha çeşitli ve dengeli hale geldiği görülmekle birlikte Burdur ili bölge illerine göre daha kırılabilir olmaya devam etmektedir. Mukayeseli üstünlük endeksi bölgenin geleneksel hale gelen sektörlerde dünyaya göre avantajlı olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle sebze meyve, çimento, doğal taşlar gibi ürünlerde hem endeks değerleri hem de dış ticarete konu olan tutar oldukça yüksektir. Ancak dış ticareti tahlil etmek için geliştirilen analiz araçları, ülkelerin veya daha dengeli dış ticaret yapısına sahip bölgelerin analiz ve mukayesesinde daha isabetli neticeler sunmaktadır. Ayrıca analizlerin her birinin farklı bakış açılarından dış ticareti tahlil etmeleri sebebiyle tek bir analize bağlı kalmaktansa çok sayıda analiz sonucuna göre kestirim yapmak daha doğru olacaktır. Bölgenin ön planda olduğu ürünlerin katma değeri düşük ürünler olması, bu alanda rekabetçi ülke sayısının çok olması ve küresel ısınma bölgeyi önümüzdeki dönemde olumsuz etkileyebilecek faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Bölgenin dışa açılan kapısı olan Antalya Limanı'nın kapasitesinin artırılması ve buna bağlı olarak pazar çeşitlendirilmesine gidilmesi bölge dış ticaretinde yaşanabilecek olası krizlere karşı bir sigorta vazifesi üstlenecektir.

KAYNAKLAR

- Allais, M., Balassa, B., Bertrand, T.J., Robinson, R., Wonnacott, P., 2024. International Trade. Britannica Money. Erişim Adresi : <https://www.britannica.com/money/international-trade>. Erişim Zamanı: 29.04.2027
- Bacchetta, M., Beverelli C., Cadot, O., Fugazza M., Grether J.M., Helble, M., Nicita A., Piermartini, R., 2013. A Practical Guide to Trade Policy Analysis. UNCTAD ve WTO. Erişim Adresi: https://unctad.org/system/files/official-document/gds2012d2_en.pdf Erişim Zamanı 29.05.2024
- Bender, S., 2001. "Suggestion for Two New Trade Performance Indices: Trade Specialization Index and Beneficial Structural Change Index", Economic Growth Center, Yale University, Working Paper Series, March.
- Erkan, B., 2012. ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRMALI İHRACAT PERFORMANSLARININ AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK KATSAYILARIYLA BELİRLENMESİ: TÜRKİYE-SURİYE ÖRNEĞİ. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 15, sayfa 195-218.
- EUROSTAT, 2024. Glossary: Herfindahl-Hirschman Index. Erişim Adresi: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Herfindahl_Hirschman_Index_\(HHI\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Herfindahl_Hirschman_Index_(HHI)) Erişim Zamanı: 01.07.2024
- French, S., 2017. Revealed comparative advantage: what is it good for? J Int Econ 106:83–103
- Greenaway, D., Milner, C., 1993. Trade and industrial policy in developing countries: A manual of policy analysis. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jones, L., Bethmann, E., 2023. Approaches of Measuring Revealed Comparative Advantage (RCA): Literature Review. ECONOMICS WORKING PAPER SERIES. Working Paper 2023–07–A
- Liu B., Gao J., 2019. Understanding the non-gaussian distribution of revealed comparative advantage index and its alter. Int Eco 158:1–11
- Nelson, R.R., Winter, S.G., 1982. An evolutionary theory of economic change. Harvard University Press.
- Nindl, E., Confraria, H., Rentocchini, F. (2023). The 2023 EU industrial R&D investment scoreboard, . European Commission, Joint Research Centre, Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2760/506189>

Stellian, R., Danny-Buitrago, J., 2022. Which revealed comparative advantage index to choose?

Erişim Adresi: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/d3393f19-8d4a-4fd1-9c90-0a9add52b5f5/content>. Erişim Zamanı: 04.07.2024

TradeMap, 2023. Erişim Adresi: <https://www.trademap.org/Index.aspx> Erişim Zamanı: 16.05.2024

UNCTAD, 2023. Review of Maritime Transport 2023. Towards a Green and Just Transition. United Nations publication. Sales No. E.23.II.D.23. Geneva.

Vollrath T.L., 1987. Revealed competitive advantage for wheat. Economic Research Service Staff Report (US Department of Agriculture) AGES861030

Vollrath, T.L., 1991. "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage." Weltwirtschaftliches Archive, 1991, Bd. 127, H. 2, 1991, pp. 265–280.

World Bank, 2024. GDP (current US\$). Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> Erişim Zamanı: 03.07.2024

WTO, 2023. WTO Stats. Erişim Adresi: <https://stats.wto.org/> Erişim Zamanı: 16.05.2024

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı Dış Ticaret Analizi (2014-2023)
Şubat 2024

“Kalkınma ajansı yayınları bedelsizdir, satılamaz.”

